

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาศักยภาพการแสดงธรรมของพระภิกษุสามเณรวัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร จังหวัดสระบุรี ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับหลักในการเผยแผ่ธรรม หลักการพูด การบรรยายที่สามารถนำมาปรับใช้เป็นกรอบการวิจัยได้ และได้ศึกษาเอกสารที่เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่สามารถนำมาเป็นหลักตามกรอบการวิจัย เพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพในการแสดงธรรมของพระภิกษุสามเณร ดังนี้

1. บริบทวัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร
2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร
  - 2.1 การสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์
  - 2.2 การสื่อสารตามแนวพุทธ
  - 2.3 เทคนิคการสื่อสาร
3. ความรู้เกี่ยวกับการแสดงธรรม
4. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการแสดงธรรม
5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บริบทวัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร

1. ประวัติ และการปกครองคณะสงฆ์ วัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร

ประวัติวัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร ตามที่ปรากฏในหนังสืองานเทศกาลนมัสการพระพุทธบาท (2546, หน้า 41) ว่า วัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหารเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ ณ ตำบลขุนไทร อำเภอบึงสามพัน จังหวัดสระบุรี วัดนี้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2167 สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ผู้สร้าง คือ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม โปรดเกล้าฯ ให้สร้างไว้ มูลเหตุที่จะทรงโปรดให้สร้างวัดนี้เพราะสืบเนื่องมาจากพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นรอยพระพุทธบาทประดิษฐาน ณ ที่ตรงนี้ ทรงเจริญพระราชศรัทธาเลื่อมใสยิ่งนัก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างก่อสร้างเป็นคฤหาสน์ (เรือนน้อย) สวมรอยพระพุทธบาทไว้เป็นการชั่วคราวก่อน ภายหลังจากได้เสด็จพระราชดำเนินกลับถึงราชธานี จึงเริ่มงานสถาปนาถาวรสถานให้พระพุทธบาทนั้นขึ้นเป็นพระมหาเจดีย์สถาน และโปรดให้สร้างพระมณฑปครอบรอยพระพุทธบาทพร้อมกับโปรดให้เจ้าพนักงานสร้างอารามสำหรับพระภิกษุสามเณรอยู่อาศัยเป็นประจำเพื่อดูแลรักษาพระมหาเจดีย์สถานพร้อมกับบำเพ็ญสมณธรรมสืบไป

ในปัจจุบันนี้ บริเวณพระอารามซึ่งกว้างขวางใหญ่โต ได้แบ่งออกเป็น 2 เขต เพื่อความสะดวกในการดูแลรักษา คือ เขตพุทธาวาส เป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูป พระอุโบสถและปูชนียสถานอื่นๆ ที่อยู่บนไหล่เขาตลอดลงมาถึงเชิงเขา และเขตสังฆาวาส เป็นที่อยู่จำพรรษาของพระภิกษุสามเณรมวลหมู่กุฎีพร้อมทั้งศาลาการเปรียญตั้งอยู่ที่บริเวณพื้นดินติดกับเขตพุทธาวาส ทั้ง 2 เขตมีกำแพงล้อมรอบเป็นสัดส่วนมีถนนคั่นกลางระหว่างเขต เพราะเหตุว่าวัดนี้เป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจึงได้รับพระราชทานนามแต่เดิมว่า "วัดพระพุทธรูป ราชวรมหาวิหาร" แต่ชาวบ้านโดยทั่วไปนิยมเรียกสั้น ๆ ว่า "วัดพระบาท"

สำหรับตำนานพระพุทธรูปนี้ มีว่าพระเถระจากอยุธยาไปนมัสการพระพุทธรูปบนยอดเขาสุมนกฏ และได้รับคำแนะนำจากพระเถระในลังกาวาไนไทยเองก็มีรอยพระพุทธรูปอันแท้จริง ซึ่งพระพุทธรูปเจ้าได้ประทับประทานไว้เช่นกันสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงมีพระดำรัสให้ทำการสืบหา และในปีพุทธศักราช 2165 ก็มีผู้พบรอยพระพุทธรูปแห่งนี้ โปรดให้สร้างพระมณฑปน้อยครอบรอยพระพุทธรูป โดยมีมณฑปใหญ่ครอบอีกชั้นหนึ่ง สถาปนาขึ้นเป็น "มหาเจดีย์สถาน" ทรงอุทิศเนื้อที่โยชน์หนึ่งโดยรอบพระพุทธรูปถวายเป็นพุทธบูชา ถัดปมาผลสำหรับบำรุงพระพุทธรูป โปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนหนทางสร้างพระมณฑปครอบรอยพระพุทธรูปกำหนดเป็น "พุทธเจดีย์" และสร้างอารามวัดถุอื่นๆ เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาเปรียญ และเสนาสนสงฆ์เป็นต้น จัดเป็นสังฆาราม และโปรดสถาปนาเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกพระองค์เสด็จมานมัสการรอยพระพุทธรูปโดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารคและสถลมารคอย่างยิ่งใหญ่ ในเดือน 3 และเดือน 4 ถือเป็นราชประเพณีสืบตั้งแต่สมัยนั้น พระมหากษัตริย์ไทยแบบทุกพระองค์ในรัชกาลต่อมาได้เสด็จมานมัสการ และทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ทรงทำนุบำรุงมหาปูชนียสถานสำคัญนี้ไว้เป็นสมบัติของชาติไทยให้พุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยทั้งชาวต่างประเทศได้เดินทางมาสักการบูชา นอกจากจะสะดวกประหยัดค่าใช้จ่ายแล้วยังได้รับความรู้ความตั้งamd้านศิลปวัฒนธรรมอย่างครบถ้วนเป็นการอนุรักษ์มรดกของบรรพบุรุษที่สูญุดสำหรับปกป้องประทับประคองให้คงสภาพอยู่คู่กับประเทศไทย ทุกปีจะมีการฉลองปีละ 2 ครั้ง คือ งานขึ้น 1-15 ค่ำเดือน 3 และขึ้น 8-15 ค่ำ เดือน 4 และวัดพระพุทธรูป ราชวรมหาวิหารนี้ ยังมีประเพณีดักบาตรดอกไม้ซึ่งมีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยในวันเข้าพรรษาของทุกปีและพิธีชกภัณฑสถานเป็นที่เก็บโบราณวัตถุอันล้ำค่า เช่น เครื่องทรงของพระเจ้าทรงธรรม เครื่องลายครามสังคโลก เครื่องทองสำริดโบราณศาสตราวุธโบราณ ท่อปะปาสัมัยพระนารายณ์มหาราช และอื่นๆ

ในสมัยรัตนโกสินทร์พระมหากษัตริย์แห่งพระบรมจักรีวงศ์ก็ได้เจริญตามพระราชประเพณีกรุงศรีอยุธยา รับพระพุทธรูปแห่งนี้ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อมีการซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์มณฑปรอยพระพุทธรูปแล้วเสร็จคราวใดจะเสร็จพระราชดำเนินยกยอดพระจุลมงกุฎมณฑปพระพุทธรูป มีหลักฐานประวัติศาสตร์กล่าวถึง 3 รัชกาล คือ รัชกาล 4 เสด็จพระราชดำเนินในปีพุทธศักราช 2403 ,รัชกาลที่ 6 เสด็จพระราชดำเนินในปีพุทธศักราช 2456 และ

รัชกาลที่ 9 เสด็จพระราชดำเนินในปี 2495 และเสด็จ อีกครั้งในคราวเปิดพระบรมราชานุสรณ์ พระเจ้าทรงธรรม และทรงยกข้อฟ้าพระอุโบสถวัดพระพุทธรบาท ราชวรมหาวิหารในปี พุทธศักราช 2503 พระพุทธรบาทแห่งนี้พระมหากษัตริย์เกือบทุกรัชกาลเสด็จมานมัสการและมี พระราชศรัทธาเลื่อมใสทำนุบำรุงมหาปูชนียสถานสำคัญนี้ไว้เป็นสมบัติของชาติไทยเพื่อให้ พุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยทั้งชาวต่างประเทศเดินทางมาสักการะบูชาตลอดชั่วอายุขัย

วัดพระพุทธรบาท ราชวรมหาวิหาร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ตั้งวัดและที่ธรณีสงฆ์จำนวน 6,267 ไร่ 24 ตารางวา แบ่งเป็นเขตได้ 4 เขต คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตจัดผลประโยชน์ และเขตสาธารณสงเคราะห์ ที่ดินทั้ง 4 เขตนี้ เจ้าอาวาสมีอำนาจและหน้าที่ ในการดูแลรักษาและจัดการให้เป็นไปโดยเรียบร้อยตามกฎหมาย พระธรรมวินัย กฎข้อบังคับ ระเบียบ และคำสั่งของมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา ผู้ขัดขืนคำสั่งเจ้าอาวาสที่สั่งโดยชอบด้วยกฎหมาย ฯลฯ ถือว่าเป็นการขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน จึงมีรายนามเจ้าอาวาสที่ปรากฏหลักฐานตั้งแต่รัชการที่ 3 จนถึงปัจจุบันดังนี้ (งานเทศกาล นมัสการพระพุทธรบาท, 2546, หน้า 51)

1. พระครูพุทธบาล (พา) รัชกาลที่ 3
2. พระครูพุทธบาล (นุช) ตั้งแต่ - 2440
3. พระครูพุทธบาล (พุ่ม) ตั้งแต่ พ.ศ.2440 - 2479
4. พระครูญาณมุนี (เปล่ง อโกลสฺสโณ) ตั้งแต่ พ.ศ.2479 - 2489
5. พระครูสรกิจพิจารณ์ (นิม ชินวโร) ตั้งแต่ พ.ศ. 2490 - 2495
6. พระธรรมรัตนากร (มณี สุพโจ) ตั้งแต่ พ.ศ. 2497 - 2533
7. พระราชรัตนกวี (เสวก ธมฺมวโร) ตั้งแต่ พ.ศ. 2534 - 2536
8. พระธรรมปิฎก (ชาลิต อภิวิฑฺฒโน) ตั้งแต่ พ.ศ. 2537 ถึงปัจจุบัน (ดำรง

แต่งตั้งเจ้าอาวาสเมื่อมีสมณศักดิ์ที่ พระศรีรัตนเมธี)

พระธรรมปิฎก ชื่อ ชาลิต ฉายา อภิวิฑฺฒโน ปัจจุบัน อายุ 51 พรรษา 30 ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นลำดับที่ 8 ของวัดพระพุทธรบาท ราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ที่ ตำบลขุนไชลอน อำเภอพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี เกิดวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2498 อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ บรรพชา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2510 ณ วัดใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ และอุปสมบท ณ วัดพระพุทธรบาท ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2518 โดยมีพระเทพวิมลโมลี (พระธรรมรัตนกร) วัดพระพุทธรบาท ราชวรมหาวิหาร เป็นพระอุปัชฌาย์ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาท ราชวรมหาวิหาร เมื่อปี พ.ศ.2537 ถึงปัจจุบัน

ปัจจุบัน (ปี 2551) มีพระภิกษุสามเณรอยู่อาศัยจำพรรษา จำนวน 159 รูป โดยสามารถจำแนกได้ตามสมณศักดิ์ ดังนี้

1. พระราชาคณะชั้นธรรม	1	รูป
2. พระราชาคณะชั้นราช	1	รูป
3. พระราชาคณะชั้นสามัญ	1	รูป
4. พระครูสัญญาบัตร	4	รูป
5. พระฐานานุกรมไม่มีประโยค	2	รูป
6. พระมหาเปรียญ	51	รูป
7. พระนักธรรม	5	รูป
8. สามเณร	94	รูป
รวมพระภิกษุ	65	รูป
รวมสามเณร	94	รูป
รวมพระภิกษุสามเณร-สามเณร	159	รูป

2. แนวนโยบายการบริหารวัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร

วัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร มีแนวนโยบายบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาวัด ตามปณิธานของพระธรรมปิฎก เจ้าอาวาส ว่า“ปลุกคน ปลุกป่า พัฒนาพระอาราม” เป็น หลักการวิธิการ และเป็นเป้าหมายที่สำคัญ ในการที่จะพัฒนาทรัพยากรคณะสงฆ์ทั้งในวัดและ ระดับจังหวัดสระบุรี พร้อมทั้งการในการเจริญศรัทธาของพุทธศาสนิกชน ให้ปฏิบัติตน คือ ของ พระสงฆ์สำเร็จ และประโยชน์ของบุคคลอื่น คือ ทายกทายิกา กุลบุตรกุลธิดาที่เป็นทายาทของ พระศาสนา ดังนี้

2.1 แนวนโยบาย “ปลุกคน” หมายถึง การให้การศึกษาแก่บุคคลากร คือ พระภิกษุ สามเณรภายในวัดให้เป็นผู้มีความรู้ ส่งเสริมให้อุบาสกอุบาสิกา เด็กและเยาวชนเป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา งานด้านปลุกคน เป็นงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาพระสงฆ์ ภายในวัด ภายในจังหวัดสระบุรีให้เป็นบุคลากรที่มีคุณภาพ และเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาที่ทำให้คนเป็นคนอย่างสมบูรณ์แบบ สำนึกในคุณประโยชน์ของพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะ เป็นการเรียนของพระภิกษุสามเณรเอง การเจริญคันถุระคือการศึกษเล่าเรียน และวิปัสสนา ชุระคือการปฏิบัติกรรมฐาน การไปสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน การให้การช่วยเหลือ เด็กในชุมชนเป็นการให้ทุนการศึกษา ให้สถานที่ในการฝึกอบรม ฯลฯ งานที่ท่านส่งเสริมให้เห็น อย่างชัดเจน เป็นรูปธรรม มี ดังนี้

2.1.1 ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดทำกิจวัตร โดยส่งเสริมให้พระภิกษุ สามเณรปฏิบัติตามกิจวัตร ถือเป็นหลักของการปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธองค์ โดยมี กิจวัตรของสงฆ์ที่สำคัญ คือ ทุกรูปต้องถือปฏิบัติตามนี้ไม่มียกเว้น คือ

เวลา 05.00 น. ทำวัตรเช้า

เวลา 05.40 น. ออกรับบิณฑบาต หรือ ไปสวดมนต์ที่มณฑป

เวลา 07.15 น. ฉันทัดอาหารเช้า

เวลา 08.00 น. ร่วมกันทำความสะอาดภายในบริเวณสังฆาวาส
รวมกันทั้งพระภิกษุสามเณร

เวลา 08.30 น. เรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี

เวลา 11.00 น. ฉันทัดดาหารเพล

เวลา 13.00 น. เรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี

เวลา 16.00 น. ร่วมกันทำความสะอาดภายในบริเวณสังฆาวาส
รวมกันทั้งพระภิกษุสามเณร

เวลา 17.30 น. ทำวัตรเย็น

เวลา 22.30 น. จำวัด

กิจวัตรนี้เป็นสิ่งที่พระภิกษุสามเณรในวัด จะต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ไม่มีเหตุหรือกิจจำเป็นห้ามขาด เว้นไว้แต่อาพาธ ไปเรียนหนังสือที่อื่น เช่น วันเสาร์-อาทิตย์ไปเรียนที่มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี หรือที่อื่นต้องยื่นใบลา เมื่อถึงวันพระกิจวัตรอาจเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม และทุกวันพระต้องลงไปฉันร่วมกิจวัตร ห้ามขาดโดยเด็ดขาด ลงปาฏิโมกข์ทุกวันพระ 15 คำ จะมีการสวดทั้งภาษาบาลี ภาษาไทย ที่วัดอื่น ๆ นิยมสวดคือ สวดปาฏิโมกข์ด้วยภาษาบาลี แต่วัดพระพุทธบาทจะเป็นที่สังเกตได้ว่า จะมีการสวดทั้งสอง ภาษา เพื่อให้รูปที่ไม่รู้บาลีได้เกิดความเข้าใจ เป็นหลักที่พระธรรมปิฎกวางไว้เมื่อท่านรับตำแหน่งเจ้าอาวาส และทุกรูปต้องไปก่อนเวลากำหนด ถ้ากำหนด 14.30 น. ต้องไปพร้อมก่อน นั้น เพราะเวลาที่กำหนดคือเวลาที่ทุกรูปต้องพร้อมกันแล้ว

2.1.2 ส่งเสริมให้มีการเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี การศึกษาบาลีในวัดพระพุทธบาทนั้นมีมานานแล้ว แต่ไม่เป็นการแพร่หลายมีพระภิกษุสามเณรมาศึกษาจำนวนน้อย แต่เมื่อพระธรรมปิฎก ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสแล้วได้พัฒนาการศึกษาของพระภิกษุสามเณรวัดพระพุทธบาทให้เจริญยิ่งขึ้นโดยนิมนต์ครูสอนที่มีความรู้มาจากกรุงเทพฯ ทำการสอนภาษาบาลีอยู่เป็นประจำ จนทำให้วัดพระพุทธบาทมีพระมหาเปรียญเป็นจำนวนมาก จนวัดพระพุทธบาทได้รับการยกย่องจากมหาเถรสมาคม แต่งตั้งให้เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ประจำจังหวัดสระบุรี แห่งที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2542 และในปีการศึกษา 2547 มีนักเรียนที่เรียนบาลีจำนวน 99 รูป คนสอนจำนวน 17 รูป เคยมีผู้สอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยคภายในวัด จำนวนทั้งสิ้น 10 รูป จนเป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่า วัดพระพุทธบาทเป็นวัดที่มีพระมหาเปรียญมากที่สุดในเขตจังหวัดสระบุรี นั้นเป็นเพราะฝีมือการเอาจริงกับการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระธรรมปิฎก

2.1.3 ส่งเสริมการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (กศน.) เนื่องจากการเรียนและสอบให้ได้บาลีในระดับชั้นประโยคต่างๆ เป็นสิ่งที่ทำได้ยากจะต้องอาศัยความเพียรของนักเรียนเป็นอย่างยิ่ง ทำให้ในปีหนึ่งสามเณร พระภิกษุสามเณรที่บวชเรียนเมื่อสอบบาลีไม่ได้จะ

เสียเวลา วัดจึงได้ส่งเสริมให้มีการศึกษาขั้นพื้นฐานแก่พระภิกษุสามเณรผู้ที่เรียนบาลี โดยได้ร่วมกับศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี จัดได้การเรียนการสอนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ม.ต้น-ปลาย แต่พระภิกษุสามเณรผู้มีความสนใจ โดยทางวัดได้สนับสนุนในด้านของทุนการศึกษาทั้งหมด โดยการส่งเสริมการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้นพระธรรมปิฎกเริ่มทำมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา จนปัจจุบันพระภิกษุสามเณรในวัดรูปใดสอบบาลีไม่ได้ ก็จะมีวุฒิการศึกษาของ กศน. เป็นเครื่องรองรับว่า จบ ม.3 ว่า จบ ม.6 แล้วสามารถไปศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไปได้ บางคนสึกออกไปก็ไม่เป็นภาระทางสังคมเพราะมีการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม

2.1.4 ส่งเสริมการศึกษาระดับปริญญาตรี การส่งเสริมการศึกษาระดับปริญญาตรี เพื่อให้พระภิกษุสามเณรวัดพระพุทธบาท และคณะสงฆ์ในจังหวัดสระบุรีที่เรียนจบการศึกษาออกโรงเรียน และได้เปรียญธรรม 5 ประโยคแล้ว ได้เสริมความรู้ทางวิทยาทางโลก ท่านจึงขอความร่วมมือกับสถาบันราชภัฏเทพสตรี เปิดเขตบริการขึ้นที่วัดพระพุทธบาท ทำการสอนสาขาวิชาการศึกษา โปรแกรมวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรระดับปริญญาตรี ตั้งแต่ปีการศึกษา 2542 เป็นต้นมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาบุคลากรด้านพระพุทธศาสนา เพื่อยกระดับการศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักการสอนให้ยิ่งขึ้น สามารถประยุกต์ความรู้ที่ได้รับนำไปพัฒนาตนเอง และพัฒนากิจพระศาสนาในอนาคตต่อไป ในครั้งนี้ทางวัดพระพุทธบาทได้สนับสนุนทุนการศึกษา สถานที่เรียน อุปกรณ์การเรียนการสอน ตลอดจนเอกสารตำราเรียน จนปัจจุบันมีทั้งหมด 3 รุ่น มีนักเรียนที่จบไปแล้ว จำนวน 1 รุ่น และ อีก 2 รุ่นกำลังศึกษาอยู่ พระภิกษุสามเณรที่เรียนในระดับปริญญาตรีไม่ว่าจะอาศัยอยู่ภายในวัดพระพุทธบาท หรือต่างวัดไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย(ค่าเทอม)ใด ๆ ทั้งสิ้นเพราะท่านเจ้าคุณอาจารย์ให้วัดเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้ทั้งหมด

2.1.5 ส่งเสริมการศึกษาระดับปริญญาโทและปริญญาเอก การส่งเสริมการศึกษาระดับปริญญาโทและปริญญาเอกเพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่เรียนจบปริญญาตรี และจบเปรียญธรรม 9 ประโยค ได้พัฒนาความรู้ของตนเอง ท่านให้ทุนในการศึกษาต่อในระดับปริญญาโท แก่อาจารย์ที่ทำงานให้แก่วัด และทำประโยชน์ให้แก่คณะสงฆ์จังหวัดสระบุรี ได้ศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไป จึงอนุญาตให้พระภิกษุสามเณรไปเรียนปริญญาโทโดยสามารถเบิกค่าใช้จ่ายในการศึกษาจากทางวัดได้ ตั้งแต่ปีการศึกษา 2544 เป็นต้นมา ปัจจุบันมีผู้ที่จบการศึกษาไปแล้ว จำนวน 9 รูป กำลังศึกษาอยู่จำนวน 20 รูป เป็นพระภิกษุสามเณรที่สังกัดอยู่วัดพระพุทธบาท 10 รูป เป็นพระภิกษุสามเณรต่างวัด จำนวน 10 รูป ในปีการศึกษา 2547 นี้ ได้มีพระภิกษุสามเณรของวัดพระพุทธบาท ไปศึกษาต่อในระดับปริญญาเอก 1 รูป คือ พระมหาสำเภา สุวฑฺฒโน ในการให้การสนับสนุนการศึกษานั้น ไม่มีสัญญาข้อผูกมัดใดทั้งสิ้น แต่มีอยู่ว่า ต้องเป็นครูสอนที่สอนพระปริยัติธรรมภายในวัดพระพุทธบาท หรือเป็นครูสอนในเขตจังหวัดสระบุรี ก่อนเรียนต้องได้รับอนุญาตจากท่านเจ้าอาวาสก่อน

2.1.6 ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรวัดพระพุทธบาทและพระภิกษุสามเณรในเขตจังหวัดสระบุรี ไปสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน เป็นแนวนโยบายที่ท่านปฏิบัติมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 ที่ส่งพระภิกษุสามเณรวัดพระพุทธบาทไปเป็นครูอาสาช่วยสอนวิชา จริยศึกษา ระดับประถมศึกษา และวิชาพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตามโรงเรียนต่าง ๆ จนปัจจุบันมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก คือมีจำนวนโรงเรียนเพิ่มขึ้นทุกปี ซึ่งในปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา เจ้าอาวาสได้มีแนวนโยบายให้เด็กในเขตจังหวัดสระบุรีได้ศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา กับพระภิกษุสามเณรโดยตรง แต่ว่า พระในเขตอำเภอต่าง ๆ มีไม่พอที่จะสอน หรือถ้ามีพอก็ไม่สามารถจะสอนหนังสือได้เพราะขาดความรู้ความเข้าใจ ท่านจึงได้มอบหมายให้พระภิกษุสามเณรในวัดไปนิมนต์ พระนิสิตจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย มาเป็นพระนิสิตฝึกสอนเพื่อให้อสอนนักเรียนกับพระภิกษุสามเณรในวัดต่าง ๆ และสอนวิชาพระพุทธศาสนาตามโรงเรียน ในเขตอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดสระบุรี โดยให้เจ้าคณะอำเภอนั้น ๆ สสำรวจความพร้อมของแต่ละอำเภอ ว่าต้องการอำเภอละกี่รูป แล้วท่านก็จะนิมนต์พระนิสิตตามที่เจ้าคณะอำเภอนั้น ๆ ต้องการ การถวายปัจจัยเป็นสิ่งตอบแทนนั้น ทางวัดพระพุทธบาทเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายทั้งหมด จนปัจจุบันนี้ มีพระนิสิตมาปฏิบัติงานจำนวน 31 รูป

2.1.7 ส่งเสริมให้มีโครงการอบรมวิปัสสนากรรมฐาน เป็นโครงการอบรมวิปัสสนากรรมฐานแก่พระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกาเริ่มตั้งแต่ตั้งแต่ปี 2541 โครงการที่จัดขึ้นเพื่อฝึกอบรมภาคจิตภาวนา คือ การปฏิบัติธรรมกรรมฐานเป็นประจำทุกปี เพื่อพัฒนาคุณภาพในเรื่องของการปฏิบัติธรรมกรรมฐาน โดยแบ่งออกเป็น 3 รุ่น คือ รุ่นที่ 1 ให้เข้าปฏิบัติธรรมในช่วงเดือนมีนาคม หรือ เมษายน เป็นช่วงที่เปิดให้พระนักศึกษา ที่เป็นครูอาจารย์บาลี และนักเรียนที่เรียนวิชาภาษาบาลีภายในวัดพระพุทธบาทและในเขตจังหวัดสระบุรีได้เข้าปฏิบัติธรรม ในรุ่นนี้จะมีจำนวนประมาณ 250 รูป รุ่นที่ 2 คือในช่วงภายในพรรษาจะให้พระนักศึกษานักธรรมชั้นโท-เอก และพระภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่ในพรรษาเข้าปฏิบัติธรรม ในรุ่น 2 นี้ จะมีจำนวนพระภิกษุสามเณรที่เข้าร่วมประมาณ 1,200 รูป และรุ่นที่ 3 เป็นรุ่นที่จัดหลังออกพรรษาแล้ว เป็นรุ่นที่เจ้าคณะพระสังฆาธิการตั้งแต่เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ ต้องมาปฏิบัติธรรมร่วมกัน มีจำนวนถึง 1,000 รูป โดยแต่ละรุ่นจะจัดให้ปฏิบัติธรรมรุ่นละ 10 วันเป็นอย่างน้อย เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาในส่วนของวิปัสสนาธุระ ทำการชำระศีลอันเป็นพื้นฐานของคุณงามความดีให้บริสุทธิ์หมด กวระแก่ความเป็นทักขิไณยบุคคล การที่ท่านทำอย่างนี้เพราะท่านเป็นผู้เห็นความสำคัญของการปฏิบัติตามแนวทางแห่งสติปัญญา 4 อันเป็นสิ่งที่พระภิกษุสามเณรทุกรูปต้องปฏิบัติ และต้องปฏิบัติเป็นประจำตลอดชีวิตของความเป็นสมณะ

2.1.8 โครงการอบรมพัฒนาจิตค่ายคุณธรรม "หลักสูตรพัฒนาคุณภาพชีวิต" เป็นโครงการที่พระธรรมปิฎกเห็นความสำคัญของเยาวชน นักเรียนในโรงเรียนต่าง จึงได้ริเริ่มโครงการนี้ขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ.2543 เป็นต้นมา โดยทางวัดพระพุทธบาทจะร่วมกับโรงเรียนต่าง ๆ ในเขตจังหวัดสระบุรีและโรงเรียนในจังหวัดใกล้เคียงที่มีความประสงค์จะเข้าค่ายคุณธรรมกับ

ทางวัด ซึ่งทางวัดจะจัดให้ตั้งแต่ให้นักเรียนเริ่มเปิดภาคเรียนไปจนถึงนักเรียนเรียนจบเทอมที่ 1 ประจำปี ในแต่ละปีทางโรงเรียนที่ประสงค์จะนำนักเรียนมาเข้าค่ายจะต้องยื่นความประสงค์กับพระเจ้าหน้าที่รับผิดชอบงานเข้าค่าย ซึ่งในแต่ละปีจะมีนักเรียนมาเข้าค่ายคุณธรรมประมาณ 16 ค่าย โดยการเข้าค่ายในโครงการนี้ไม่เก็บค่าใช้จ่ายใด ๆ กับนักเรียน ทางวัดจะจัดค่ายานพาหนะให้แก่คณะครูและนักเรียนที่ยื่นความประสงค์ที่จะเข้าค่าย ทางวัดจะจัดพระวิทยากรที่ให้ความรู้แก่นักเรียนแต่ละโรงเรียน มีการมอบหมายงานให้กันทำตามหน้าที่ของแต่ละรูป การเข้าค่ายคุณธรรมของแต่ละครั้งใช้เวลา 3 วัน 2 คืน คือนักเรียนทุกคนที่เข้าโครงการต้องมาพักที่วัดทางวัดจัดที่พักและอาหารไว้ให้นักเรียนทุกคนฟรี

2.1.9 ส่งเสริมให้มีการมอบทุนแก่นักเรียนในโรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดสระบุรี การส่งเสริมให้มีการมอบทุนแก่นักเรียนทางวัดพระพุทธบาทได้ทำมานานแล้ว ตั้งแต่เจ้าอาวาสองค์ก่อน แต่ยังไม่จัดให้แก่นักเรียนที่หลากหลายระดับ แต่เมื่อพระธรรมปิฎกได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสแล้ว จึงได้ริเริ่มที่จะให้ทุนแก่นักเรียนที่หลากหลายระดับ และให้เป็นทุนที่นักเรียนสามารถนำไปใช้ได้จริง และริเริ่มให้วัดต่าง ๆ ในเขตจังหวัดสระบุรีต้องให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนด้วย เพราะท่านเห็นความสำคัญในเรื่องการศึกษาของเยาวชนเป็นอย่างมาก จึงได้จัดมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่นักเรียน นักศึกษาผู้เรียนดี แต่ด้อยโอกาสทางการศึกษา ตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงระดับอุดมศึกษาเป็นประจำทุกปี

2.2 แนวนโยบาย “ปลูกป่า” หมายถึง การพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ๆ รื่นรมย์เป็นรมณีสถานที่มีร่มไม้ให้เป็นที่อาศัยและปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐานแก่คณะสงฆ์ เนื่องจากวัดมีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล โดยได้รับที่ดินจากพระราชอุทิศเป็นพุทธเกษตรมาช้านานแล้ว ตั้งแต่ครั้งรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารบรรดากัลปนาผลทั้งปวงอันเกิดแต่ที่พุทธเกษตรนั้น ย่อมตกเป็นสมบัติของพระพุทธบาท โดยเฉพาะ แต่เนื่องด้วยความเจริญของบ้านเมืองแผ่ขยายกว้างขวางขึ้นเรื่อยมา พลเมืองของประเทศก็ทวีคูณหนาแน่นขึ้น ที่อยู่ย่อมจัดเป็นของสำคัญ และที่ในเขตพระพุทธบาทนี้ไม่จัดว่าเป็นแดนป่าเสียทีเดียว เพราะตั้งอยู่ไม่ห่างจากพระนครหรืออยุธยาด้วยมีหน้าเขายังมีหน้าเทศกาลนมัสการรอยพระพุทธบาทเป็นงานประเพณีประจำเดือน 3 และ 4 ถึงปีละ 2 ครั้ง ประชาชนไปมานมัสการมากมายยิ่งกว่าปูชนียสถานแห่งอื่น ๆ ทางที่สัญจรก็ได้รับการบูรณะเป็นอย่างดีอยู่ในข่ายพระบรมราชานุเคราะห์

ด้วยเหตุที่พระพุทธบาทจัดเป็นปฏิรูปเทศ เหมาะแก่การตั้งนิवासสถานอยู่เป็นหลักแหล่ง บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองมีพลเมืองหนาแน่น จะรวมอยู่กันแออัดแต่เฉพาะในเมืองไม่สะดวก ประชาชนจึงพากันเข้าไปจับจองที่ดินอยู่ภายในเขตพระพุทธบาทเป็นอันมาก จะว่าด้วยชนเหล่านั้น ไม่รู้ว่าที่เหล่านั้นเป็นพุทธเกษตรหรืออย่างไรก็ไม่อาจจะหากฎเกณฑ์ลงเห็นได้ถนัด เพราะพระบรมราชโองการอุทิศถวายที่พุทธเกษตร ซึ่งสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้ทรงกระทำในครั้งนั้น เป็นเพียงกิริยาที่ล้นพระโสมมธรรมตั้งปณิธานถวาย หาได้ปรากฏว่ามีพระบรม

ราชโองการเป็นลายลักษณ์อักษรไม่ หรือถึงหากว่าจะมี ก็แน่ใจว่าจะสาบสูญหลักฐานไปเสีย นานแล้ว ทั้งนี้เพราะในยุคต่อ ๆ มา ความเป็นไปของบ้านเมืองไม่สู้จะปกติดีนัก ถึงเสียราช ธานีแก่พม่าซ้ำอีก เมื่อปีพุทธศักราช 2310 กับที่พระพุทธบาทเองก็เกิดอุบัติเหตุไฟไหม้พระ มณฑปถึง 2 ครั้ง จึงเป็นอันเห็นได้แน่นอนว่า ถ้าหากจะมีบัตรพระบรมราชโองการถวายที่ เป็นพุทธเกษตรแก่วัดพระพุทธบาทแล้วไซ้ร้ ก็คงจะสูญร่องรอยหลักฐานไปเสียนานแล้ว และ การถือกรรมสิทธิ์ที่ดินในยุคนั้น ก็ไม่ได้ทำกันเป็นหลักฐานทางหนังสือ เป็นเพียงกำหนด กรรมสิทธิ์ด้วยการครองกันมาเป็นทอด ๆ ประชุมชนในนั้นหลังน่าจะไมทันรู้สำเหนียกความข้อ นี้ จึงได้อพยพเข้าไปตั้งหลักแหล่ง อยู่ภายในเขตพระราชอุทิศนั้นมากขึ้น จบจนถึงยุคสมเด็จพระ พุฒาจารย์ (นวม พุทธสมมหาเถระ) เป็นผู้กำกับการพระพุทธบาท ท่านตระหนักถึง ข้อความที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดาร กำหนดเห็นว่า แม้ปล่อยทอดทิ้งไว้อย่างนี้ไม่รีบทำ โฉนดกำหนดเขตวัดเสียให้แน่นอนแล้ว ต่อไปเบื้องหน้าคงจะทำความยุ่งยากให้แก่วัดมิใช่น้อย จึงนำความกราบทูลสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงเสด็จพระมติเห็นพ้องต้องด้วยและโปรดให้กรม กัลปนาเป็นเจ้าหน้าที่ทำการเรื่องนี้จนสำเร็จ โดยออกเป็นพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตห้าม ที่ดินบริเวณพระพุทธบาทพุทธศักราช 2479 เขตวัดพระพุทธบาท จึงเพ็งมามีแน่นอนใน ภายหลังนี้เอง

ดังที่กล่าวมา ที่ดินของวัดพระพุทธบาทมีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล การที่จะ รักษาศาสนาสมบัติให้คงสภาพถาวรไว้ จะต้องทำสถานที่นั้นให้เกิดประโยชน์โดยตรงต่อ พระพุทธศาสนา และประชาชนโดยส่วนรวม ดังนั้น แนวความคิดปลูกป่า จึงเกิดขึ้น โดย เล็งเห็นพื้นที่ที่รกร้างเปล่ามาเป็นเวลานาน มิได้ทำประโยชน์อันใด เป็นพื้นที่ธรณีสงฆ์ (ป่าช้า ตาลอย) ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ตำบลพระพุทธบาท อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เริ่ม ดำเนินการตั้งแต่วันที่ 27 มกราคม 2537 ทำการรังวัดพื้นที่ได้ 120 ไร่ 1 งาน 36 ตาราง วา ปรับปรุงให้เป็นรมณีสถานเรียกชื่อว่า "อุทยานการศึกษาและปฏิบัติธรรม" ทั้งฝ่ายคันถ ธุระและวิปัสสนาธุระ และพื้นที่ธรณีสงฆ์อีกแห่งหนึ่ง คือ ที่บริเวณหลังเขาโพธิลังกา เริ่มแต่ ข้างพระบรมราชานุสรณ์พระเจ้าทรงธรรมถึงหมู่บ้านบ่อพรานล่างเนื้อ ซึ่งเป็นพื้นที่รกร้างว่าง เปล่าเป็นป่าละเมาะ ได้ทำการรังวัดเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2437 มีพื้นที่ประมาณ 41 ไร่ 3 งาน 92 ตารางวา พื้นที่ดังกล่าวได้ดำเนินการขุดเป็นคันคูเก็บน้ำรอบบริเวณ มีถนนเลียบ คูน้ำ สำหรับให้รถเจ้าหน้าที่ออกไปดูแลบริเวณโดยทั่วถึง ได้นำพันธุ์ไม้พันธุ์ไม้นานาชนิดปลูกเต็ม พื้นที่ เมื่อพันธุ์ไม้เหล่านั้นเติบโตขึ้นในอนาคต ก็มีโครงการจักเป็นสวนปฏิบัติธรรม มีสิ่งปลูก สร้างตามความเหมาะสม รักษาเจตนารมย์ หลักของพระพุทธศาสนา 3 ประการที่ว่า "ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ" ไว้ในกระบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติตามแบบฉบับที่มีมาในสมัยพุทธกาล สิ่งที่จะอำนวยประโยชน์แก่ประชาชนชาวบ้านใกล้เคียงนั้น คือการช่วยพิทักษ์ปกป้องพื้นที่ซึ่ง ทาวัดได้ปลูกจิตศรัทธาด้วยรางวัลเป็นอันดับแรก และการประชาสัมพันธ์ให้เห็นคุณค่าของการ รักษาประโยชน์ส่วนรวม เป็นอันดับต่อไป ซึ่งจะชักนำให้พวกเขาสำนึกรู้สึกถึงการอยู่ร่วมกัน

ในสังคม มีความสมานสามัคคีกันยิ่ง ๆ ขึ้นไป ประโยชน์โดยตรงที่จะได้จากโครงการนี้ ก็คือ จะมีพระภิกษุสามเณร ผู้มีจิตศรัทธา เข้ามารับการถ่ายทอดความรู้ด้านการปริยัติ ศึกษากันอย่างเข้มข้นจริงจังทั้งในจังหวัดนี้และต่างจังหวัดทั้งทุกภาคของประเทศไทย เมื่อมีความรู้ทางพระพุทธศาสนา พอที่จะรักษาคุณธรรมความประพฤติปฏิบัติทางกาย วาจาใจ ลงมือปฏิบัติตามแนวทางที่ได้ศึกษามานั้น จนสามารถรับรองผลการศึกษาได้ทั้งรูปธรรมและนามธรรม จะได้ช่วยกันโปรยหว่านพืชคือพระสัทธรรมคำสอนอันถูกต้องแท้จริงของพระพุทธศาสนาให้กว้างไกลไปในหมู่บ้านทุกถิ่นทุกภาคโดยทั่วถึง

2.3 แผนนโยบาย“พัฒนาพระอาราม” หมายถึง เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหารรูปปัจจุบันพระธรรมปิฎก (ชาลิต อภิวฑฒโน ป.ธ.9) พร้อมด้วยผู้ช่วยเจ้าอาวาสจำนวน 9 รูป ได้ร่วมกันพัฒนาวัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหารให้เจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับ ให้เป็นที่เจริญตาเจริญใจแก่ผู้ที่ได้พบเห็นทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่มาราบมนัสการและศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์โบราณคดี

บริเวณพระอารามที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาทและใกล้เคียงเป็นที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ขรุขระไม่สม่ำเสมอ ส่วนใหญ่พื้นที่มีลักษณะเต็มไปด้วยกรวดและหินแข็ง การก่อสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ลงบนพื้นที่เป็นเรื่องลำบาก ในอดีตนั้น เจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดได้ดำเนินการตามกำลังความสามารถ เนื่องจากวัดมีอาณาเขตกว้างขวาง กำลังงานพัฒนาปรับปรุงมีข้อจำกัด จึงไม่อาจดำเนินการโดยทั่วถึง ทำให้บางครั้งแลเห็นว่า ส่วนที่ชำรุดทรุดโทรม กำลังปรากฏขึ้นโดยทั่วไป ความสดใสดงงามที่มีอยู่แต่เดิมค่อย ๆ จืดจางหายไปตามกาลเวลา ดังนั้น คณะสงฆ์วัดพระพุทธบาท และกรรมการทุกฝ่ายได้มีความเห็นพ้องต้องกันว่า จะต้องร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาพื้นที่ บริเวณสิ่งปลูกสร้างให้สะอาดสวยงามเป็นที่เจริญตาเจริญใจแก่ผู้ที่มาพบเห็น โดยเฉพาะประชาชนที่มาท่องเที่ยว จากที่ต่าง ๆ กระทั่งชาวต่างประเทศ ซึ่งมักจะมาศึกษาประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับโบราณสถานสำคัญของชาติเป็นประจำ

จะเห็นได้ว่า ช่วงระยะเวลา 10 กว่าปีล่วงมาแล้ว วัดพระพุทธบาทได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามยุค เมื่อก่อนที่ท่านพุทธศาสนิกชนมานมัสการรอยพระพุทธบาทจะเห็นความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ของเรือนโรงสิ่งปลูกสร้างที่จำหน่ายสินค้าทุกประเภททุกชนิด กระจัดกระจายเกลื่อนกล่นไปทั่ว ต่อมาคณะกรรมการจัดทำผลประโยชน์ของวัดได้ปรึกษาแก้ไขข้อขัดข้องต่าง ๆ ได้ตกลงจัดสร้างอาคารถาวรจำหน่ายสินค้าในจุดแลดูไม่กีดขวางจัดพื้นที่ตลาดร้านค้า ออกจากบริเวณพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติป้องกันการเหยียบย่ำทำลาย โดยจัดพื้นที่สำหรับเดินเที่ยวนั่งพักผ่อน ชมความงามได้ร่มเงาของต้นไม้ที่ปลูกไว้อย่างเป็นระเบียบทั้งในส่วนพื้นที่เป็นเขตพุทธาวาส และสังฆาวาส จัดทำเป็นสวนหย่อมพักผ่อนหย่อนใจสำหรับผู้พักความเคร่งเครียดชั่วคราว ก็สามารถพักได้ตามจุดนั้น ๆ สำหรับพระภิกษุสามเณรผู้เคร่งเครียดจากการศึกษาเล่าเรียน เมื่อมีสวนบริเวณที่พำนักก็ทำให้เกิดความเยือกเย็นทาง

อารมณฺ์ มีสมาธิในการท่องจำเพลิดเพลินต้องการที่จะเล่าเรียนโดยไม่รู้สึกเบื่อหน่าย เพราะ
 ธรรมชาติเอื้ออำนวยต่อสมอง และจิตใจโดยตรง

การพัฒนาอาราม คือ การบูรณปฏิสังขรณ์พระมณฑปสวมรอยพระพุทธบาท
 ปัจจุบันได้เส้าหมองทรุดโทรมลงทางวัดจึงได้ปรึกษาหารือหลาย ๆ ฝ่าย ฝ่ายโดยเฉพาะได้รับความ
 ความกรุณา จากพระเดชพระคุณหลวงพ่พระเทพปริยัตยาจารย์ (สาย ฐานมงคลโล ป.๕.7) เจ้า
 อวาสวัดเฉลิมพระเกียรติและเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี ได้ติดต่อประสานงานกับทางเจ้าหน้าที่
 กรมศิลปากร เชิญให้มาสำรวจและจัดงบประมาณในการซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์โดยใช้
 งบประมาณ 39,490,000 บาท รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณอุดหนุนให้ 24,490,000 บาท วัด
 จัดหาสมทบ 15,000,000 บาท เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระราชสักการะเนื่องในวโรกาสที่
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช จะทรงครองราชย์เป็นปีที่ 50 และในปี
 พ.ศ. 2546 ได้ปรับปรุงถนนสายคู่ ที่เป็นทางเข้าสู่พระมณฑปเพื่อให้ประชาชนที่มานมัสการรอย
 พระพุทธบาทได้เดินทางมาอย่างสะดวก เป็นงบประมาณ 45,462,834 บาท

3. บทบาทพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนิกชนทุกคนมีหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป เพื่อ
 เป็นประโยชน์สุขของชาวโลก ความวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนา และความมั่นคงของชาติ
 ไทย ผู้ที่จะทำหน้าที่เผยแผ่ศาสนาได้ดีต้องเป็นผู้รู้ศาสนา และปฏิบัติตนตามหลักธรรมในศาสนา
 ได้โดยสมบูรณ์เป็นนิจ การเผยแผ่ศาสนามีคำที่ใช้อยู่ 2 คำ คือ คำว่า “เผยแพร่ว” และ “เผยแผ่”
 คำว่าเผยแพร่วเป็นลักษณะของมิชชันนารี คือ มุ่งมั่นจะให้ผู้อื่นยอมรับในศาสนาของตน ซึ่งเป็น
 ลักษณะแห่งการจงใจให้อีกฝ่ายหนึ่งหันมานับถือคำสอนนั้นๆ ส่วนคำว่า เผยแผ่ หมายถึง การ
 ประกาศให้ทราบ หากทราบแล้วสนใจจะเป็นพุทธศาสนิกชน ก็ไม่เป็นที่รังเกียจ ถ้ากระทำโดย
 คฤหัสถ์ นิยมใช้คำว่า เผยแผ่ว เช่น ยานาจหน้าที่ส่วนหนึ่งของกรมการศาสนา
 กระทรวงศึกษาธิการ คือ การเผยแผ่วพระพุทธศาสนาอันนับเป็นศาสนาประจำชาติ องค์การ
 สมาคมต่างๆ ที่ตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจะมีวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งว่า
 “เพื่อเผยแผ่วพระพุทธศาสนา” เป็นต้น ถ้าเป็นหน้าที่ของพระภิกษุสามเณรหรือพระสงฆ์จะใช้
 คำว่า เผยแผ่ว...เช่น “พระพุทธศาสนาแพร่หลายมาจนถึงทุกวันนี้ ก็เพราะพระสาวกได้ช่วยกัน
 เผยแผ่วพระพุทธศาสนา ถ้าขาดการเผยแผ่วแล้ว พระพุทธศาสนาจะไม่แพร่หลายมาจนถึงทุกวันนี้

หน้าที่ในการเผยแผ่วของวัดหรือพระสงฆ์ คือ การจัดการเทศนาอบรมสั่งสอน
 ประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดีของ
 ประเทศชาติ องค์การเผยแผ่วตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ได้กำหนดหน้าที่
 ของวัดต่างๆ เจ้าคณะตำบล คณะสงฆ์อำเภอ คณะสงฆ์จังหวัด เกี่ยวกับการเผยแผ่วไว้ดังนี้

1. อบรมภิกษุสามเณรให้มีสมณสัญญาและอบรมในเรื่องจรรยา มารยาทตลอด
 ถึงการปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่างๆ

2. อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย
  3. หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอน หรือแนะนำที่เป็นประโยชน์
  4. แนะนำสั่งสอนอบรมประชาชนให้เข้าใจในศาสนพิธีและการปฏิบัติ
  5. เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้ได้ยินได้ฟังเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระศาสนาโดยถูกต้อง
  6. หาอุบายวิธีสกัดกั้นสัทธรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้น หรือบำบัดที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปโดยที่ชอบ
  7. ขวนขวายเพื่อให้ศิษย์วัดมีความรู้ในเรื่องพระศาสนา และอบรมในทางศีลธรรม มีการไหว้พระ สวดมนต์ เป็นต้น
  8. ขวนขวายจัดตั้งห้องสมุด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรม-บาลี หรือเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน หรือขวนขวายจัดหาหนังสือที่เกี่ยวกับความรู้ทั่วไปบ้าง ที่เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์บ้างที่เกี่ยวกับศีลธรรมบ้าง ที่เกี่ยวกับประวัติพระบ้าง เพื่อให้ผู้ศึกษาศีลฟังธรรมตามวัดต่างๆ ได้ท่องได้อ่าน ได้ฟังตามควรแก่สถานที่และโอกาส
  9. ขวนขวายจัดหาเครื่องอุปกรณ์ในการเรียนภาษาไทยบางประเภทสำหรับชั้นประถมขึ้นไว้เพื่อให้เด็กที่ขัดสนยืมใช้ในการเรียน
- กิจการเผยแผ่ของพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มีทั้งแบบประเพณีแบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน และแบบที่จัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเฉพาะขึ้นดำเนินการ
- 9.1 การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย ได้แก่การเทศนา อบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้านผู้อาราธนาและที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือ เทศน์รูปเดียว หรือเทศน์ปุจฉาวิสัชนา 2 รูปขึ้นไป และได้มีการปรับปรุงมีการเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือบันทึกเสียงหรือแถบบันทึกเสียงนำไปเผยแผ่ในที่ต่างๆ และโอกาสต่างๆ
  - 9.2 การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัดหรือที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ หรือโดยทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ บันทึกเสียงหรือแถบบันทึกเสียงไปเผยแผ่ที่อื่นในโอกาสต่างๆ รวมตลอดถึงการพิมพ์หนังสือพิมพ์ หนังสือธรรมะออกเผยแพร่หรือลงในหนังสือพิมพ์เผยแพร่
  - 9.3 การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่หรือเป็นสถานศึกษา เป็นการประจำหรือครั้งคราว หรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษในวัดหรือในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก งานอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ โรงเรียนพระพุทธรศาสนาวันอาทิตย์ ฯลฯ

ส่วนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทางด้านคฤหัสถ์ มีการตั้งเป็นสมาคมเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา เช่น พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ สมาคมส่งเสริมพระพุทธศาสนาต่างๆ การบรรยายธรรมในที่ประชุมและทางสื่อมวลชนต่างๆ การตั้งชมรมพุทธศาสน์ในมหาวิทยาลัยและโรงเรียนต่างๆ ตลอดจนการศึกษาพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาและที่สาธารณะต่างๆ (มาณฑุ พลไพรินทร์, 2531, หน้า 270,272-273)

ดังนั้นสรุปได้ว่าบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อาจจะออกมาในลักษณะของการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้านผู้อาวุชและที่อื่นๆ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัดหรือที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ หรือโดยทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษในวัดหรือในหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นการประจำหรือครั้งคราว

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร

1. การสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์

1.1 องค์ประกอบของการสื่อสาร

เราพอจะสรุปได้ว่า เมื่อใดที่เกิดการสื่อสารขึ้น สิ่งที่ดีถือว่าเป็นหัวใจในการสื่อสารก็คือ ภาษานั้นเอง การสื่อสารมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

1.1.1 ผู้ส่ง คือ ผู้ที่ใช้ทัศนสัญลักษณ์ (เครื่องหมายสัญลักษณ์ และอื่น ๆ ที่มนุษย์คิดสร้างขึ้นมาอย่างเป็นระบบ) ถ่ายทอดความหมายที่เกิดขึ้นในใจของบุคคลนั้น

1.1.2 สื่อ คือ เครื่องมือที่ผู้ส่งใช้ในการเคลื่อนความหมายที่เขาต้องการไปยังบุคคลอื่น

1.1.3 สาร คือ ภาษาที่จะต้องเรียบเรียงอย่างเป็นระเบียบและมีเนื้อหาชัดเจน

1.1.4 ผู้รับ คือ บุคคลซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางที่ผู้ส่งต้องการกำหนดให้รับรู้ร่วมกัน

การสื่อสาร อาจจะสรุปได้โดยย่อ ดังนี้ คือ บุคคล 2 ฝ่าย, วิธีการติดต่อ, และเรื่องราวให้รับรู้ความหมายร่วมกัน

1.2 ภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร

ภาษาที่มนุษย์ใช้สื่อสารแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ วจนภาษา หมายถึง ภาษาที่ใช้คำพูดทั่วไป และ อวจนภาษา หมายถึง ภาษาที่ไม่ใช้ถ้อยคำ ตั้งแต่ กล่าวมาข้างต้นแล้วแต่เป็นวจนภาษาทั้งนั้น ในส่วนนี้จะกล่าวถึงอวจนภาษา ซึ่งแบ่งออกเป็นหลายประการด้วยกัน (พิเนตร น้อยพุทธา, 2538, หน้า 52-56)

1.2.1 การแสดงออกทางใบหน้า สีหน้าในที่นี้หมายถึงอารมณ์ของคนที่ปรากฏอยู่บนใบหน้า ผู้ที่มีอารมณ์ดีก็จะแสดงออกทางสีหน้าที่ดี แซ่มซีน เบิกบาน บางทีคุณโดยไม่ต้องสนทนาสักคำก็รู้ว่าผู้นั้นมีอารมณ์อย่างไร โดยดูสีหน้าของเขา ขณะเดียวกันสีหน้าของผู้พูดก็จะกำหนดอารมณ์ของผู้ฟังด้วย เช่น ผู้ส่งสารยิ้มแย้มแจ่มใส แสดงว่า เต็มใจหรือพอใจในการสื่อสาร ถ้ามีสีหน้าบึ้งตึง เศร้าเครียด แสดงว่า ผู้ส่งสารไม่เต็มใจหรือไม่พอใจ เป็นต้น

ในขณะที่พูด ผู้ฟังย่อมมองดูหน้าตาของผู้พูดไปด้วย ผู้พูดที่มีสีหน้ายิ้มแย้ม ร่าเริง เบิกบาน ย่อมได้เปรียบเสมอ เพราะเป็นการแสดงท่าทีให้เห็นว่าผู้พูดมีความยินดี มีความสุข มีความพอใจที่ได้พูดกับผู้ฟัง ผู้ฟังก็จะสนองตอบด้วยความรู้สึกเช่นเดียวกัน สีหน้าจึงสร้างได้ทั้งมิตรและศัตรู ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับสีหน้าคือ

- 1) อย่าสำรวจมากเกินไปทำให้ไม่สามารถแสดงสีหน้าได้ตามธรรมชาติ
- 2) อย่าเตรียมซักซ้อมสีหน้าไว้ล่วงหน้า ปล่อยให้ไปไปตามธรรมชาติ ถ้าผู้พูดได้พูดตามความรู้สึกที่จริงใจแล้ว สีหน้าจะแสดงอาการตามที่รู้สึกออกมาเอง

1.2.2 ท่ายืน ท่านั่ง และการทรงตัว ในลักษณะต่างๆ ล้วนแต่แสดงความหมายของแต่ละลักษณะต่างกันออกไป ท่ายืนที่เหมาะสม ควรยืนอย่างสง่า ปล่อยน้ำหนักตัวลงบนขาทั้งสองข้างเท่าๆ กัน โดยกตน้ำหนักลงที่กลางเท้า สันเท้าชิดปลายเท้าเปิด ขณะยืนพูดต้องไม่ล้วงแคะ แคะ เกา มีอาจประสานอยู่ด้านหลังก็ได้ ถ้าต้องยืนพูดอยู่นานๆ ก็อาจหย่อนเข่าข้างใดข้างหนึ่งเป็นการพักไปในตัว ขณะเดียวกันก็อาจเปลี่ยนกิริยาอาการ เคลื่อนไหวให้เป็นธรรมชาติ

ส่วนท่านั่ง ควรนั่งหลังตรงไม่งอตัว วงมือซ้อนกันบนตัก หรือวางข้อศอกบนโต๊ะ ถ้ามีโต๊ะข้างหน้า อาจโน้มตัวไปทางหน้าเล็กน้อย ไม่ควรนั่งตามสบาย เช่น นั่งมือเกยกาง โย้ไปข้างหน้า หรือนั่งข้างหลังจนเกินไป ไม่นั่งเอาหลังแทนกัน

1.2.3 การใช้มือและแขน มักใช้ประกอบการพูดบรรยาย หรือพรรณนา เพื่อให้ผู้ฟังเห็นภาพพจน์ เช่น เห็นขนาด ความสูง รูปร่าง การเคลื่อนที่เร็วหรือช้า ฯลฯ เราใช้มือเพื่อเสริมข้อความให้ผู้ฟังเห็นชัดเจนขึ้น ดังนั้นการใช้มือประกอบการพูดจึงต้องใช้ให้พร้อมกับพูด ไม่ยกมือก่อนหรือหลังพูด การยกมือต้องให้สูงพอสมควร คือ ไม่ต่ำกว่าระดับบั้นเอว เพื่อให้ผู้ฟังชัดเจนและไม่ทำมือซ้ำซากในท่าเดียวอยู่ตลอดเวลา และไม่ทำมือโดยไม่สอดคล้องกับเรื่องที่พูด

1.2.4 การใช้สายตา ขณะพูด ผู้พูดต้องมองผู้ฟังเสมอ ไม่มองที่อื่น โดยพยายามมองผู้ฟังให้ทั่วถึงไม่มองที่จุดใดจุดหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนานเกินไป ขณะเดียวกันก็ไม่ละทิ้งสายตาจากผู้ฟังกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนานเกินไป และไม่กวาดตาจนผู้ฟังจับได้ เช่น มองจากซ้ายมาขวาถึงตรงกลางแล้วหยุด แล้วมองต่อไปทางขวา หยุด จากนั้นก็กวาดสายตามาซ้ายถึงตรงกลางก็หยุด เรียกว่ามองอย่างมีระบบจนผู้ฟังจับได้ ตลอดจนไม่มองจากที่สูงลงมาที่ต่ำ

มองจากที่ต่ำขึ้นที่สูงสลับกันไป การใช้ยีนี่ตาส่งสาร ส่วนมากจะเป็นการแสดงอารมณ์ ความรู้สึกต่าง ๆ เช่น ความแปลกใจ ความสนใจ ความลึกลับใจ ฯลฯ เป็นต้น

1.2.5 การใช้ศีรษะและไหล่ เพื่อเน้นหรือเพิ่มความหมายให้แก่คำพูดในกรณีที่ปฏิเสธก็สั่นศีรษะ ในกรณีที่ตอบรับก็ผงกศีรษะ หรือผงกศีรษะช้าๆ เมื่อผู้พูดเห็นด้วยหรือเมื่อฟังพอใจ เข้าใจ การสั่นศีรษะช้าๆ ก็แสดงถึงความไม่ฟังพอใจและแสดงความอึดหนาระอาใจได้เช่นกัน บางคนอาจยกไหล่ เมื่อรู้สึกไม่พอใจ ไม่มีอะไรกับสิ่งใด ๆ

อย่างไรก็ตาม การใช้ศีรษะและไหล่ประกอบการปฏิเสธหรือคัดค้านหรือแสดงอาการไม่พอใจ เป็นกิริยาที่สังคมไทยไม่นิยมกระทำต่อผู้ที่มีวิญญูณ์ คุณวุฒิ์ และชาติวุฒิ์ สูงกว่าผู้พูด

1.3 องค์ประกอบที่สำคัญของการใช้ภาษาตามหลักนิเทศศาสตร์

1.3.1 ความกระชับชัดของภาษา ภาษาที่ใช้ต้องชัดเจนไม่คลุมเครือ หรือก่อให้เกิดความสับสน นั่นคือภาษาที่ใช้ต้องมีลักษณะต่อไปนี้

1) ถูกต้องชัดเจน คือใช้ถ้อยคำที่ถ่ายทอดความคิดเห็น ความรู้สึกของผู้พูดได้ดี

2) มีความหมายแจ่มชัด และมีความสัมพันธ์กับคำอื่นๆ ได้กลมกลืนสมเหตุสมผล ชวนฟัง

3) ใช้คำชี้เฉพาะ ก่อให้เกิดความเข้าใจได้ดี ไม่ใช่ถ้อยคำที่เป็นนามธรรม ฟังแล้ว งุนงง หรือตีความไม่ได้โดยยึดความรู้และภูมิหลังของผู้ฟังเป็นสำคัญ

4) อย่าใช้คำที่ไม่จำเป็น หรือคำคุณศัพท์ที่ให้รายละเอียดที่ไม่สำคัญ เพราะจะทำให้ไม่กระชับและเยิ่นเย้อ

5) สร้างความสมเหตุสมผล ใช้เหตุผลกล่าวอ้างหรือแสดงลำดับความและเหตุการณ์อย่างถูกต้องเข้าใจได้ดี อันเกิดจากความสามารถในการเลือกใช้ภาษาและแต่งประโยคที่ไพเราะและชัดเจน

1.3.2 การใช้ภาษาที่ทำให้ผู้ฟังเกิดภาพได้ ด้วยการเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย หรือ ยกตัวอย่างกับสิ่งที่ผู้ฟังรู้จักและคุ้นเคย

1.3.3 ใช้การย้ำคำเพื่อสร้างจุดเด่น หรือความสำคัญของเนื้อหาด้วยการให้ผู้ฟังรับเข้าใจในประเด็นสำคัญหรือแก่นของเนื้อหาให้ได้

1.3.4 ความเหมาะสมของการใช้ภาษา โดยใช้ภาษาให้เหมาะสมกับความต้องการ ความสนใจ ความรู้ และทัศนคติของผู้ฟัง

ประมะ สตะเวทิน ได้กล่าวสรุปถึงข่าวสารที่ดีในหลักนิเทศศาสตร์ไว้ว่าข่าวสารข้อมูลที่ดี ตามหลักของเฮนรี่ เอส บรินเกอร์ส (Henry S. Brinkers) จะต้องประกอบไปด้วยลักษณะสำคัญ 6 ประการ คือ

1. มีความถูกต้อง (accuracy)
2. มีความตรงกับกรณี (relevant)
3. มีความเหมาะสมกาละ (timely)
4. มีความบริบูรณ์พอเพียง (sufficiency)
5. ไม่มีอคติ (lack of bias)
6. มีจำนวนพอเพียง (adequacy)

บรูซ เอฟ.ไบร์ด (Bruce F. Baird) ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับข่าวสารข้อมูลที่ดี ต้องประกอบด้วยลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

1. เชื่อถือได้ (reliable)
2. ประหยัด (economical)
3. จำเป็น (necessary)
4. ถูกต้อง (accurate)
5. ใช้ประโยชน์ได้ (usable)

กัทลิฟ และเวนต์เตอร์ (Cutlip and venter) ได้กล่าวถึงประสิทธิภาพของการสื่อสารว่าต้องประกอบด้วยหลักสำคัญ 7 ประการ คือ

1. ความถูกต้องและน่าเชื่อถือ (credibility) การสื่อสารที่จะได้ผล สารจะต้องมีความถูกต้อง และผู้ส่งสารควรจะเป็นผู้นำเชื่อถือ เป็นผู้มีความรู้หรือเชี่ยวชาญ มีความน่าไว้วางใจและเป็นที่ยอมรับของผู้รับสาร
2. ความเหมาะสมกับกาลเทศะ (context) คือ เนื้อหาสาระที่ใช้ในการสื่อสารต้องสอดคล้องกลมกลืนไม่ขัดกับวัฒนธรรมและสังคม สิ่งแวดล้อม บุคคล เวลา และสถานที่
3. เนื้อหาสาระ สารที่ส่งต้องมีเนื้อหาสาระ (content) เป็นประโยชน์มีคุณค่าและสำคัญต่อผู้รับ รวมทั้งเหมาะสมและสอดคล้องกับความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ และค่านิยมของผู้รับให้มากที่สุด และก่อให้เกิดความหมายบางอย่างแก่ผู้รับ มีความเข้าใจความหมายเพื่อเป็นปัจจัยในการนำข่าวสารนั้นไปประพฤติปฏิบัติ
4. ความแจ่มแจ้งชัดเจน (clarity) สารนั้นต้องง่าย มีความชัดเจนแจ่มแจ้ง ไม่คลุมเครือหรือตีความหมายได้หลายแง่ สามารถเห็นภาพพจน์ได้ชัดเจน
5. ความสม่ำเสมอและต่อเนื่อง (continuity and consistency) จะเป็นการย้ำเตือนความจำของผู้รับ แต่ต้องระวังมิให้เกิดความซ้ำซากน่าเบื่อหน่าย และความต่อเนื่องต้องกระทำเป็นประจำกำหนดเวลาแน่นอน
6. ช่องทางในการสื่อสาร (channel) สื่อแต่ละชนิดมีความแตกต่างกันในแต่ละสถานการณ์ ฉะนั้น ผู้ส่งสารควรเลือกช่องทาง หรือสื่อให้เหมาะสมกับผู้รับสารและสถานการณ์ในการสื่อสารรู้ว่าสื่อสารกับใคร อย่างไร เมื่อไร

7. ความสามารถของผู้รับสาร (capability of audience) ผู้ส่งสารต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของผู้รับ ทั้งทางด้านความรู้และการรับรู้ทางร่างกายและจิตใจ

ในกระบวนการสื่อสาร ผู้ส่งสารต้องคำนึงถึงผู้รับสารอยู่เสมอ เพราะผู้รับสารจะเป็นตัวกำหนดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการสื่อสาร หากผู้รับสารเข้าใจสารของผู้ส่งสาร การสื่อสารก็ประสบความสำเร็จ ในทางตรงกันข้ามหากผู้รับสารไม่เข้าใจสารของผู้ส่งสาร การสื่อสารก็ล้มเหลว ดังนั้น หากผู้ส่งสารจะทำการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องเตรียมตัว เตรียมสาร เตรียมสื่อ ให้เหมาะสมกับผู้รับสารของตน

2. การสื่อสารตามแนวพุทธ

2.1 ภาษากับการเทศน์ตามแนวทางแห่งพุทธ

คุณสมบัติของผู้ส่งสารที่พึงประสงค์ตามแนวพุทธ จำเป็นต้องประกอบไปด้วยสัปปริสธรรม 7 ประการ ดังที่มาในสังตตกนิบาต อังคุตตรนิกาย คือ

2.1.1 ธัมมัญญา คือเป็นผู้รู้ธรรมะคือหลักการ หลักความจริง เนื้อหาสาระของเรื่องที่จะสื่อสาร รู้แจ้งแทงตลอดทั้งทฤษฎีและปฏิบัติในศาสตร์และศิลป์ของตน

2.1.2 อัคตัญญา คือรู้จักเนื้อหาสาระ ความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ของการสื่อสารที่แน่นอนชัดเจน (goal oriented)

2.1.3 อัคตัญญา คือรู้จักตนเอง รู้ว่าคนคือใคร มีความพร้อมหรือไม่ พร้อมอย่างไร การรู้จักตนเองเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เมื่อเรารู้จักตนเองดีแล้วจะนำไปสู่การยอมรับตนเอง (self acceptance) และจะเปิดเผยตน (self disclosure) สามารถสื่อสารภายในตนได้อย่างดี

2.1.4 มัตตัญญา คือรู้จักประมาณ รู้จักความพอดี การสื่อสารบางอย่างหากมากเกินไปผู้รับสารก็รับไม่ได้ หากน้อยเกินไปก็ไม่เพียงพอ

2.1.5 กาลัญญา คือรู้จักเวลา ผู้ส่งสารต้องรู้จักเวลาในการสื่อสารว่าเวลาไหนควรเวลาไหนไม่ควร หากผู้ส่งสารไม่รู้จักเวลาในการสื่อสารย่อมทำให้การสื่อสารนั้นมีประสิทธิภาพลดลง

2.1.6 ปริสัญญญา คือ รู้จักชุมชน รู้จักสังคม ในทางนิเทศศาสตร์เรียกว่า กลุ่มผู้รับสารหรือกลุ่มเป้าหมาย ผู้ส่งสารต้องรู้จักกลุ่มเป้าหมาย การสื่อสารจึงจะประสบความสำเร็จ ยิ่งรู้จักมากเท่าไร การสื่อสารยิ่งมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นเท่านั้น การที่พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พุทธธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น เพราะพระองค์รู้แจ้งแทงตลอดเกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมาย จึงทำให้การเผยแผ่พุทธธรรมของพระองค์ประสบความสำเร็จ

2.1.7 ปุคคัลปโรปริญญา รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคล ว่าผู้รับสารแต่ละคนแต่ละกลุ่มมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง มีจริตอัชยาศัย มีศักยภาพในการรับสารมากน้อยแค่ไหนเพียงใดการที่ผู้ส่งสารรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลได้นั้น ทำให้แยกแยะผู้รับสารได้

2.2 องค์ประกอบของผู้รับสารตามแนวพุทธ

องค์ประกอบของผู้รับสารตามแนวทางแห่งพุทธ แบ่งผู้รับสารออกเป็น 4 กลุ่ม โดยเปรียบเทียบเหมือนดอกบัว 4 เหล่าได้แก่

2.2.1 อุกขมฤตัญญ คือ กลุ่มบัวพ้นน้ำ เมื่อได้รับแสงอาทิตย์จะแย้มบานทันที กลุ่มนี้เปรียบเสมือนผู้มีปัญญาเฉียบแหลมมีการศึกษาดีแล้ว ไม่ต้องการเนื้อหาหรือการอธิบายมาก เพียงแค่ยกหัวข้อธรรมก็สามารถรู้ได้

2.2.2 วิปจิตัญญ คือ กลุ่มบัวใต้ผิวน้ำ เพียงรอวันจะโผล่พ้นน้ำขึ้นมาได้รับแสงอาทิตย์แล้วแย้มบานในวันรุ่งขึ้นเปรียบเสมือนผู้มีปัญญามากอยู่แล้ว ให้ข้อมูลข่าวสารเพียงเล็กน้อยก็เข้าใจได้ ยังประโยชน์ให้สำเร็จ

2.2.3 เนยยะ คือ กลุ่มบัวที่จมอยู่กลางน้ำ โอกาสที่จะโผล่ขึ้นมาพ้นน้ำเพื่อจะรับแสงอาทิตย์แล้วแย้มบานได้ซึ่งเปรียบเสมือนคนที่มีปัญญาปานกลาง หากประคับประคองดี ๆ โอกาสที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตก็มีมาก การสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายกลุ่มนี้ต้องละเอียดอ่อน เนื้อหาต้องตรงประเด็นชัดเจนและถูกต้องเพราะกลุ่มนี้ไม่เปลี่ยนแปลงอะไรง่าย ๆ

2.2.4 ปทปรมะ คือ กลุ่มบัวในโคลนตม คือบัวที่ยังเป็นหน่อยังไม่โผล่พ้นโคลนตมขึ้นมา โอกาสที่จะเป็นอาหารของปลาและเต่าก็มีอยู่มาก เปรียบเสมือนผู้รับสารที่มีปัญหาที่บ ห่อหุ้มด้วยอวิชชา คือความไม่รู้แจ้ง การสื่อสารกับบุคคลกลุ่มนี้ต้องออกแรงมาก จึงประสบความสำเร็จ หรือบางครั้งอาจต้องเลิกกันไปเลย ๆ กลุ่มนี้จะไม่ยอมเปลี่ยนแปลงอะไรง่าย ๆ หรือไม่เปลี่ยนแปลงเลย

2.3 องค์ประกอบของสารตามแนวพุทธ

องค์ประกอบของสารตามแนวทางแห่งพุทธ มี 5 ประการ คือ

2.3.1 สัจจะ ได้แก่ เรื่องที่เสนอต่อมวลชนนั้นต้องเป็นเรื่องจริง เสนอหรือส่งสารตามความเป็นจริงไม่บิดเบือน

2.3.2 คถคา เรื่องแท้ เรื่องที่เสนอหรือส่งสารนั้นต้องเป็นเรื่องแท้ เสนอตามสภาพที่แท้จริงไม่คาดเดา ไม่แต่งแต้มใส่สีตีไข่

2.3.3 กาละ เรื่องที่เสนอนั้นต้องเหมาะสมกับกาลเวลา

2.3.4 ปิยะ เรื่องที่เสนอนั้นต้องเป็นเรื่องที่คนชอบ

2.3.5 อัถทะ เรื่องที่เสนอนั้นหรือเรื่องที่ส่งสารนั้น ต้องเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม แต่ในบางครั้ง บางสถานการณ์ผู้ส่งสารอาจต้องพิจารณาด้วยปัญญาว่า บางเรื่องไม่เหมาะสมกับเวลา อาจจะไม่เป็นที่ชอบใจของคนบางกลุ่มบางคนแต่เมื่อเสนอเรื่องนั้นไปแล้วเกิดประโยชน์ต่อมหาชน ผู้ส่งสารอาจจะต้องกระทำหรือควรกระทำ

2.4 ลักษณะการพูดที่ดีตามแนวพุทธ

สำหรับเรื่องการพูดที่ดีนั้น เสนาะ ผดุงฉัตร (2543, หน้า 166-167) กล่าวถึงการพูดที่ดีตามหลักการของอริสโตเติลว่า มีเป้าหมายอยู่ 3 ประการ คือ

2.4.1 รู้จุดมุ่งหมายหลัก คือ ทุกครั้งที่พูดจะต้องถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดไปให้ผู้ฟังรู้เรื่องแจ่มแจ้งชัดเจนตามที่ผู้พูดประสงค์ สามารถเรียบเรียงร้อยถ้อยคำ ใช้ภาษา สละสลวยเหมาะสมกับเรื่องที่พูด จนจับใจผู้ฟังได้

2.4.2 รู้จักผู้ฟัง ผู้พูดต้องอ่านใจผู้ฟังออกว่า เป็นผู้ฟังประเภทใด ผู้หญิง ผู้ชาย เด็ก ผู้ใหญ่ วัยไหน มีการศึกษามากน้อยเพียงใด อยู่ในเมืองหรือชนบท ทั้งหมดนี้ต้องศึกษาวิเคราะห์ไว้ล่วงหน้า เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์หรืออย่างรอบคอบแล้วก็เตรียมเรื่องให้เหมาะสมกับผู้ฟัง สร้างความเชื่อมั่นในเวลาพูด ให้ผู้ฟังเข้าใจและยอมรับ ต้องปรับปรุงภาษาและลีลาให้เหมาะสมกับผู้ฟัง

2.4.3 รู้หลักการพูดเป็นขั้นตอน โดยวิธีการพูดนี้จะต้องแบ่งการพูดเป็น 3 ตอน คือ

ตอนขึ้นต้น ต้องทักทายให้ผู้ฟังประทับใจ และมีลีลาท่าทางให้สง่างามให้จับใจผู้ฟังอาจจะขึ้นต้นเป็นคำคมหรือ คำกลอนก็ได้

ตอนกลางต้องแสดงจุดมุ่งหมายในเรื่องที่พูดให้ชัดเจน ยกอุทาหรณ์ชูประเด็นให้เด่นชัด ชวนให้ผู้ฟังติดตาม บั่นทึงใจ มีเหตุผลลลใจผู้ฟังให้เกิดความรู้สึกคล้อยตาม ผู้พูดเสมอ

ตอนสุดท้าย คือตอนจบจะต้องสรุปเรื่องราวที่พูดให้สั้นกระชับรัด มีสุภาษิต คำคมฝากให้ผู้ฟังซาบซึ้งตรึงใจกล่าวขวัญถึงมีรู้จักและนำไปปรับปรุงในชีวิตประจำวันให้ดีขึ้น

2.5 พื้นฐานของผู้ฟังตามหลักวิชาการพูดสมัยใหม่

การรู้จักกลุ่มของผู้ฟังก่อนพูดเป็นสิ่งสำคัญของผู้พูด เพราะเมื่อให้ความสำคัญแก่ผู้ฟัง การพูดก็จะไม่ล้มเหลว แต่ถ้าผู้พูดถึงจะเป็นนักพูดชั้นยอดเพียงใด หากไม่สนใจผู้ฟัง การพูดนั้นก็ยากที่จะประสบความสำเร็จ ดังนั้นสิ่งที่ผู้พูดจะต้องศึกษามีดังนี้ (พิเนตร น้อยพุทธา, 2538, หน้า 60-64)

2.5.1 พูดในโอกาสใด งานแต่ละงานที่มีการพูดนั้น จะมีที่มาที่ไปอันเป็นลักษณะของงานนั้น เมื่อทราบลักษณะและจุดประสงค์ของงานแล้ว ก็เตรียมการพูดให้เหมาะสมกับงานนั้น

2.5.2 พูดที่ไหน สถานที่พูด อาจเป็นลานวัด สนาม หอประชุม ศาลาการเปรียญ วิหาร ฯลฯ ปัจจุบันถ้าเป็นการพูดที่หอประชุม เจ้าของสถานที่จะจัดสถานที่ดีมาก ทั้งอุปกรณ์การพูดและระบบการถ่ายเทอากาศ ที่นั่งของผู้ฟัง การพูดในสถานที่นี้ไม่มีปัญหาในเรื่องความสะดวก แต่ถ้าเป็นการพูดที่ศาลาการเปรียญ วิหาร บางทีการจัดเตรียมระบบเครื่องขยาย

เสียงไม่ดี ผู้ที่อยู่ในสถานที่นั้นจะได้ยินไม่ถนัด การรู้สถานที่พูดจะทำให้เตรียมการพูดได้เหมาะสม

2.5.3 พูดให้ใครฟัง ผู้ฟังเพศชายหรือหญิง ย่อมมีความรู้สึกนึกคิด รสนิยมต่างกัน ชายมักจะสนใจการศึกษา การงาน การเมือง อาชีพ เรื่องตลก ส่วนหญิงจะสนใจเรื่องการบ้านการเรือน ความสวยงาม ประเพณีวัฒนธรรม ผู้พูดต้องเตรียมเนื้อหาและแนวการพูดให้เหมาะสมกับธรรมชาติของผู้ฟังด้วย ถ้าพูดให้กลุ่มเพศหญิงฟังต้องระวังเรื่องการใช้ภาษา การยกตัวอย่างต้องสุภาพ ถ้ากลุ่มผู้ฟังเป็นเพศชาย การพูดต้องหนักไปเรื่องเหตุผล ความเป็นไปได้ แทรกเรื่องตลกความสมควร

นอกจากนี้ วัยและอาชีพของผู้ฟังก็มีความสำคัญ คนแต่ละวัยย่อมมีพื้นฐาน ประสบการณ์ และความสนใจต่างกัน การเตรียมการพูดก็ต้องเหมาะสมกับลักษณะประจำวัยของคนเหล่านั้นด้วย ส่วนอาชีพของแต่ละคนส่งผลต่อความรู้ ประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิดที่แตกต่างกัน ผู้ที่มีอาชีพรับราชการ ทำงานรัฐวิสาหกิจ หรือธุรกิจการค้า ย่อมมีพื้นฐานการศึกษามาดีพอสมควร บางคนก็มีความเชี่ยวชาญเฉพาะอย่าง การยกตัวอย่างประกอบการพูด ควรให้สอดคล้องกับกิจการที่เขาทำ ถ้าผู้ฟังมีความรู้ระดับสูง ต้องเน้นในเรื่องเหตุผล วิชาการ ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น แต่ถ้าผู้ฟังมีความรู้ระดับต่ำ ก็ต้องปรับเนื้อหาให้ง่ายๆ เหมาะกับอาชีพและระดับความรู้ของเขาด้วย

2.5.4 มีคนฟังมากน้อยเท่าใด ถ้าทราบจำนวนผู้ฟังล่วงหน้าเราจะเตรียมการพูดได้ถูกต้อง ถ้าเป็นกลุ่มผู้ฟังที่มีจำนวนไม่มากนัก ก็สามารถพูดแบบไม่เป็นพิธีการ สร้างความเป็นกันเองในหมู่ผู้ฟังได้ง่าย แต่ถ้าผู้ฟังมีจำนวนมาก ผู้พูดก็เตรียมการพูดให้มากเป็นพิเศษ

2.5.5 ผู้ฟังกำลังสนใจเรื่องอะไร ในช่วงระยะเวลาหนึ่งกลุ่มชนที่เป็นผู้ฟังจะมีเรื่องที่เขาสนใจเกิดขึ้น นักพูดต้องไว้ต่อความสนใจของกลุ่มชน แม้นจะไม่สนใจเรื่องดังกล่าวเลยก็ต้องรับรู้ความสนใจของกลุ่มชน ยิ่งวิเคราะห์ความสนใจของกลุ่มชนได้ ก็ยิ่งเป็นประโยชน์ แต่ต้องไม่พลอยช่วยเขากระพือความสนใจที่ไม่ถูกต้องให้แพร่กระจายออกไป

2.5.6 เวลาของการพูด ผู้พูดต้องทราบล่วงหน้าว่า เขากำหนดให้พูดนานเท่าใด เพื่อเตรียมเนื้อหาให้เหมาะกับเวลา การเตรียมเนื้อหาส่วนมากจะเตรียมให้เกินเวลา เช่น กำหนดให้พูด 1 ชั่วโมง ก็ต้องเตรียมเนื้อหาประมาณ 1.30 ชั่วโมง เพราะเวลาพูดจริงเนื้อหาอาจตกหล่นไปบ้างก็ได้ และผู้ฟังส่วนมากจะชอบผู้พูดที่พูดจบก่อนเวลา หนึ่งเวลาในการพูดก็ควรคำนึงถึงเช่นกัน ถ้าได้พูดในตอนเช้า บรรยายจะดีกว่าพูดในตอนบ่าย เพราะผู้ฟังยังกระปรี้กระเปร่าอยู่ ยิ่งหลังเวลาอาหารกลางวันผู้ฟังมักจะว่างเวลาบ่ายจัด เช่น 15.00-16.00 น. ผู้ฟังก็กระวนกระวายอยากกลับบ้าน การรู้จักเวลาก่อนพูดจะได้เตรียมการพูดได้เหมาะสม

ดังนั้น นักพูดผู้ฉลาดเมื่อตกลงจะพูดแล้ว เขาจะไม่สนใจเตรียมเฉพาะเนื้อหา
 อย่างเดียว แต่จะสนใจศึกษาพื้นฐานของผู้ฟังด้วย เพราะว่าจะต้องพูดกับคน มิใช่พูดกับ
 ไมโครโฟน การรู้จักพื้นฐานของผู้ฟังนี้ก็เพื่อจะปรุงแต่งวิธีการพูดของตนให้เหมาะสม มิใช่เพียง
 จะพูดเพื่อเอาใจผู้ฟังเท่านั้น ผู้พูดต้องรักษาจุดประสงค์และสาระเนื้อหาของตนไว้ด้วย

ความรู้เกี่ยวกับการแสดงธรรม

1. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการแสดงธรรม

1.1 ความหมายการแสดงธรรม

ในเรื่องความหมายเกี่ยวกับการแสดงธรรม ได้มีนักวิชาการ นักเผยแพร่และเอกสาร
 ต่าง ๆ ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

พระเทพโสภณธรรมวาที (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), และคนอื่น ๆ (2548, หน้า 75) ได้ให้
 ความหมายของการปาฐกถาไว้ว่า "การปาฐกถา หมายถึง การยกหัวข้อธรรมขึ้นแสดงเพื่อสั่ง
 สอนประชาชนให้รู้ให้เข้าใจจะได้ละชั่วทำดี มีสวรรค์และนิพพานเป็นจุดหมายของชีวิต"

พันเอกปิ่น มุกทุกันต์ (ม.ป.ป., หน้า 5) ได้กล่าวเกี่ยวกับการแสดงธรรมไว้ว่า การ
 แสดงธรรม เป็นงานของพระโดยเฉพาะ เหมือนกับงานสวดมนต์เย็น หรือ บังสุกุลศพออย่าง
 นั้นเอง คฤหัสถ์ทำแทนไม่ได้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน 2546,
 หน้า 694) ได้ให้ความหมายของการแสดงธรรมไว้ว่า ถ้อยคำหรือเรื่องราวที่บรรยายในที่ชุมนุม
 ชนเป็นต้น

ดังนั้น การแสดงธรรม จึงหมายถึง การบรรยาย, การชี้แจง, การแถลง การยกหัวข้อ
 ธรรม คำสอนทางพระพุทธศาสนาขึ้นแสดงทำให้แจ่มแจ้งซึ่งธรรม มีลีลา ทำนอง เทคนิค วิธีการ
 แตกต่างกันไปแล้วแต่ท้องถิ่นและผู้แสดงธรรม ทั้งนี้เพื่อสั่งสอนประชาชนให้รู้ให้เข้าใจจะได้ละ
 ชั่วทำดี

1.2 ความสำคัญของการแสดงธรรม

การแสดงธรรมเป็นวิธีการเผยแผ่ธรรมวิธีหนึ่งในจำนวน 7 วิธี คือ ชัมมเทสนาก
 ภาตังกล่าวมาแล้วข้างต้น และเป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ปฏิบัติมากที่สุดด้วยพระองค์เอง ทั้ง
 ได้ผลมากที่สุดจนสามารถวางรากฐานพระพุทธศาสนาได้อย่างมั่นคงและแพร่หลายขยาย
 ตัวอย่างรวดเร็วภายในเวลา 45 ปีเศษ แสดงว่า การแสดงธรรมนั้นย่อมมีความสำคัญต่อการเผย
 แผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นเรื่องที่นักการศาสนาจะพึงตระหนักและให้ความสำคัญ
 ต่อเนื่อง โดยสืบสานปฏิบัติตามพระพุทธปฏิปทาและแนวทางที่บูรพาจารย์ได้ปรับประยุกต์ใช้จน
 เป็นระเบียบวิธีที่เหมาะสมมาตราบเท่าทุกวันนี้

การให้ความสำคัญต่อการแสดงธรรมเป็นเรื่องจำเป็นต้องทำต้องปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมหากต้องการที่จะอนุรักษ์วิถีการสอนธรรมแบบของพระพุทธเจ้าไว้ และหากประสงค์จะธำรงรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพและให้เกิดผลเป็นรูปธรรม ดังนั้นที่จำต้องอนุรักษ์และสืบสานวิถีการแสดงธรรมเข้าไว้นั้นก็เพราะการแสดงธรรมมีความสัมพันธ์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีผลเป็นความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา อันความสำคัญของการแสดงธรรมนั้นอาจกล่าวโดยสรุปได้หลายประการ เป็นต้นว่า

1.2.1 เป็นกิจการอย่างเดียวที่จะดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้

การแสดงธรรมเป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดการฟัง เมื่อฟังแล้วทำให้ได้คิด ไตร่ตรองพิจารณาจนเกิดความรู้ความเข้าใจขึ้น หลังจากนั้นก็เกิดศรัทธาและการปฏิบัติตามมา เมื่อเกิดศรัทธาและปฏิบัติได้ผลแล้วก็กลายเป็นพุทธมามกาชน เป็นอริยสาวกตามลำดับ อันที่จริงการแสดงธรรมเป็นกิจกรรมที่ถ่ายทอดความรู้ทางศาสนาไปสู่ผู้ฟังเพื่อหาสมาชิกทางศาสนา วัดเป็นแหล่งสำคัญที่จะทำกิจกรรมนี้ พระในวัดเป็นผู้ดำเนินการจัดทำและถ่ายทอดความรู้นั้น ส่วนประชาชนเป็นผู้รับการถ่ายทอดนั้น ถ้าวัดแลพระในวัดทำหน้าที่เช่นนี้ ประชาชนจะได้ประโยชน์จากวัดจากพระ และได้ประโยชน์จากศาสนาไปในตัว เมื่อประชาชนได้ประโยชน์จากวัด พระและศาสนา เขาก็จะเห็นความสำคัญของวัด พระ และศาสนา พร้อมจะให้ความอุปถัมภ์สนับสนุน ช่วยเหลือให้เจริญรุ่งเรือง ให้มีกำลังที่จะปฏิบัติหน้าที่ต่อไป และป้องกันรักษาไว้มิให้เป็นอันตราย วัดก็ดี พระสงฆ์ก็ดี ศาสนาก็ดีที่ดำรงอยู่มาได้ทุกวันนี้ก็เพราะวัด พระ และประชาชน มีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์กันเช่นนี้ นัยตรงกันข้ามหากวัดและพระไม่ทำหน้าที่ไปตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ประชาชนก็จะไม่รู้จักรู้ไม่เข้าใจเรื่องศาสนา ก็ทำให้เขามองไม่เห็นคุณค่าและความสำคัญของวัดของพระ เมื่อไม่เห็นคุณค่าและความสำคัญก็จะพากันเพิกเฉยละเลย ไม่อุปถัมภ์ ไม่สนับสนุนด้วยประการทั้งปวง หากมีอันตรายเกิดขึ้นแก่วัด แก่พระ แก่ศาสนาก็จะไม่ปกป้องรักษา ซ้ำร้ายบางทีก็เข้าร่วมวงในการทำลายล้าง หรือเป็นตัวการก่อภัยอันตรายให้แก่วัด พระ และศาสนาเสียด้วยซ้ำไป

วัดที่ยังดำรงอยู่ได้และยังเป็นที่อยู่อาศัยอย่างผาสุกของพระสงฆ์ได้ก็เพราะวัดยังทำหน้าที่หลักคือสอนศาสนา พระยังสอนธรรมแก่ชาวบ้าน ยังทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมให้ชาวบ้านได้เกิดศรัทธาและเห็นประโยชน์ เขาจึงอุปถัมภ์บำรุงและปกป้องผองภัยต่างๆ ให้ ข้อนี้เป็นข้อพิสูจน์และชี้ชัดลงไปได้ว่า การสอน การเผยแผ่ศาสนานั้นเป็นกิจกรรมที่จะดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้อย่างแท้จริง

1.2.2 เป็นการดึงดูดสมาชิกของศาสนาได้มากที่สุด

การแสดงธรรมแต่ละครั้งเป็นการถ่ายทอดธรรมไปสู่พหูชนได้อย่างรวดเร็ว ด้วยว่าการแสดงธรรมส่วนใหญ่จะทำต่อหน้าผู้คนจำนวนมากและปัจจุบันนิยมทำกันเป็นพิธีการ มีการจัดสถานที่และสิ่งประกอบต่าง ๆ อันอำนวยความสะดวกให้แก่ทั้งผู้แสดงธรรมและผู้ฟัง ทำให้สามารถถ่ายทอดธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้แสดงธรรมสามารถแนะนำชี้แจง

ข้อมธรรมให้ผู้คนจำนวนมากได้รู้และเข้าใจได้โดยใช้เวลาไม่มาก สามารถดึงดูดใจและศรัทธาของผู้ฟังได้ครั้งละมากๆ ทำให้เกิดสมาชิกของพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นได้เรื่อยๆ อย่างรวดเร็ว เหมือนพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแต่ละเรื่องเมื่อจบภัณฑ์แล้วมีผู้เข้าใจธรรมบรรลุธรรมจำนวนมาก บ้างขอบวช บ้างขอแสดงตนเป็นพุทธมามกะ เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปได้อย่างรวดเร็ว ดังนั้น การเผยแผ่ธรรมด้วยวิธีแบบอื่น แม้จะได้สมาชิกศาสนาแต่ก็อยู่ในวงจำกัด ได้คราวละไม่มาก สู้วิธีแบบขัมมเทศนาไม่ได้

1.2.3 เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับศาสนิก

ดังกล่าวมาแล้วว่าการแสดงธรรมนั้นเป็นการถ่ายทอดธรรมทางศาสนาไปสู่หูชนได้อย่างรวดเร็ว เป็นการหยิบยื่นสิ่งที่มีค่าที่สุดที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อนในชีวิต และหาฟังได้ยากที่สุดให้แก่ปวงชน เป็นการทำหน้าที่ของฝ่ายศาสนาต่อปวงชน เมื่อปวงชนได้รับฟังธรรมแล้วย่อมเกิดความรู้สึกศรัทธาและเห็นแจ้งในธรรม ยอมรับนับถือเป็นศาสนาประจำชีวิตของตน กลายเป็นศาสนิกของศาสนาโดยปริยาย ต่อมาเมื่อฝ่ายศาสนาคือวัดและพระสงฆ์ได้หยิบยื่นธรรมให้ศาสนิกได้บ่อยๆ ความสัมพันธ์ก็แนบแน่นยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันในการแสดงธรรมแต่ละครั้งนั้นทั้งผู้แสดงธรรมและผู้ฟังย่อมมีการเตรียมด้วยกัน คือฝ่ายผู้แสดงธรรมย่อมคัดเฟ้นหัวข้อธรรมที่เหมาะสมไปแสดงธรรมให้ฟัง แสดงธรรมด้วยความตั้งใจ มุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟังเป็นหลัก ฝ่ายผู้ฟังก็เตรียมกายไปฟัง เตรียมใจรับฟัง และเตรียมเครื่องบูชาธรรมไปด้วยห้วงบุญกุศลอีกส่วนหนึ่ง เมื่อมีการแสดงธรรมเกิดขึ้นบ่อยครั้งหรือเป็นประจำ ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองฝ่ายย่อมเกิดขึ้นและแน่นแฟ้นขึ้นตามลำดับ

หากฝ่ายศาสนาคือวัดและพระมีกิจกรรมคือมีการแสดงธรรม มีการบรรยายธรรมให้ศาสนิกผู้มาวัดได้ฟังเป็นประจำควบคู่กันไปกับการมีพิธีกรรมทางศาสนาตามประเพณี ก็จะทำให้ศาสนิกเกิดความรู้สึกว่าวัดและพระเป็นผู้เอื้อประโยชน์ด้านชีวิตจิตใจให้แก่ตน ซึ่งทางเดินที่ถูกต้อง แนะนำสิ่งที่ประเสริฐให้รู้ ให้สติ ให้ปัญญาในการดำเนินชีวิตควบคู่ไปกับอำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญบุญและการทำพิธีตามประเพณีแก่เขาดังนี้เป็นต้น ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับศาสนิกก็จะดำเนินไปอย่างแน่นแฟ้นไม่เสื่อมถอยด้วยการเอื้อประโยชน์ให้แก่กันและกัน

1.2.4 เป็นพิธีสำคัญ

กล่าวคือการแสดงธรรมนี้ พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติด้วยพระองค์เองมาโดยตลอด มีข้อบ่งชี้อีกหลายอย่างที่แสดงว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญเรื่องนี้ เช่นเมื่อพระองค์จะส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาอย่างเป็นทางการครั้งแรกอันเป็นต้นเหตุให้เกิดวันมาฆบูชา นั้น พระองค์ทรงแสดงเนื้อหาสาระแห่งธรรมที่สำคัญของพระศาสนาตลอดถึงวิธีการประกาศพระศาสนาให้ได้ผล กล่าวคือวางรากฐานแห่งการแสดงธรรมให้แก่สาวกได้นำไปปฏิบัติเวลาไปแสดงธรรมให้ชาวบ้านฟังนั่นเอง จึงปรากฏผลออกมาว่าพระสงฆ์สาวกเหล่านั้นได้นำหลักและวิธีการที่ได้รับฟังจากพระพุทธองค์ไปเป็นยุทธศาสตร์ประกาศพระศาสนา

อีกประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระผู้แสดงธรรมอยู่เหนือกว่าพระองค์ ดังมีประวัติแสดงไว้ว่าเมื่อพระองค์ปรารภนาจะฟังธรรมจากพระสาวกบางรูปเป็นพิเศษ ก็ทรงให้จัดอาสนะ สำหรับผู้แสดงธรรมนั้นสูงกว่าอาสนะของพระองค์ ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นว่าพระองค์ทรงเคารพธรรมและพระผู้แสดงธรรม ทั้งที่ธรรมนั้นก็เป็นธรรมที่พระองค์ตรัสรู้และนำมาสั่งสอนเอง และพระผู้แสดงธรรมนั้นก็เป็นพระที่พระองค์อุปสมบทให้เอง

1.2.5 เป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์

การแสดงธรรมนั้นมิใช่จะเป็นเพียงพิธีสำคัญเท่านั้น ชาวพุทธทั่วไปยังมีความรู้สึกเป็นพิเศษว่าการแสดงธรรมเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ กล่าวคือ การแสดงธรรมเป็นพิธีกรรมที่ต้องพิถีพิถันในการจัดในการทำ โดยมีความรู้สึกและยอมรับว่าการแสดงธรรมเป็นการสืบสานพุทธปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงถือปฏิบัติมาตลอดพระชนม์หลังจากตรัสรู้แล้ว และยกย่องพระผู้แสดงธรรมว่าเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้าในขณะที่แสดงธรรมอยู่ เพราะเป็นผู้นำธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาเปิดเผยชี้แจงให้แจ่มแจ้งเป็นประโยชน์แก่คน เปรียบเสมือนหนึ่งเป็นองค์พระพุทธเจ้า ดังนั้นจึงแสดงออกซึ่งการยกย่องบูชาอย่างสูงสุด เช่น

- ตั้งอาสนะพิเศษที่สูงกว่าอาสนะผู้อื่นให้ผู้แสดงธรรมแม้จะเป็นอาสนะพระมหาเถระและลักษณะพิเศษ มีลวดลายวิจิตร ประดับตกแต่งอย่างสวยงาม
- ผู้แสดงธรรมโดยชี้แจงธรรมอย่างสำรวมทั้งอากัปกิริยา วาจา คำพูดและตั้งใจเป็นพิเศษ รวมถึงการเตรียมความพร้อมก่อนที่จะแสดงธรรม เลือกเฟ้นข้อธรรมที่จะแสดงธรรม ค้นคว้าหาคำอธิบายข้อธรรมนั้นๆ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจแก่ผู้ฟัง เป็นต้น
- ผู้ฟังธรรมไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์หรือคฤหัสถ์ชน ขณะฟังธรรมจะให้ความเคารพธรรมอย่างสูงสุดด้วยการตั้งใจฟังด้วยความเคารพ สงบกายวาจา นั่งประนมมือหนึ่งฟังอย่างตั้งอกตั้งใจ ทำให้บรรยากาศในขณะนั้นสงบ จึงทำให้การแสดงธรรมแต่ละครั้งมีความขลังและศักดิ์สิทธิ์ มีประสิทธิภาพ เข้าถึงใจผู้ฟัง ทำให้ผู้ฟังได้รับอานิสงส์แห่งการฟังเต็มที่
- จัดเครื่องบูชาธรรมเป็นพิเศษ จัดดอกไม้ รูปเทียน จัดสิ่งของอันควรแก่สมณบริโภคเพื่อถวายแก่ผู้แสดงธรรมเรียกกันโดยทั่วไปว่า กัณฑ์เทศน์ สิ่งของเหล่านี้จะจัดอย่างพิถีพิถันเพื่อบูชาธรรมด้วยสิ่งของที่เรียกว่าอามิสบูชา เป็นการจัดด้วยความเคารพและศรัทธาในพระรัตนตรัยอย่างล้นพ้น ด้วยมีความรู้สึกที่ผู้แสดงธรรมคือผู้แทนพระพุทธเจ้า และด้วยความรู้สึกที่เมื่อจัดอย่างดีประณีตย่อมได้รับอานิสงส์แห่งทานควบคู่ไปกับอานิสงส์แห่งการฟังธรรม

การแสดงธรรมมีความสำคัญเพื่อความมั่นคงดำรงอยู่แห่งพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงนิยมปฏิบัติกันโดยทั่วไป บางแห่งจัดอย่างมโหฬารให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวด เป็นการสืบสานประเพณีสมัยพุทธกาลเข้าไว้ นำเลื่อมใสศรัทธาในปฏิบัติทางของผู้จัดเป็นยิ่งนัก ดังนั้นผู้ปรารภนาความเจริญมั่นคงและความแพร่หลายขยายตัวแห่งพระพุทธศาสนาจึงปกปักรักษาและปฏิบัติตามธรรมเนียมการแสดงธรรมอย่างเคร่งครัด และพัฒนาให้เกิดประโยชน์สูงสุดจนเต็ม

ความสามารถแห่งตน เพราะมองเห็นสอดคล้องต้องกันว่าการเผยแผ่ธรรมด้วยการแสดงธรรม นั้นเป็นกิจกรรมสำคัญที่จะธำรงรักษาพระพุทธศาสนาเอาไว้ได้ตลอดกาลนาน

1.3 วัตถุประสงค์หลักของการแสดงธรรม

การแสดงธรรมในสมัยพระพุทธกาลนั้นมีวัตถุประสงค์สำคัญประการเดียวคือ “เพื่อยังญาณทัสสนะให้เกิดขึ้นแก่ผู้ฟัง” ซึ่งอาจขยายความข้อนี้ได้ว่า “เพื่อให้ผู้ฟังรู้อย่างเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น” หมายความว่า การแสดงธรรมแต่ละครั้งแต่ละภวณัสนั้นมุ่งให้ผู้ฟังได้เกิดปัญญาความรู้เห็นความจริงต่างๆ ของธรรมทั้งปวงซึ่งเรียกโดยรวมว่าอริยสัจธรรมจนกระทั่งเกิดดวงตาเห็นธรรม สามารถกำจัดกิเลสได้ตามลำดับจนถึงตัดกิเลสได้เด็ดขาดบรรลุถึงภาวะที่เรียกว่าพระนิพพาน

โดยอธิบายนี้ชี้ให้เห็นว่าการแสดงธรรมของพระพุทธองค์ก็ดี ของพระอริยสงฆ์สาวกก็ดีมีวัตถุประสงค์หลักอยู่ที่ต้องการให้ผู้ฟังบรรลุธรรมสูงสุดคือตัดกิเลสให้ได้ แต่ผู้ฟังจะได้บรรลุธรรมหรือตัดกิเลสได้ในระดับใดนั้นก็อยู่ที่วาสนาบารมีที่อบรมสั่งสมมาของผู้ฟังเป็นสำคัญ บางท่านแม้จะได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแต่ก็มิได้บรรลุธรรมอะไรเลย บางท่านบรรลุธรรมระดับต้นคือโสดาปัตติผล แต่บางท่านได้บรรลุธรรมสูงสุดคือพระอรหันตผล ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะวาสนาบารมีของแต่ละท่านได้บำเพ็ญมาากน้อยต่างกัน มีอธิบายว่า พระพุทธเจ้าก็ดี พระอริยสาวกก็ดี แม้จะได้ตรัสรู้และรู้ธรรมทุกอย่างอย่างแจ่มแจ้งจนเป็นสัมมาสัมพุทธะและเป็นอนุพุทธะ แต่เมื่อทรงแสดงธรรมแก่พหูชนก็หาได้แสดงธรรมทั้งปวงที่ทรงรู้ทรงเห็นนั้นไม่ แต่ทรงเลือกทั้งธรรมที่จะแสดง ทรงเลือกทั้งผู้ฟังว่าผู้ที่มีอุปนิสัยเช่นนี้สามารถรับฟังธรรมข้อนี้ได้ ทรงเลือกแสดงเฉพาะธรรมที่ผู้ฟังควรรู้ควรเห็นเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงปรากฏว่าธรรมที่ทรงแสดงนั้น บางอย่างเป็นธรรมที่ควรรู้ บางอย่างเป็นธรรมที่ควรเห็น บางอย่างเป็นธรรมทั้งควรรู้ทั้งควรเห็น และธรรมที่ควรรู้ควรเห็นที่ทรงแสดงนั้น หากกล่าวอย่างกว้างๆ ก็คือ “ธรรมที่เป็นไปเพื่ออรรถะ หิตะ สุขะ คือ “ธรรมที่เป็นไปเพื่อบรรเทาทุกข์ ให้เกิดสุขเกษมศานต์ ให้บรรลุถึงพระนิพพาน” หรืออธิบายได้ว่า

- ธรรมที่เป็นไปเพื่ออรรถะ คือธรรมที่เป็นประโยชน์อันนวยประโยชน์ได้ให้แก่ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในภพหน้า และประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพาน
- ธรรมที่เป็นไปเพื่อหิตะ คือธรรมที่เกื้อกูลสนับสนุนให้บรรลุถึงอรรถประโยชน์นั้น เช่นสติ ชันติ วิริยะ
- ธรรมที่เป็นไปเพื่อสุขะ คือผลสมาบัติ หรือสมาธิอันให้ความสุขในปัจจุบัน และส่งผลให้มีความสุขต่อๆ ไป โดยปริยายอย่างต่ำคือการประกอบสัมมาอาชีวะ ความสุจริต ความมัชฌิมาต่ออ้อม อันเป็นเหตุให้เกิดความสุขแบบโลกๆ

เมื่อถือเอาใจความนี้ก็แสดงว่าการแสดงธรรมนั้นมุ่งให้ผู้ฟังได้เกิดความรู้ ความเห็นเป็นสำคัญ และความรู้ความเห็นนั้นเป็นไปเพื่อให้พ้นจากความทุกข์ เพื่อให้มีความสุข เพื่อให้เกิดปัญญา และเพื่อให้กำจัดกิเลสได้เป็นหลัก เพราะฉะนั้น การแสดงธรรมที่มีเนื้อหา

สาระแห่งธรรมอันสามารถให้ผู้ฟังบรรลุวัตถุประสงค์ข้างต้นได้จึงจะนับว่าแสดงธรรมดีและดำเนินตามหลักการรองแห่งการแสดงธรรมที่พระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกได้ทรงปฏิบัติมา

1.4 จุดมุ่งหมายของการแสดงธรรม

พินเตร น้อยพุทธา (2538, หน้า 165) กล่าวว่าไว้ว่า ในการแสดงธรรมนั้น มีจุดมุ่งหมายในการแสดงธรรมอยู่ 3 ระดับ คือ

1.4.1 จุดมุ่งหมาย คือ วิมุตติ เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของการแสดงธรรม คือ มุ่งให้ผู้ฟังหลุดพ้นจากกิเลสได้ถึงมรรค ผล นิพพาน ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ทำยอนัตตลักษณะสูตร และ อภิตตปริยายสูตรว่า "เอวํ ปสฺส ภิกขเว สุตฺวา อริยสาวโก ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกฟังแล้ว เมื่อเห็นอย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายความกำหนัด จึงวิมุตติ คือ หลุดพ้น การแสดงธรรมที่ไม่กำหนดจุดประสงค์ที่วิมุตติ ถือว่าผิดพระประสงค์ของพระพุทธเจ้า ดังนั้น ก่อนจะแสดงธรรมบรรยายธรรมต้องกำหนดจุดประสงค์ก่อนว่า การแสดงธรรมครั้งนี้จะให้ผู้ฟังเกิดวิมุตติ ระดับใด เช่น มุ่งให้ผู้ฟังพ้นจากกิเลสได้ชั่วคราว (ตถังควิมุตติ) ก็ยังดี มุ่งให้ผู้ฟังพ้นจากกิเลสด้วยการข่มไว้ (วิกขัมภณวิมุตติ) ก็ยังดี วิมุตติ (ความหลุดพ้น) มีอยู่ 5 ประการ คือ

- 1) ตถังควิมุตติ พ้นจากกิเลสได้ชั่วคราว
- 2) วิกขัมภณวิมุตติ พ้นจากกิเลสด้วยกำลังฌานหรือสะกดไว้ได้เมื่อฌานเสื่อมกิเลส ก็เกิดอีก
- 3) สมุทเทจวิมุตติ พ้นจากกิเลสอย่างเด็ดขาด กิเลสไม่กลับมาเกิดอีก
- 4) ปฏิปัสสัททวิมุตติ พ้นจากกิเลสเนื่องมาจากอริยมรรคถึงอริยผล ไม่ต้องขวนขวายเพื่อละอีก เพราะกิเลสนั้นสงบไปแล้ว
- 5) นิสสรณวิมุตติ พ้นจากกิเลสอย่างยั่งยืน คือ ถึงพระนิพพาน

1.4.2 จุดมุ่งหมายระดับกลาง คือ มุ่งให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์และความสุข ตามที่พระพุทธเจ้าทรงมอบหมายให้ภิกษุทั้งหลายแยกย้ายกันไปประกาศพระศาสนา เพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์และความสุข คือ มุ่งประโยชน์และความสุข ให้เกิดแก่ผู้ฟังเป็นหลัก มีใช้ประโยชน์สุขแก่ตน

1.4.3 จุดมุ่งหมายตามผลแห่งการฟังพระธรรม อานิสงส์หรือประโยชน์ในการฟังธรรม 5 ประการ ที่จะเกิดแก่ผู้ฟังธรรม คือ

- 1) ผู้ฟังได้ฟังสิ่งที่ตนยังไม่เคยฟัง
- 2) สิ่งใดที่เคยฟังแล้วยังไม่ชัดเจน ก็จะได้ชัดเจนขึ้น
- 3) ทำให้คลายจากความสงสัย
- 4) ทำความเห็นของผู้ฟังให้ถูกต้องได้
- 5) ทำจิตของผู้ฟังให้ผ่องใส

1.5 ลักษณะการแสดงธรรมที่ดี

อาการที่พระพุทธเจ้าเมื่อทรงแสดงธรรมสั่งสอนคฤหัสถ์มนุษย์เวไนยนิกรนั้น ประกอบด้วย อาการวิธี 4 สถาน (ปฐมสมโพธิกถา, 2530, หน้า 140) คือ

- 1.5.1 สันทสสนา แจ่มแจ้ง แสดงซึ่งกรรมอันมีโทษควรละเสียและกรรมไม่มีโทษควรประกอบให้ผู้ฟังเห็นด้วยดีตั้งกระทำในที่เฉพาะหน้า
- 1.5.2 สมาทปนา จูงใจ ชักชวนให้ผู้ฟังถือเอาด้วยดีโดยเป็นกิจควรละเสีย และควรประพฤติเป็นต้น
- 1.5.3 สมุตเตชนา แกล้วกล้า ให้ผู้ฟังกล้าหาญขึ้นด้วยดีในที่ละเสีย และจะได้เจริญเป็นต้น
- 1.5.4 สัมปหังสนา ร่าเริง พรรณนาคุณแห่งความละเสียและความเจริญนั้นให้ผู้ฟังรื่นเริงบันเทิงจิต

1.6 วิธีเผยแผ่ศาสนาในสมัยพุทธกาล

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าพระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่ศาสนาได้รวดเร็วและกว้างขวางในท่ามกลางเจ้าลัทธิและศาสดามากมายที่ต่างก็มีชื่อเสียง และเป็นที่น่าถือของผู้คนในยุคสมัยนั้น โดยสามารถโน้มน้าวผู้คนในทุกรัฐทุกแคว้นแห่งชมพูทวีปให้ละทิ้งลัทธิความเชื่อถือเดิมของตน สัมครใจเข้ามาเป็นพุทธมามกชนไม่เว้นแม้แต่ผู้เป็นเจ้าลัทธิหรือเป็นนักบวชในลัทธิอื่นจำนวนไม่น้อยที่ยอมตนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้วได้บรรลุมรรคผลกันโดยทั่วหน้า ทั้งนี้แสดงให้เห็นถึงพระพุทธานุภาพและยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่ศาสนาของพระองค์ดีเป็นอย่างดี

หากตั้งคำถามว่าพระพุทธองค์ทรงมีวิธีการอย่างไรในการเผยแผ่ศาสนาจึงมีผลสัมฤทธิ์ยอดเยี่ยมเห็นปานนี้ ท่านบูรพาจารย์ทางศาสนาได้พยายามศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์วิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์และของพระสาวกแล้วสรุปวิธีต่างๆ ที่ทรงใช้ได้ 7 ประการด้วยกัน โดยท่านตั้งชื่อเหล่านั้นเป็นพิเศษและวิธีมีรายละเอียดที่ทรงปฏิบัติดังนี้ (พระธรรมกิตติวงศ์, (ทองดี สุรเตโช) 2550 ,หน้า 7-14)

1.6.1 อุปนิสินนกถา คือวิธีสอนธรรมแก่คนที่เข้ามาเฝ้าซึ่งมีผู้เดียวบ้าง หลายคนบ้าง หรือแก่คนที่ทรงพบปะด้วย เมื่อผู้ใดมาเข้าเฝ้าหรือเสด็จไปพบผู้ใดก็จะทรงทักทายปราศรัยด้วยไมตรี ถามไถ่สุขทุกข์ตามธรรมเนียม ผู้ใดมีทุกข์มากก็ทรงปลอบใจให้คลายทุกข์ ทรงให้สติให้แนวคิดสะกิดใจเพื่อให้ตั้งใจคลายเศร้า ผู้ใดท้อแท้หมดหวังก็ทรงให้กำลังใจมิให้ทอดทิ้ง ให้เพิ่มเพียรเพิ่มอุสาหะมากยิ่งขึ้น ดังนี้เป็นต้น บางคราวเสด็จไปเยี่ยมเยียนผู้ป่วยไข้ ทรงแนะนำให้เกิดสติเกิดปัญญามองเห็นสภาวะความเป็นจริงของชีวิตจนกระทั่งจิตใจของผู้นั้นปลอดโปร่งหมดกังวล วิธีเหล่านี้เป็นเหตุให้ผู้คนที่พบปะสนทนากับพระองค์ได้บรรลุธรรมบ้าง ได้ความเข้มแข็งเบิกบานใจบ้าง จึงต่างก็ยอมตัวมาเป็นสาวกเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา

วิธีสอนธรรมแบบนี้เป็นแบบที่ง่ายที่สุด ทำให้ตลอดเวลา ไม่มีพิธีรีตองอะไรมาก เพียงผู้ใดมาพบหรือได้พบปะผู้ใด เพียงยิ้มแย้มแจ่มใส ค้อนรับด้วยอัธยาศัยไมตรี ทักทายด้วยดีแบบทักก่อน แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้ เตือนใจเมื่อเห็นว่าเขาเดินทางผิดด้วยปิยวาจา ปล่อยให้คลายทุกข์เมื่อเขาเศร้าเสียใจ ให้กำลังใจเมื่อเขาทำดี เป็นต้น แม้คำที่พูดออกไปจะเป็นคำธรรมคำสอน ไม่ใช่เป็นธรรมะโดยตรงหากทำให้เขาสบายใจคลายทุกข์ได้รับความชื่นใจและเกิดปีติยินดีได้ก็นับว่าเป็นความสำเร็จในส่วนนี้แล้ว ดังนั้นการสอนธรรมแบบนี้จึงเป็นการสอนธรรมแบบเริ่มต้นในระดับรากหญ้าและสามารถทำได้บ่อยๆ ด้วย เพราะในแต่ละวันนั้นต้องพบปะผู้คนบ่อยอยู่แล้วหากได้พูดคุยด้วยถ้อยคำที่เป็นธรรม เป็นปิยวาจา ทำให้เกิดสติ ก็ถือได้ว่าเผยแผ่ธรรมแล้วเช่นกัน

1.6.2 ชัมมิกถา คือวิธีสอนธรรมโดยทรงยกหัวข้อธรรมข้อหนึ่งหรือหมวดหนึ่ง ซึ่งเป็นข้อควรรู้ ควรเว้น ควรปฏิบัติ หรือเรื่องราวข้อเท็จจริงบางอย่างขึ้นมาแล้วทรงชี้แจงแสดงเนื้อหาสาระแห่งธรรมนั้นๆ ไปโดยละเอียด เป็นการอธิบายขยายความธรรมข้อนั้นๆ โดยชัดเจน แจ่มแจ้ง ประกอบด้วยอรรถ (เนื้อหาสาระ) ประเภท (ข้อย่อย) เหตุ (เหตุผลที่ทำให้เกิดผล) ผล (สิ่งที่ได้รับ) อุปมา (ข้อเปรียบเทียบ) และสาธก (ตัวอย่าง) นำให้ผู้ฟังรู้อย่างเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ ควรเห็น เช่น ตรัสว่าศีลเป็นอย่างไร สมาธิเป็นอย่างไร ปัญญาเป็นอย่างไร ศีลที่รักษาดีแล้วมีประโยชน์มีอานิสงส์อย่างไร เป็นต้น

ชัมมิกถาที่นิยมนำมาปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันได้แก่วิธีที่เรียกว่า ปาฐกถาธรรมหรือบรรยายธรรม ซึ่งมุ่งให้ผู้ฟังได้รับความรู้ความเข้าใจข้อธรรมเป็นสำคัญทำให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์จากการฟัง คือได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟังบ้าง ได้ความชัดเจนในเรื่องนั้นบ้าง หมดหรือคลายสงสัยในเรื่องนั้นบ้าง จิตใจแจ่มชื่นผ่องใสขึ้นบ้าง มีความเห็นที่ถูกต้องตรงตามเป็นจริงบ้าง สำหรับบางคนเกิดความพอใจและความอดสาหะนำสิ่งที่ฟังนั้นไปปฏิบัติทำให้ได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติของตน ที่พระพุทธศาสนาเผยแผ่ขยายไปได้อย่างรวดเร็วก็ด้วยวิธีการสอนแบบนี้อย่างหนึ่ง

1.6.3 โอวาทกถา คือวิธีสอนธรรมแบบอบรม แนะนำ คัดเตือนให้รู้สึกผิดชอบชั่วดี ทรงใช้วิธีนี้ในกรณีที่มีผู้ทำผิดเสียหายขึ้นมาจะทรงว่ากล่าวตักเตือน ทรงชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่ทำไปนั้นไม่ถูก ไม่เหมาะไม่ควรและมีโทษอย่างไร แล้วทรงแนะนำให้งดเว้นไม่ควรทำไม่ควรปฏิบัติอีกต่อไป จนถึงทรงชี้ให้เห็นถึงข้อที่ควรทำควรปฏิบัติซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้นั้นต่อไป โอวาทกถาอีกแบบหนึ่งที่ทรงปฏิบัติคือ ทรงแนะนำเรื่องที่สำคัญสำหรับยึดเป็นแนวปฏิบัติ เรียกว่าทรงให้โอวาท เช่น ทรงแสดงโอวาทปฏิโมกข์ก่อนที่จะส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาในที่ต่างๆ

วิธีการสอนธรรมแบบนี้เป็นที่นิยมปฏิบัติกันมาแต่สมัยพุทธกาล เพราะเป็นการให้สติแก่ผู้ทำผิดหรือทำไม่เหมาะไม่ควรด้วยความไม่รู้บ้าง ด้วยความหลงสติบ้าง เป็นเหตุให้ระวังตัวระวังใจไม่ทำเช่นนั้นต่อไปบ้าง ทำให้เกิดความละอายใจละทิ้งการกระทำเช่นนั้นบ้าง ทำให้สำนึกผิดแล้วหันกลับมาทำความดีต่างๆ บ้าง

1.6.4 อนุสาสนิกถา คือวิธีสอนธรรมแบบสั่งสอนหรือแบบพรั้าสอน โดยทรงใช้วิธีนี้ในกรณีที่ทรงประสงค์จะแนะนำข้อปฏิบัติให้ทราบโดยไม่บังคับว่าจะต้องปฏิบัติตาม แต่หากสามารถปฏิบัติได้ก็จะได้รับผลดีด้วยตัวเอง และข้อปฏิบัตินั้นจะทรงแนะนำบ่อยๆ ครั้สั้ย้าเนื่องๆ ประเภทย้าแล้วย้าอีกเพื่อเตือนสติเตือนใจ มิให้เผลอเผลอหลงลืม และเรื่องที่ทรงสอนเนื่องๆ ได้แก่เรื่องไตรลักษณ์ เรื่องการอยู่ป่า เรื่องสติสัมปชัญญะ เป็นต้น เช่นสอนว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติมีสัมปชัญญะรอกาลเวลา นี่เป็นคำสั่งสอนของเราสำหรับเธอทั้งหลาย”

วิธีสอนธรรมแบบนี้มุ่งให้นำไปปฏิบัติมากกว่าให้รู้แบบธัมมิกถาหรือให้สติแบบโอวาทกถา จึงมีการย้าบ่อยๆ จนกลายเป็นพรั้าสอน คือสอบแบบไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยแบบบิดามารดาสอนบุตรธิดาของตน หรือเหมือนครูอาจารย์สอนศิษย์ของตนฉะนั้น

1.6.5 ธัมมสากัจจนกถา คือวิธีสอนธรรมแบบสนทนาธรรม คือพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ทางธรรมแก่กันและกัน พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่ธรรมด้วยวิธีนี้เป็นประจำเช่นเดียวกับแบบอื่น ๆ โดยเสด็จไปร่วมวงสนทนากับพระสงฆ์ที่นั่งคุยกันอยู่บ้าง เสด็จไปทรงสนทนากับนักบวชต่างลัทธิบ้าง สนทนากับผู้มาเข้าเฝ้าบ้าง เป็นเหตุให้พระองค์ได้ทรงถ่ายทอดธรรมข้อต่างๆ ได้ตอบข้อซักถาม ได้รับฟังทัศนะของคู่สนทนา และทรงสร้างปสาทะความเลื่อมใสให้เกิดแก่คู่สนทนาจนถึงยอมตนเป็นสาวกก็มี เลิกนับถือลัทธิเดิมของตนหันมาปฏิบัติญาณตนเป็นพุทธมามกะก็มี

วิธีสอนแบบนี้เป็นเหตุให้เกิดการเสวนาพาที การปรึกษาหารือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้แก่กันและกันในเรื่องของธรรม เรื่องความดีงาม เรื่องการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เป็นต้น

1.6.6 ปุจฉาวิสัชนากถา คือวิธีสอนธรรมแบบถามตอบกันและกัน คือฝ่ายหนึ่งถาม ฝ่ายหนึ่งตอบ หรือผลัดกันถามผลัดกันตอบ เป็นวิธีการที่ทรงใช้เมื่อทรงสนทนากับพระสงฆ์หรือผู้เข้าเฝ้า โดยทรงเปิดโอกาสให้ถามปัญหาหรือข้อสงสัยแล้วทรงตอบคำถามนั้น หรือทรงอธิบายขยายความธรรมข้อใดข้อหนึ่งแล้วทรงถามความคิดเห็นของผู้ที่ทรงสนทนาด้วย เป็นการเปิดโอกาสให้มีการซักไซ้ไล่เลียงจนหมดความสงสัยในเรื่องนั้นๆ เป็นเหตุให้คู่สนทนาของพระองค์เกิดความรู้ความเข้าใจแจ่มแจ้งไม่มีข้อเคลือบแคลงสงสัยต่อไป แล้วยอมรับนับถือพระองค์ว่าเป็นศาสดาของตนก็มี หันกลับมานับถือพระพุทธศาสนาที่มี

วิธีสอนแบบนี้เป็นการสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองในเวลาสนทนาธรรม ในการเรียนการสอนธรรม และไม่ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายเพราะต่างก็ได้แสดงทัศนะของตนเต็มที่ การเทศน์คู่หรือเทศน์แบบปุจฉาวิสัชนาในยุคปัจจุบันก็เรียนแบบมาจากวิธีสอนธรรมของพระพุทธเจ้าอย่างนี้นั่นเอง

1.6.7 ธัมมเทศนาถา คือวิธีสอนธรรมด้วยการแสดงชี้แจงให้แจ่มแจ้งชัดเจน โดยมุ่งเน้นแนะนำข้อธรรมให้รู้ให้เข้าใจและเน้นให้เห็นแนวปฏิบัติตามได้ เป็นวิธีสอนธรรมที่มี

ความสมบูรณ์ เพราะอาจนำวิธีสอนธรรมข้างต้นบางวิธีหรือทุกวิธีมารวมไว้ในวิธีนี้ได้แล้วแต่กรณีและความสามารถของผู้สอนธรรม วิธีนี้ได้แก่วิธีเรียกกันในปัจจุบันว่า การแสดงธรรมหรือการเทศน์นั่นเอง

วิธีการสอนแบบนี้พระพุทธองค์ทรงถือปฏิบัติตลอดมาตั้งแต่ตรัสรู้จนถึงปรินิพพาน ทรงวางรากฐานพระพุทธศาสนาจนมั่นคงถาวรหยั่งรากลึกลงในชมพูทวีปได้อย่างรวดเร็ว ส่วนใหญ่ก็ทรงอาศัยวิธีการสอนแบบนี้เป็นหลัก แม้ปัจจุบันก็ยังถือกันว่าเป็นวิธีเผยแผ่ศาสนาที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์

วิธีเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้า 7 วิธีนี้ บางวิธีอาจทรงปฏิบัติไม่บ่อยนัก แต่ก็นับเป็นวิธีหนึ่งในจำนวนทั้งหมด เพราะทุกวิธีต่างก็ส่งเสริมให้การเผยแผ่ศาสนาของพระองค์บรรลุเป้าหมายคือ พระพุทธศาสนาหยั่งรากลึกลงในชมพูทวีปได้ ทำให้ผู้คนในยุคนั้นได้เห็นแสงสว่างแห่งสัจธรรมที่ไม่เคยเห็นมาก่อน ได้พ้นจากความทุกข์ เพราะกิเลสตัณหาต่างๆ ได้สัมผัสกับความสุขสูงสุดที่ไม่เคยได้สัมผัสกันมาก่อน โดยทรง “ชี้ทางบรรเทาทุกข์ ชี้สุขเกษมศานต์ ชี้ทางพระนฤพาน ให้พ้นโศกวิโยคภัย” ด้วยวิธีต่างๆ ดังที่บูรพาจารย์ท่านได้ประมวลมาแสดงไว้เป็นข้อๆ ข้างต้นนั้น

นอกจากนี้ องค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร (เสนาะ ผดุงฉัตร, 2544, หน้า 19-20) ได้กล่าวถึงวิธีเผยแผ่สำหรับนักเผยแผ่ที่สามารถกระทำได้ ดังนี้

1. การเทศน์ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ
  - 1.1 อ่านคัมภีร์ ควรวีถีธรรมนิยมเดิม เทศน์ทำนองธรรมวัด
  - 1.2 เทศน์ปฏิภาณ สามารถเทศน์เดี่ยว เทศน์คู่หรือ เทศน์เป็นปฐจา – วิศิขนา 2 ธรรมาสน์ โดยยึดธรรมเนียมปฏิบัติในการสมมติเต็มรูปแบบ หรือตามความเหมาะสมกับโอกาส สถานที่ บุคคล
2. การปาฐกถา ไม่ต้องอ่านคัมภีร์ การแสดงปาฐกถาจะยืนแสดงหรือนั่งแสดงก็ได้ สุดแล้วแต่ความเหมาะสมกับโอกาส สถานที่ บุคคล
3. การอภิปราย เป็นการจัดแสดงความคิดเห็นในเรื่องเดียวกัน แต่อาจต่างทัศนะกัน ส่วนใหญ่เป็นรูปแบบของการประชุมสัมมนา กลุ่มต่าง ๆ และอาจเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมความคิดเห็นร่วมด้วย ทั้งนี้ จะมีผู้คอยควบคุมการอภิปราย เรียกว่าผู้ดำเนินการอภิปราย
4. การสนทนา มีรูปแบบคล้ายการเทศน์ปฐจา – วิศิขนา แต่ส่วนใหญ่จะมีหลักการดำเนินรายการ พระภิกษุสามเณรสามารถสนทนากับคฤหัสถ์ก็ได้
5. พืธีกรรายการ ได้แก่ ผู้ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการกำกับงาน ทำความเข้าใจกับผู้มาร่วมงานให้เป็นไปตามกำหนดการ ทั้งสามารถสอดแทรกธรรมะได้ทุกชั้นตอน
6. ผู้บรรยาย การรับหน้าที่ผู้บรรยายในรายการสื่อมวลชน คือ วิหยุ โทรทัศน์ เช่น ผู้บรรยายงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นต้น

7. มัคคุเทศก์ นำชมสถานที่ทางพระพุทธศาสนา และสถานที่ประวัติศาสตร์
8. ครูอาจารย์ หรือวิทยากร ที่ได้รับนิมนต์ให้สอนในสถานศึกษาหรือเป็นวิทยากรให้ความรู้โอกาสต่าง ๆ
9. เขียนบทความ โดยการเขียนบทความลงหนังสือวารสาร หนังสือพิมพ์ สิ่งตีพิมพ์ทุกชนิด
10. เขียนบทความทางวิทยุ – โทรทัศน์ ในกรณีวิทยุจะมีผู้อ่าน ส่วนโทรทัศน์จะมีผู้อ่านหรือนำไปสร้างเป็นภาพให้ตรงกับบทความที่เขียนไว้
11. การจัดรายการทางวิทยุ – โทรทัศน์ มีหลายรูปแบบ เช่น เทศน์ ปาฐกถา สันทนา บรรยายธรรม เป็นต้น

2. หลักการและวิธีการแสดงธรรม

2.1 หลักการการแสดงธรรม

2.1.1 อย่าแสดงธรรมโดยไม่เตรียม การเตรียมตัว คือเรียนรู้และฝึกปฏิบัติให้ถูกต้องตามจรรยา นักแสดงธรรมทุกประการ คือสำรวมใจให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ ใช้คาถาภาวนาก่อนแสดงธรรมว่า “พุทฺโธ นาโถ, ธมฺโม เม นาโถ, สจฺจํ เม นาโถ” หรือ “พุทฺธํ ให้แจ้ง ธมฺมํ ให้จำ สจฺจํ ชักนำให้สว่าง” เตรียมเรื่อง คือกำหนดเรื่องที่จะแสดงธรรม เลือกบาลีนิทฺเทยบท ศึกษาหาข้อมูลวางโครงเทศน์ (แสดงธรรม)

2.1.2 อย่าแสดงธรรมแต่เรื่องที่เราอยากแสดงธรรม แสดงธรรมเรื่องที่คุณอยากฟังหรือเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง วิเคราะห์ผู้ฟัง แสดงธรรมให้เหมาะกับวุฒิภาวะของผู้ฟัง เลือกธรรมะกำมือเดียว

2.1.3 แสดงธรรมให้งามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สวดด้วย 4 ส

สันทิสสนา	แจ่มแจ้ง
สมาทปนา	จูงใจ
สมุตเตชนา	แก้ตัวกล้า
สัมปทังสนา	รวดเร็ว

2.2 วิธีการแสดงธรรม

2.2.1 ฝึกปฏิบัติให้ถูกต้องตามจรรยาบรรณของผู้แสดงธรรม

2.2.2 ฝึกตั้ง นโม 5 ชั้น

นโม คสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส~ นโม คสฺส,
ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส,
นโม คสฺส ภควโต,
อรหโต สมมา,
สมพุทฺธสฺส.

2.2.3 วางโครงเทศน์ (แสดงธรรม)

การวางโครงเทศน์ (แสดงธรรม) คือ การกำหนดเรื่องที่จะแสดงธรรม ไม่ว่าจะเป็นบาลีนิคมเชปบท ซึ่งบางครั้งเจ้าภาพกำหนดเรื่องไว้ให้ไม่ต้องตั้งเรื่อง แต่ถ้ายังไม่กำหนดเรื่องมาก็เตรียมตั้งหัวข้อเรื่อง เพราะในบทเทศนาเราจะบอกว่าจะเทศน์หรือแสดงธรรมเรื่องอะไร เมื่อได้เรื่องที่จะเทศน์หรือแสดงธรรมแล้วต่อมาคือการหาบาลีนิคมเชปบท คือ พุทธศาสนสุภาษิตซึ่งเป็นบทตั้งและถือว่าเป็นหลักที่สำคัญของการเทศน์หรือการแสดงธรรมนั่นเอง รวมความว่าการวางโครงเทศน์ (แสดงธรรม) แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

1) อุเทศ (เริ่มต้นชวนฟัง)

อุเทศ คือหัวข้อที่ยกเป็นหลักในการแสดงธรรม และเป็นหัวข้อแสดงธรรมซึ่งมาจากบาลีนิคมเชปบท คือ บาลีบทตั้ง เช่น อัถคา หิ อัถตะโน นาโถ แสดงว่าเราจะแสดงธรรมเรื่องฟังตนเอง เป็นต้น นี่คือการอุเทศ ในอุเทศจะเริ่มต้นด้วยนมัสการพระรัตนตรัย คือ ตั้งนะโม ท่านต้องตั้งนะโมให้ถูกต้องเป็น นะโม 5 ชั้น คือ หยุด 5 ครั้ง ซึ่งต่างจากการตั้งนะโมเวลาให้สลิดังนี้

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ//
 นะโม ตัสสะ// ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ//
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต// อะระหะโต สัมมา// สัมพุทธัสสะ//

พอตั้งนะโมเสร็จอย่าหยุดนาน ให้ว่าบาลีนิคมเชปบทต่อไปทันที เช่น จิตตารี มานิ ภิกขะเว พะลานิ กะคะนามิ จิตตารี ปัญญาพะลัง วิริยะพะลัง อณะวัชชะพะลัง สังคะพะพะลังติ ฯ คำสุดท้ายว่า “ติ” นิยมออกเสียงยาวมีลูกคอดนิดหน่อยว่า “ติ-อิ-อิ” จากนั้นเป็นอารัมภบทหรืออารัมภกถา นักแสดงธรรมใหม่ต้องท่องจำให้แม่นยำดังต่อไปนี้

“ณ บัดนี้ อาตมภาพจะรับประทานแสดงพระธรรมเทศนา ใน..... กถา ว่าด้วยเรื่อง..... เพื่อเป็นเครื่องประดับประคองฉลองศรัทธา ประดับปัญญาบารมี เพิ่มกุศลบุญราศี ของท่านสาธุชนทั้งหลายผู้มาประชุมพร้อมกัน ณ..... แห่งนี้ เนื่องในพิธี..... ตามสมควรแก่เวลา สืบต่อไป”

ต่อไปนี้เป็นข้อสังเกต

- แสดงธรรมใหม่มีก้อออกเสียงคำว่า “อาตมภาพ” เป็น “อาตมาภาพ” ซึ่งไม่ถูกต้อง ที่ถูกต้องให้ใช้คำว่า “อาตมภาพ” ไม่นิยมใช้คำว่า “อาตมา” ในการแสดงธรรม

- ข้อความว่า “รับประทานแสดงพระธรรมเทศนา” นั้นเลียนแบบการแสดงธรรมถวายในหลวง ที่ใช้ข้อความว่า “รับพระราชทานถวายวิไลสนาพระธรรมเทศนา”

หมายถึง ขอพระราชทานวโรกาสแสดงธรรมถวาย ในทำนองเดียวกัน ข้อความว่า “รับประทานแสดงพระธรรมเทศนา” หมายความว่า ขอโอกาสที่จะแสดงธรรมให้ฟัง

- ในการแสดงธรรม ถ้าเลือกใช้คำว่า “เทศนา” แทนคำว่า “แสดงธรรม” นั้น คำว่า “เทศนา” อ่านออกเสียงได้ 2 แบบคือ ถ้าอ่านแบบบาลีให้ออกเสียงว่า “เท-สะ-นา” ถ้าอ่านแบบไทยให้ออกเสียงว่า “เทต-สะ-หนา” ต้องเลือกใช้แบบใดแบบหนึ่งให้ตลอดทั้งกัณฑ์นั้น อย่าใช้สลับส่นปนเปกัน

- ถ้าแสดงธรรมงานศพให้เพิ่มคำว่า “ทักษิณานุประทาน ดังนี้

“ณ บัดนี้ อาตมภาพจะรับประทานแสดงพระธรรมเทศนา ใน .....กถา ว่าด้วยเรื่อง..... เพื่อเป็นเครื่องประดับประคองฉลองศรัทธา ประดับปัญญาบารมีเพิ่มกุศลบุญราศี ส่วนทักษิณานุประทาน ที่คณะท่านเจ้าภาพประกอบด้วย.....(รายชื่อเจ้าภาพ) ได้บำเพ็ญพร้อมกันในวันนี้ เนื่องในพิธีสวดอภิธรรม..... (ชื่อผู้วายชนม์)ตามสมควรแก่เวลา สืบต่อไป”

2) นิเทศ (ท่ามกลางไฟเราะ)

นิเทศ คือ ขยายความ อูเทศ หรือขยายความบาลีบทตั้งหรือนิกเขปบทนั่นเอง การอธิบายธรรมต้องยึดหลัก 4 ส ของพระพุทธเจ้า คือ สันทัสสนา (แจ่มแจ้ง) สมาทปนา (จงใจ) สมุตเตชนา (แก้ตัวกล้า) และ สัมปหังสนา (ร่าเริง) ซึ่งการอธิบายหัวข้อธรรมโดยทั่วไปจะเรียงลำดับคือ ปรียัติ ปฏิบัติ ปฏิเวช และต้องประกอบไปด้วย เรื่องต่อไปนี้คือ อรรถาธิบาย ขยายจำแนก สอดแทรกภาษิต ข้อคิดอุปมา นิทานสาธก อธิบายพอสังเขปตั้งนี้

(1) ปรียัติ เป็นการให้ความรู้เชิงวิชาการ บอกว่าพุทธภาษิตที่นำมาเป็นนิกเขปบทนี้ มีที่มาจากที่ใด พระพุทธเจ้าตรัสแก่ใคร ที่ไหน ในโอกาสใด หากตรัสไว้หลายที่ ก็เลือกเฉพาะที่เห็นว่าเกี่ยวข้องกับจุดประสงค์ การบอกที่มาของพุทธภาษิตเป็นการยืนยันถึงภูมิของผู้แสดงธรรม และความอุทิศสาหัสที่ไปค้นหา เป็นการอ้างอิงได้ว่าพระพุทธพจน์นี้มีที่มาจากที่ใดได้อย่างขึ้นมอลอยๆ

(2) ปฏิบัติ คือ การอธิบายว่า จะนำธรรมนั้นมาปฏิบัติอย่างไร วิธีการปฏิบัติทำอย่างไร เช่น ข้อ (1) อธิบายแล้วว่าศีลคืออะไร มาถึงข้อนี้ก็อธิบายว่าจะนำศีลมาปฏิบัติอย่างไร ต้องสมาทานศีลก่อนหรือไม่ วิธีรักษาศีลแต่ละข้อหรือทั้งหมดควรทำอย่างไร

(3) ปฏิเวช คือ การอธิบายให้ผู้ฟังทราบว่ เมื่อปฏิบัติตามที่ได้อธิบายมาแล้ว ผู้ปฏิบัติจะได้รับผลอย่างไรบ้าง เช่น เมื่อเข้าใจว่าศีลคืออะไร ปฏิบัติได้อย่างไรแล้ว ก็ชี้ให้เห็นทั้งข้อดีของการรักษาศีล และโทษของการไม่รักษาศีล กล่าวคือโดยแสดงทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านคุณธรรมข้อนั้นๆ และโทษของการไม่ปฏิบัติธรรมข้อนั้นๆ

(4) อรรถาธิบาย หมายถึง การตีความธรรมะ เช่น คำว่า ปัญญาพละ หมายความว่าอย่างไร พละคือกำลังภายใน ปัญญาพละคือ กำลังปัญญา อธิบายรากศัพท์

ของปัญญาก่อน ดูความหมายตามตัวอักษร คำว่า “ปัญญา” มาจากรากศัพท์ว่า “ป (รอบ) +ญา (รู้)” ปัญญา จึงแปลว่า รอบรู้ เราสามารถอธิบายความต่อไปว่า ความรู้แบบปัญญา มี 2 ความหมาย คือ รู้รอบ และ รู้ลึก รู้รอบ คือ รู้เป็นระบบไม่ใช่รู้เป็นชิ้นส่วน แต่เห็นภาพรวมครบถ้วนเหมือนกับการสหสัมพันธ์หรือปฏิจลสมุปบาท ในทำนองว่าสิ่งทั้งหลายนั้นอาศัยกันและกันเกิดขึ้น หรือ รู้แบบอริยสัจ เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลว่าทุกข์เกิดจากเหตุคือสมุทัย ถ้ารู้ว่าสังคมไทยเป็นทุกข์ในยุคเศรษฐกิจตกต่ำ รู้เพียงจุดเดียวแค่นี้ยังไม่ใช่ปัญญา ต้องรู้ว่าทุกข์นี้มาจากเหตุเหตุใด จะได้แก้ไขถูกจุด นี้คือรู้รอบ ส่วนที่ว่า รู้ลึก หมายถึงว่า เห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นหน้าฉากสามารถโยงไปถึงหลังฉาก สิ่งผิวเผินที่ปรากฏ เช่น คำพูดหรือภาพของนักการเมืองที่รายงานในสื่อมวลชนทั้งหลายเราเชื่อทันทีไม่ได้ ต้องหยั่งรู้เจตนาที่แท้จริงของผู้พูด ดังคำพังเพยว่า “รู้หน้าไม่รู้ใจ” การหยั่งรู้จิตใจของคน นี้คือปัญญา-รู้ลึก นี่เป็นตัวอย่างของ อรรถาธิบาย

(5) ขยายจำแนก หมายถึงแจกแจงข้อธรรมว่ามีเท่าไร อะไรบ้าง เช่น ปัญญาบารมี 3 ประเภท คือ สุตมยปัญญา (ปัญญาเกิดจากการรับรู้ข้อมูล) จิตตามยปัญญา (ปัญญาเกิดจากการคิด) และภาวนามยปัญญา (ปัญญาเกิดจากภาคปฏิบัติ วิชาที่ขยายจำแนกได้ดีที่สุด คืออภิธรรม

(6) สอดแทรกภาษิต เมื่อได้อธิบายและขยายจำแนกประเภทธรรมแล้ว จากนั้นจะต้องคิดหาคำคมหรือสุภาษิตมารองรับ ที่ว่ารองรับก็เพื่อแสดงว่าเราไม่ได้พูดเอง และเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ เช่น อัคคา ทิ อัคคะโน นาโถ คนแลเป็นที่ฟังแห่งตน หรือ

ความไม่พอใจจน เป็นคนเข็ญ
พอแล้วเป็น เศรษฐี มหาศาล
จนทั้งนอก ทั้งใน ไม่ได้การ
ต้องคิดอ่านแก้จน เป็นคนมี
หรือ
ใครชอบ ใครชัง ช่างเถิด
ใครเชิด ใครแข่ง ช่างเขา
ใครเบื้อ ใครปน ทนเอา
ใจเรา ร่มเย็น เป็นพอ

(7) ข้อคิดอุปมา ธรรมะเป็นนามธรรม ไม่เห็นภาพต้องเตรียมอุปมาเปรียบเทียบให้เห็นภาพธรรมะที่เราพูดถึง เช่น อธิบายเรื่องจิตที่เรามองไม่เห็น พระพุทธเจ้าทรงให้อุปมาว่า จิตเหมือนกับลิงอยู่บนต้นไม้อยู่ไม่เป็นสุข จิตก็อยู่ไม่สุขชอบซัดส่ายไปตามอารมณ์ต่าง ๆ เช่นเดียวกัน เป็นต้น

(8) นิทานสาธก หมายถึง การยกนิทาน หรือ ตัวอย่างที่ทันเหตุการณ์ที่เป็นปัจจุบัน หรือ ประวัติศาสตร์ก็ได้มาประกอบในการแสดงธรรม ซึ่งจะทำให้เรา

ประยุกต์การแสดงธรรมเข้ากับปัจจุบันทำให้เขามองเราว่าเป็นคนทันสมัยทันเหตุการณ์ และนิทานสาธกเป็นการเติมรสชาติให้การแสดงธรรมและจะทำให้เกิดความแจ่มแจ้ง จูงใจ แกล้วกล้า และ ร่าเริง หรือสาธกนิทานในพระไตรปิฎกซึ่งมีจำนวน 547 เรื่องก็ได้

3) ปฏินิเทศ (จบประทับใจ)

ปฏินิเทศ คือ ทบทวนประเด็นสำคัญหรือสรุปความ เมื่อได้นิเทศคือ อธิบายขยายความมาพอสมควรแก่เวลาแล้ว ก็ถึงขั้นสุดท้าย คือ ปฏินิเทศ หมายถึงสรุปจบให้ประทับใจ ต้องพยายามโยงธรรมเข้าหาผู้ฟัง เช่นถ้าพรรณนาเรื่องปัญญาพลกถามากแล้วเมื่อจะสรุปจบต้องบอกว่าการที่ผู้ฟังมาวัดถือศีลฟังธรรมได้ชื่อว่าบำเพ็ญเพิ่มพูนผละทั้ง 5 ประการจากนั้นก็ลงท้ายด้วยการให้พรแก่ผู้ฟัง บทให้พรนี้ควรจะต้องให้ขึ้นใจไว้จะเป็นการดี อธิบายพอสังเขปดังนี้

(1) สรุปข้อธรรมที่บรรยายมาให้เข้ากับบุคคลหรืองานเพื่อชักชวนให้นำไปปฏิบัติ โดยจบท้ายการบรรยายความทั้งหมดด้วยคำว่า “มีนัยดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้” แล้วจึงให้พร

(2) (ให้พร) ถ้าเป็นการแสดงธรรมในงานมงคล ควรให้พรทำนองนี้

“เทศนาปริโยसानะ ในที่สุดแห่งพระธรรมเทศนาที่รัตนตยานุภาเวน รัตนตยเตชสา ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและผลบุญที่บำเพ็ญในวันนี้ จงมารวมกันเป็นตบะ เตชะ พลวปัจฉัย คลบันคาลประทานพรให้..... เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ (ธรรมสารสมบัติ) ปรรารถนาสิ่งใดที่ชอบ ประกอบด้วยธรรมก็ขอให้ความปรารถนานั้น ๆ จงพลันสำเร็จสมความปรารถนาทุกประการ (ไม่ลงท้ายด้วยคำว่าเทอญ)”

ถ้าเป็นการแสดงธรรมในงานศพ ควรให้พรว่า

“อิมินา กตปุญญะนะ ขออำนาจกุศลผลบุญที่คณะท่านเจ้าภาพได้บำเพ็ญไว้ดีแล้วในหมู่สงฆ์ จงมารวมกันเป็นตบะ เตชะ พลวปัจฉัยอำนวยการให้..... (ชื่อผู้วายชนม์) จงเจริญด้วยอิฏฐวิบากสุขสมบัติที่พึงปรารถนาในสัมปรายภพ สมดังเจตนาปรารถนาของคณะท่านเจ้าภาพทุกประการ”

(3) เมื่อให้พรเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็ลงท้ายอย่างนุ่มนวลว่า

“รับประทานแสดงพระธรรมเทศนา ในกถา.....
พอสมควรแก่เวลา ขอสมมติยุติลงคงไว้แต่เพียงเท่านี้ เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้”

ดังนั้นในการแสดงธรรมเพื่อให้ผลดี ควรยึดวิธีการแสดงธรรมที่ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ ส่วนเบื้องต้น (อุเทศ) ส่วนเนื้อเรื่อง (นิเทศ) และ ส่วนสรุปลงท้าย (ปฏิनिเทศ) ประกอบด้วยหลัก 4 ส ของพระพุทธเจ้า คือ สันถัสสนา (แจ่มแจ้ง) สมาทปนา (จงใจ) สมุตเตชนา (แก้วักล้า) และ สัมปหังสนา (ร่าเริง) จึงจะเป็นนักแสดงธรรมบรรยายธรรมที่แสดงธรรมได้และแสดงธรรมดี ดังที่ ศ.ดร.พระเทพโสภณ (ประยูร ชมมจิตโต) (2546 ,หน้า 69) ได้กล่าวไว้ว่า นักพูดควรจะถูกให้ได้ครบ 4 ส. ใครทำได้ครบ 4 ส. ถือว่าเป็น นักพูดชั้นเอก ใครทำได้ 3 ส. เป็นนักพูดชั้นโท ใครทำได้ 2 ส. เป็นนักพูดชั้นตรี ใครทำได้ 1 ส. เดียว เป็นมือใหม่หัดพูด เป็นชั้นนวกภูมิ "

2.3 ระเบียบปฏิบัติในการแสดงธรรม

การแสดงพระธรรมเทศนาหรือการแสดงธรรม มีระเบียบที่พึงปฏิบัติเพื่อความเรียบร้อยดีงามและเพื่อเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธาผู้ฟัง แต่ก่อนจะแสดงพระธรรมเทศนา พระผู้แสดงพระธรรมเทศนาควรจะทำระเบียบแห่งการแสดงธรรม และควรใส่ใจถึงพระวินัยที่เกี่ยวข้องกับการแสดงธรรม

2.3.1 ระเบียบปฏิบัติในการแสดงธรรมงานศพกฤตส์ถ์

1) ภิกษุผู้ที่ได้อาราธนาไปแสดงธรรมเทศนางานบำเพ็ญกุศลศพกฤตส์ถ์นั้น เมื่อไปถึงสถานที่บำเพ็ญกุศลศพแล้ว นิยมยืนตรงหันหน้าไปทางที่ตั้งศพ มือทั้งสองห้อยประสานกันอยู่ข้างหน้า ส้ารวมจิตแผ่ส่วนกุศลให้แก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้วชั่วขณะหนึ่ง แล้วขึ้นบนอาสน์สงฆ์กราบพระพุทธรูป (เฉพาะศพตั้งอยู่ที่วัด ถ้าศพตั้งอยู่ที่บ้าน ไม่นิยมกราบพระพุทธรูป) แล้วนั่งรอคอย ณ อาสนะที่เขาปูเสาดเตรียมไว้แล้ว

2) เมื่อเจ้าภาพเริ่มจุดเทียนบูชาพระธรรม พระเทศน์เตรียมตัวขึ้นธรรมาสน์ โดยกราบพระพุทธรูปแล้วมือซ้ายถือถือพัดรองแนบกับไหล่ซ้าย มือขวาจับชายจีวรไว้ให้แยกออกจากกัน ถ้าขึ้นธรรมาสน์ไม่นิยมนำยามขึ้นไปด้วยเพราะเป็นการรุกรังโดยไซเหตุ

3) ถ้าธรรมาสน์ใหญ่และตั้งอยู่กับพื้น นิยมก้าวเท้าขวาขึ้นก่อนนั่งคุกเข่าขวาลงก่อนแล้วยกเท้าซ้ายก้าวขึ้นคุกเข่าแล้วหันกลับมานั่งพับเพียบ

4) นิยมวางพัดรองไว้ทางด้านซ้ายมือ โดยวางตะแคงไว้กับหมอนพิงหันหน้าพัดเข้าหาตัว

5) นิยมจัดริมจีวรให้ปกปิดอวัยวะเบื้องล่างให้มิดชิด

6) เมื่อพิธีกรกล่าวอาราธนาศีลถึงทุกุติยมปิ มะยัง ภันเต.....ก็เตรียมตั้งพัดให้ศีล เมื่ออาราธนาพระธรรมจบ ก็เริ่มตั้งนะโมทันทีโดยไม่ล่าช้า

7) เมื่อพิธีกรกล่าวอาราธนาพระธรรมก็เริ่มหยิบคัมภีร์เทศน์ ยกคัมภีร์ขึ้นประนมมือเตรียมไว้ เมื่อกกล่าวอาราธนาพระธรรมจบก็เริ่มตั้งนะโมทันที เมื่อดังนะโม 3 จบแล้ว จึงเริ่มเปิดพระคัมภีร์ว่าพระอุเทศต่อไป

8) การเปิดคัมภีร์เทศน์นี้ นิยมทั้งการเทศน์แบบอ่านคัมภีร์ และการเทศน์แบบปฏิภาณโวหาร โดยถือคัมภีร์ประคองด้วยมือทั้งสองยกตั้งขึ้นอยู่ระดับหน้าอกเพื่อเป็นการแสดงความเคารพพระธรรม

9) ถ้าในการเทศน์นั้นมีพระสงฆ์สวดรับเทศน์ด้วย ก่อนจะจบพระธรรมเทศนานิยมกล่าวเตือนให้บริษัททั้งหลายตั้งใจฟังพระสงฆ์สวดพระคาถาธรรมบรรยายสืบต่อไป แล้วจึงจบพระธรรมเทศนา และยังไม่ต้อง ยถา - สัพพี บนธรรมาสน์

10) ขณะที่พระสงฆ์สวดบทนอบน้อมพระรัตนตรัย (คือนะโม) นั้น พระเทศน์นิยมประณมมือฟังจนจบแล้วจึงลงจากธรรมาสน์ หรือถ้าเจ้าภาพกำลังจุดเครื่องสักการบูชาพระคาถาธรรมบรรยายอยู่ จะลงจากธรรมาสน์ก่อนก็ได้โดยถือพัทธองด้วยมือซ้ายมือขวาคอยจับชายจีวรลงมานั่ง ณ อาสนะเดิม ขณะที่พระสงฆ์สวดบทนอบน้อมพระรัตนตรัยนิยมประณมมือฟังจนจบแล้วลดมือลงนั่งสำรวมกิริยาอาการทางกายและทางวาจา คุชฎีภายภาอยู่

11) เมื่อพระสงฆ์สวดพระคาถาธรรมบรรยายจบแล้ว เจ้าภาพจะถวายเครื่องบูชาภัณฑ์เทศน์ และผ้าบังสุกุลต่อไป

12) พระเทศน์และพระสงฆ์สวดรับอีก 4 รูป ตั้งพัทธองพิจารณาผ้าบังสุกุลพร้อมกันแล้วอนุโมทนา ยถา - สัพพี ต่อไป

13) พระเทศน์ และพระสงฆ์สวดรับเทศน์ โดยลุกขึ้นนั่งคุกเข่ากราบพระพุทธรูป 3 หนพร้อมกัน แล้วลงจากอาสน์สงฆ์พร้อมกัน ยืนตรงหันหน้าไปทางที่ตั้งศพ มือทั้งสองประสานกันไปข้างหน้า สำรวมจิตแผ่เมตตาส่วนกุศลให้แก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้วชั่วขณะหนึ่ง แล้วถือย่ามและพัทธองด้วยมือซ้ายเดินกลับไป

14) ส่วนระเบียบปฏิบัติในการใช้พัทธอง การใช้ย่าม การขึ้นอาสน์สงฆ์นั้น พระเทศน์สมควรจะรู้และปฏิบัติให้ถูกต้องเป็นอย่างดี

2.3.2 ระเบียบปฏิบัติในการแสดงธรรมงานศพพระสงฆ์

1) พระภิกษุสามเณรผู้ได้รับอาราธนาให้ไปแสดงพระธรรมเทศนางานศพพระเถระผู้ใหญ่ นั้น เมื่อไปถึงสถานที่บำเพ็ญกุศลแล้วนิยมนั่งกราบพระพุทธรูปก่อนแล้วกราบศพและแสดงความเคารพพระเถระผู้ใหญ่ซึ่งอยู่ ณ สถานที่นั้นด้วยวิธีการกราบ หรือวิธีการไหว้อย่างใดอย่างหนึ่งตามสมควรแก่สถานที่นั้น ๆ

2) สถานที่นั้นเขาจัดให้พระเถระผู้ใหญ่นั่งเก้าอี้ ส่วนประชาชนทั้งหลายนั่งอยู่กับพื้น หรือเขาจัดให้นั่งกับพื้นเหมือนกันทั้งหมด เช่นนี้ก็นิยมนั่งคุกเข่ากราบพระเถระผู้ใหญ่แล้วนั่ง ณ สถานที่พอสมควรแก่ฐานะของตนเพื่อรอเวลาขึ้นเทศน์ต่อไป

3) สถานที่นั้นเขาจัดให้นั่งเก้าอี้ทั้งหมด และขณะนั้นมีคฤหัสถ์ชายหญิงนั่งเก้าอี้อยู่ด้วย นิยมยืนน้อมตัวลงยกมือไหว้

4) เมื่อได้เวลาอันสมควรแล้ว ก่อนที่จะขึ้นบนอาสน์สงฆ์นิยมแสดงความเคารพพระเถระผู้ใหญ่ซึ่งเป็นประธานอยู่ ณ สถานที่นั้นก่อน แล้วขึ้นนั่ง ณ อาสนะที่เขาจัดปูลาดเตรียมไว้แล้ว

5) เมื่อพระเถระผู้ใหญ่ผู้เป็นประธานในพิธีเริ่มจุดเทียนบูชาพระธรรมพระเทศน์ก็เตรียมตัวขึ้นธรรมาสน์โดยปฏิบัติเช่นเดียวกับที่กล่าวมาแล้วในงานศพคฤหัสถ์ข้างต้น

6) การเทศน์งานบำเพ็ญกุศลศพนั้น โดยทั่วไปไม่นิยมยกยอ - สัพพินนธรรมาสน์นิยมลงมาอนุโมทนาที่อาสน์สงฆ์ เมื่อหลังจากรับถวายเครื่องบูชาภัณฑ์เทศน์และพิจารณาผ้าบังสุกุลเสร็จแล้ว

7) เมื่อเสร็จพิธีแล้วก่อนจะลากลับ นิยมกราบพระพุทธรูป กราบศพ และแสดงความเคารพพระเถระผู้ใหญ่ ตลอดถึงพระเถระอื่น ๆ แล้วจึงกลับไปได้

2.3.3 การแสดงพระธรรมเทศนาในงานหลวง

1) พระภิกษุสามเณรผู้ที่ได้รับใบฎีกาอาราธนาแสดงพระธรรมเทศนาในงานพิธีทางบำเพ็ญพระราชกุศลแล้วนิยมหาโอกาสไปปรึกษาหารือขอคำแนะนำกราบเรียนวิธีปฏิบัติจากพระเถระผู้ใหญ่ซึ่งเคยถวายพระธรรมเทศนามาแล้ว

2) นิยมเตรียมแต่งสำนวนพระธรรมเทศนาให้เหมาะสมแก่งานนั้น ๆ (ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น)

3) การพรรณนาเกียรติประวัติความดีเด่นของท่านผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น ไม่นิยมเขียนพรรณนาโดยอัตโนมติ นิยมเอาข้อความพรรณนาความดีเด่นซึ่งมีปรากฏอยู่ในพระบรมราชโองการประกาศผลสถาปนาแต่งตั้งยกย่องบรรดาศักดิ์ เป็นต้น มาประกอบพระธรรมเทศนา

4) สำนวนพระธรรมเทศนานิยมไม่ยาวเกินกว่า 4 หน้ากระดาษพิมพ์ดีด โดยใช้เวลาเทศนาไม่เกินกว่า 20 นาที

5) ถ้อยคำสำนวนที่นำมาใช้ในพระธรรมเทศนานั้นนิยมเป็นคำสุภาพติดเป็นภาษาหนังสือ เป็นภาษาผู้ดี ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องการเมือง ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องลัทธิการปกครองของฝ่ายตรงข้าม เป็นต้น

6) เมื่อแต่งสำนวนพระธรรมเทศนาเสร็จแล้ว นิยมพับเป็นรูปคัมภีร์สำหรับแทรกไว้ในระหว่างใบลานและนิยมชักข้อพระธรรมเทศนาโดยอ่านออกเสียงสำนวนถ้อยคำให้ถูกต้องชัดเจนหลายครั้งจนมีความชำนาญชำรุดคล่องแคล่วเป็นอย่างดี

2.3.4 ระเบียบปฏิบัติในการเทศน์อ่านคัมภีร์

นิยมถือคัมภีร์ประคองด้วยมือทั้งสอง โดยจับคัมภีร์ให้มือทั้งสองระยะห่างกัน ประมาณ 1 คืบเศษ ยกคัมภีร์ขึ้นตั้งระดับหน้าอก ข้อศอกทั้งสองแนบชิดกับชายโครงตั้งตัวตรงถือคัมภีร์ตรง ๆ ไม่นิยมดัดคัมภีร์ให้โค้งงอเข้าหากัน นิยมหันหน้าตรง ไม่หัน

ทางซ้ายที่ หันไปทางขวาที่ เมื่ออ่านข้อความในคัมภีร์นั้น เพียงแต่ชำเลื่องสายตาไปดูเท่านั้น
ท่วงที่ท่าทรงแบบธรรมวัตร หรือท่าทรงปาฐกถาเปล่งเสียงดังพอประมาณ อ่านหนังสือออกเสียง
ชัดถ้อยชัดคำ เว้นระยะวรรคตอนได้เนื้อถ้อยกระทงความ จังหวะไม่เร็วหรือช้าเกินไป

2.3.5 ระเบียบปฏิบัติในการเทศนาปฏิภาณโวหาร

ก็มีความนิยมในการเลือกคัมภีร์เช่นเดียวกัน นิยมทอดสายไปข้างหน้า
ไม่นิยมทอดสายตาไปดูข้างโน้นข้างนี้ ซึ่งเป็นกิริยาอาการแสดงว่าไม่สำรวมตา และไม่ควรถ
เทศน์หลับตาเพราะไม่เห็นความเป็นไปของบริษัทผู้ฟัง นิยมเทศน์พอสมควรแก่เวลา โดยไม่
มากหรือรวบรัดเร็วเกินไป ส่วนวนที่ใช้ในการเทศน์นั้น นิยมเป็นภาษาสุภาพ ไม่หยาบโลน ไม่
ใช้ภาษาบาลีหวล ภาษาแสดงหรือภาษาตลาด

2.3.6 ระเบียบปฏิบัติในการให้ศีล

เมื่อพิธีกล่าวอาราธนาศีลครั้งที่ 2 (ทุคฺยุมฺปิ มยฺ ภนฺเต) นิยมจับพัดมา
ตั้งไว้ ระวังอย่ากลับพัดเอาด้านหน้าเป็นด้านหลังเอาด้านหลังเป็นด้านหน้า เว้นแต่พัดบางเล่ม
ทั้งสองหน้าเหมือนกัน เช่น พัดยศ ก็ไม่ต้องระวัง

วิธีจับพัดนั้น นิยมจับได้พัดลงมาประมาณฝ่ามือหนึ่ง หรือประมาณ 4 นิ้ว
โดยเหยียดนิ้วหัวแม่มือไปตามด้านพัด ส่วนนิ้วทั้ง 4 กำค้ำมัดไว้ ตั้งพอให้ใจตรงอย่าเอียงไป
ข้างทางซ้ายหรือข้างขวาหรือเอียงไปเอียงมา อย่าให้โยหน้าโยหลัง อย่าตั้งพัดให้ห่างหรือชิด
ตัวเองจนเกินไป กะประมาณว่าทอดแขนออกไปพอสมควร ๑ ไม่นิยมตั้งพัดห่างตัวจนต้องเหยียด
แขนเต็มที่ หรือชิดตัวจนต้องงอแขนมากเกินไป

การตั้ง นะโม ให้ศีลนั้นนิยมว่า นะโม 3 ชั้น คือ ว่าทีละจบ และว่าให้
เสียงดังฟังชัดเจน ถูกต้องตามอักขรวิธี คือ ถูกต้องตามที่พระ รัสสะ คุรุ ลหุ เป็นต้น

การให้ศีลนั้น นิยมเว้นระยะให้พอเหมาะกับความยาวของการกลั่นลม
หายใจ แต่ศีลบางข้อมีความยาวก็นิยมหยุดหายใจ 2 ครั้งให้พอเหมาะ ส่วนมากนิยมหยุดหายใจ
เมื่อถึงคำว่า “เวรมณี” ในขณะที่ให้ศีลนั้นพึงมีสติสัมปชัญญะระลึกความรู้สึกตัวอยู่เสมอว่าให้ศีลถึงบท
ไหนแล้ว จะได้ไม่หลงลืมจังหวะที่กล่าวศีลแต่ละข้อนั้น นิยมไม่เร็วเกินไป ไม่ช้าเกินไป ไม่ดัง
เกินไป ไม่ค่อยเกินไป ประมาณพอเหมาะพอควร จึงจะเป็นเหตุทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่
ประชาชนทั้งหลาย

การกล่าวสรุปอานิสงส์ศีลนั้นนิยมว่าทีละประโยค เว้นแต่ประโยค
สุดท้ายนิยมกล่าวทอดเสียงยาว ดังต่อไปนี้

1) การกล่าวสรุปอานิสงส์ศีล 5 ดังนี้

อิมานิ ปญฺจะ สิกขาปะทานิ,

สีเลนนะ สุคะติง ยันติ, (รับ สาธุ)

สีเลนนะ โภคะสัมปทา, (รับ สาธุ)

สีเลนนะ นิพพุติง ยันติ, (รับ สาธุ)

ดัสมา สีสัง วิโสชเย, (ทอดเสียงยาวตรงคำว่า "วิโส.....
ชเย")

2) การกล่าวสรูปอานิสงส์ศีล 8 ดังนี้
 อิมัง อัญญังคะสะมันนาจะตัง,
 พุทธะปัญญุตตัง อุโปสะตัง,
 อิมัญจะ รัตติง อิมัญจะ ทิวะตัง,
 สัมมะเทวะ อะภิวักขิตุง สะมาทियามิฯ
 อิมานิ อัญญะ สีกขาปะทานิ,
 อุโปสะตะวะเสนะ มะนะสิกะริตวา สาธุกัง,
 อัปปะมาเทนะ วัคคิตัพพานิ ฯ
 สีเลนะ สุกะตัง ยันติ, (รับ สาธุ)
 สีเลนะ โภกะสัมปทา, (รับ สาธุ)
 สีเลนะ นิพพุตัง ยันติ, (รับ สาธุ)
 ดัสมา สีสัง วิโสชเย, (ทอดเสียงยาวตรงคำว่า "วิโส
.....ชเย")

2.3.7 ระเบียบปฏิบัติในการรับประเคนเครื่องไทยธรรม (กัณฑ์เทศน์)

การรับประเคนเครื่องไทยธรรมหรือกัณฑ์เทศน์นั้น ถ้าผู้ประเคนเป็นหญิงพึงรับประเคนด้วยการทอดผ้ากราบรับประเคนโดยพับผ้ากราบเป็นสองทบแล้วทอดผ้ากราบด้านที่พับออกไปทางผู้ประเคน อย่าให้ห่างตัวมากนักกะประมาณให้อยู่ในหัตถบาธ

วิธีจับผ้ากราบรับประเคนนั้น นิยมจับด้วยมือทั้งสองหงายฝ่ามือขึ้นรองรับผ้ากราบ นิ้วหัวแม่มือทั้งสองวางไว้บนผ้ากราบ ถ้าไม่มีผ้ากราบพึงพับผ้าเช็ดหน้าที่สะอาดให้เรียบร้อย ใช้แทนผ้ากราบบ้างก็ได้ ไม่นิยมจับผ้ากราบด้วยมือข้างเดียวรับประเคน เพราะเป็นกิริยาอาการคล้ายไม่เต็มใจรับประเคน

เมื่อกลับถึงวัดแล้ว นิยมนำเอาดอกไม้ธูปเทียนที่ได้รับจากการแสดงพระธรรมเทศนานั้น จตุบูชาพระรัตนตรัย เพื่อแผ่ส่วนกุศลที่เกิดจากการแสดงธรรมบูชาคุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์ผู้มีเมตตาช่วยสั่งสอนให้มีความรู้ทางธรรมนำมาแสดงได้

2.4 มารยาทในการแสดงธรรม

2.4.1 มารยาทก่อนแสดงธรรม

ถ้าเทศน์ภายในวัดมีพระพุทธรูปประดิษฐานเป็นประธานอยู่ พึงกราบพระพุทธรูป 3 ครั้งก่อน เพราะถือว่าพระพุทธรูปเจ้าเป็นพระธรรมราชา คือ เป็นเจ้าของพระธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบผู้จะนำพระธรรมของพระองค์มาเผยแผ่จึงควรเคารพพระองค์ก่อน

ถ้ามีพระเถระที่มีอาวุโสสูงกว่าอยู่ในที่นั้นด้วย พึงกราบท่านเป็นการขอโอกาสก่อน เพราะถือว่าการแสดงธรรมควรเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่ แต่เมื่อเราได้รับนิมนต์ก็ควรขอ

โอกาสท่านก่อน เหมือนพระอุบาลีเถระแม้จะได้รับฉันทานุมัติให้เป็นผู้วิสันหาพระวินัยในคราวทำปฐมสังคายนาจากพระสงฆ์ในที่ประชุมแล้ว ก่อนขึ้นธรรมาสน์ท่านก็ขอโอกาสพระสงฆ์ที่มีอาวุโสสูงกว่าก่อนแล้วจึงขึ้นธรรมาสน์จะนั้น ถ้าเทศน์ภายในบ้านแม้มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ก็ไม่นิยมกราบพระพุทธรูป หรือมีพระเถระที่มีอาวุโสสูงกว่าอยู่ด้วยก็ไม่นิยมกราบหรือไหว้ขอโอกาสท่านแต่ประการใด เพราะผิดพระวินัยพุทธบัญญัติ

การที่จะขึ้นธรรมาสน์เมื่อใด ให้สังเกตดูเมื่อเจ้าภาพเริ่มจุดเทียนส่องธรรม (คือเทียนสำหรับให้แสงสว่างแก่พระผู้เทศน์ได้ดูหนังสือเทศน์) พระผู้แสดงธรรมก็ขึ้นธรรมาสน์ได้โดยไม่ต้องรอให้มีคนมาอาราธนาแต่ประการใด ก่อนจะขึ้นธรรมาสน์ควรสังเกตดูธรรมาสน์มีคัมภีร์เทศน์แล้วหรือยัง ถ้ายังไม่มีคัมภีร์เทศน์ต้องบอกให้เขาจัดคัมภีร์เทศน์วางไว้ให้พร้อมก่อนเพราะพระธรรมต้องออกหน้าพระสงฆ์ ถ้าขึ้นนั่งบนธรรมาสน์แล้วจึงนำคัมภีร์ตามขึ้นไปเช่นนี้ไม่ถูก ถ้าเรานำคัมภีร์ไปเองก็ต้องให้ศิษย์นำไปวางไว้บนธรรมาสน์ก่อน ขณะที่เดินไปด้วยกันก็ต้องให้ศิษย์แบกหรือถือคัมภีร์เดินไปข้างหน้าพระผู้เทศน์ การแบกคัมภีร์ของศิษย์นั้นต้องให้แบกด้วยปากขา ถ้าถือก็ต้องถือสองมือประคองขณะที่แบกหรือถือคัมภีร์ไปในพิธีแสดงธรรมนั้นผู้แบกหรือผู้ถือคัมภีร์พระธรรมนั้น นิยมไม่ต้องเดินก้มตัวเพื่อแสดงความเคารพใคร เพราะกำลังเชิดชูพระธรรมซึ่งเป็นของสูงสุดแล้ว แม้แต่พระพุทธรูปเจ้าทุกพระองค์ก็ทรงเคารพพระธรรมตลอดมา

กิริยาอาการที่จะขึ้นธรรมาสน์นิยมใช้กิริยานั่งคุกเข่าลงก่อนแล้วหมุนตัวกลับนั่งเตรียมตัวให้เรียบร้อยโดยเร็ว อย่าทำขยุกขยิกหยิบโน่นฉวยนี่ดูเป็นหลุกหลิกไป เรื่องที่ไม่สำคัญ เช่น นั่งทับจิวรตั้งไปข้าง หรือนั่งล้ำหน้าไปข้าง เป็นต้น ก็ปล่อยไว้ก่อนพยายามนั่งสงบนิ่งให้มากที่สุด นิยมทอดสายตาดำอย่าเหลือบดูโน่นดูนี่อันเป็นกิริยาอาการที่ขาดความสำรวม อย่าเช็ดหน้าลูบหน้าลูบผมเมื่ออยู่บนธรรมาสน์ดูเป็นเชิงแต่งตัวไม่งามตา การนั่งในขณะเทศน์นิยมนั่งตั้งตัวตรง อันเป็นกิริยาอาการที่ผึ่งผายมีสง่า เป็นกิริยาอาการตั้งอกตั้งใจทำจริง การเปลี่ยนอิริยาบถการนั่งพับเพียบนิยมใช้มือทั้งสองยันที่หัวเข่าหรือยันที่พื้นข้างตัว หรือยันที่พื้นข้างหน้า (วิธีนี้เหมาะสำหรับคนเจ้าเนื้อ) กระหย่งตัวขึ้นแล้วเปลี่ยนพลิกขากลับไปอีกด้านหนึ่งโดยนิยมยกขามาสับเปลี่ยนกันข้างหน้า เพราะเป็นกิริยาอาการที่ไม่สุภาพและไม่ค่อยปลอดภัยด้วย

คัมภีร์เทศน์นิยมวางไว้ด้านขวามือโดยวางไว้บนพาน หรือนิยมวางไว้ ณ ที่สมควร เช่น บนพานหมวก บนกาน้ำ หรือบนแก้วน้ำ เป็นต้น ไม่นิยมวางไว้กับพื้นที่นั่งเทศน์ เพราะต่ำเกินไป พระธรรมจะอยู่เสมอกับที่นั่งนั้นดูไม่งาม และไม่นิยมวางคัมภีร์ไว้ปากกระโถนเป็นอันขาด เพราะกระโถนเป็นที่รองรับของสกปรกไม่สมควรรองรับคัมภีร์ ถ้าเขาวางคัมภีร์ไว้ด้านซ้ายมือของพระเทศน์ เมื่อเป็นเช่นนั้นพระเทศน์ก็นิยมเปลี่ยนไปวางไว้ด้านขวามือให้ถูกต้องตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติสืบต่อมา นิยมสำรวมใจให้เป็นสมาธิอย่าหวาดหวั่น เพราะ

แม้ว่าจะหวาดหวั่นอย่างไร เมื่อขึ้นไปนั่งบนธรรมาสน์แล้วก็ไม่มีทางหลีกเลี่ยงจึงต้องพยายามทำใจให้มั่นคงไว้ตั้งใจจะปฏิบัติหน้าที่ให้ดีที่สุดจนสุดความสามารถของตน

2.4.2 มารยาทขณะแสดงธรรม

ขณะแสดงพระธรรมเทศนานิยมนั่งตั้งตัวตรงเป็นสง่าผ่าเผย อย่างนั่งโยกไปโยกมางำหน้า หรือเอนไปข้างหลัง รักษาภริยาอาการให้สงบสมณสาธูป จะช่วยให้ใจมั่นคง ภริยาอาการสงบ ขณะแสดงพระธรรมเทศนาอย่าลอดสายสายตาไปมา เพราะขณะนั้นผู้ฟังย่อมเพ่งดูพระผู้เทศน์อย่างไม่ลดละสายตา ถ้าจำเป็นจะต้องเหลียวมองจริง ๆ เพื่อดูให้รู้ว่ามิใครมาฟังเทศน์บ้าง และผู้ฟังพอใจหรือไม่พอใจก็พึงมองดูเพื่อรู้เท่านั้น โบราณจารย์ บางท่านแนะนำว่าให้ทอดสายตามองไปยังเทียนบูชาธรรมซึ่งตั้งอยู่ตรงกับธรรมาสน์ระยะพอสมควร และสูงพอเหมาะกับการทอดสายตาอย่างสบาย ๆ พระเทศน์บางรูปชอบหลับตาเทศน์เรื่อยไป ถ้าเทศน์รูปเดียวก็ไม่เป็นไร ถ้าเทศน์หลายรูปมีวัฬบตาอยู่อาจไม่รู้วัฬบตาไหนกำลังทำอะไร บางทีถึงวาระของตนถึงกับต้องเตือน ถ้าจะให้ดีควรลืมตาเทศน์ดีกว่าจะได้แลเห็นความเคลื่อนไหวของคู่เทศน์และผู้ฟังเป็นเหตุให้ระมัดระวังหน้าที่ เช่น เห็นผู้ฟังพลิกไปพลิกมากระสับกระส่ายหรือลุกออกไป จะได้ว่าเราเทศน์ไม่ถูกใจผู้ฟังเสียแล้วหรือสมควรแก่เวลาแล้วจะได้รับแก้ไขหรือรับจบได้แล้ว หรือบางทีพระคู่เทศน์เห็นว่าเราเทศน์พลาดไป เช่น ดำเนินเรื่องจนเลยหน้าที่ตามที่ตกลงกันไว้ ถ้ามีวัฬบตาว่าเรื่อยไปก็ไม่รู้ความประสงค์ของกันและกัน ขณะเทศน์ถ้าไม่สะดวกในการถือประคองคัมภีร์ด้วยมือทั้งสอง เช่น เทศน์ปุจฉา - วิชัชนา มีการโต้ตอบกันจะขยับมือให้ห่างออกจากกันก็ได้ แต่อย่าถือมือเดียวโดยเฉพาะมือซ้าย อย่าถือคัมภีร์ลงตรง ๆ หรือถือแกว่งไปแกว่งมา หรือถือมือเดียวเหมือนถือไม้ตะบอง อย่าวางคัมภีร์ไว้บนตักเด็ดขาด ถ้ามีความจำเป็นจะต้องวางคัมภีร์ไว้ชั่วคราวในกรณีเทศน์หลายรูปเมื่อหมดหน้าที่ของตนต้องพักรอจนกว่าจะถึงหน้าที่ของตน นิยมวางคัมภีร์ไว้ที่เดิมก่อน เมื่อถึงหน้าที่ของตนจะต้องเข้าไปจึงหยิบคัมภีร์มาถือประคองไว้โดยไม่ต้องประณมมือเคารพอีก นิยมปฏิบัติเช่นนี้ตลอดไปจนกว่าจะเทศน์จบ

ในขณะที่กำลังเทศน์นั้นไม่ควรขากเสลด ตม่น้ำลาย กระแหม่มแอมไอ ควรสังวรระวัง ถ้ามีความจำเป็นจริง ๆ ก็พยายามให้มีเสียงเบาที่สุด ถ้าจะมีการไอหรือจามก็นิยมใช้ผ้าเช็ดหน้าป้องปากก่อนทุกครั้ง อันเป็นภริยาอาการที่แสดงถึงสมณสาธูป ขณะเทศน์นั้นอย่าส่ายหน้าไปตามความยาวโบลานพยายามให้หน้าอยู่ตรงกลางโบลาน โดยใช้วิธีเลื่อนโบลานด้านซ้ายและด้านขวาเข้ามาตรงกลาง ไม่นิยมส่ายหน้าไปทางซ้ายทางขวาคล้ายลูกค้อนนาฬิกา

2.4.3 มารยาทเมื่อแสดงธรรมจบแล้ว

เมื่อแสดงพระธรรมเทศนาจบแล้วตามธรรมเนียมพระเทศน์จะต้องกล่าวอนุโมทนา (ยตา - สัพพี) นิยมปฏิบัติกันเป็น 2 แบบ คือประณมมือประคองคัมภีร์กล่าวอนุโมทนาแบบหนึ่งและอีกแบบหนึ่งวางคัมภีร์ไว้ที่เดิมแล้วตั้งพักกล่าวอนุโมทนาจะใช้แบบไหนก็ได้ แต่ควรรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีนิยมของท้องถิ่นนั้น ๆ ไว้เป็นการดีที่สุด

เมื่ออนุโมทนาจบแล้วจะลงจากธรรมาสน์นิยมปฏิบัติเช่นเดียวกับเมื่อจะขึ้นธรรมาสน์ เช่นการกราบพระพุทธรูปและกราบขอโอกาสพระเถระเพื่อเป็นการอภัยในการเทศน์ที่อาจมีข้อผิดพลาดบกพร่องไปบ้าง

2.5 การเตรียมความพร้อมในการแสดงธรรม

ความพร้อมของนักแสดงธรรมนั้น เมื่อแบ่งคุณภาพและประสิทธิภาพแล้วมี 2 ประเภท คือ ประเภทแสดงธรรมได้ กับ ประเภทแสดงธรรมดี (พระธรรมกิตติวงศ์, 2550 ,หน้า 31-54)

ประเภทแสดงธรรมได้ คือ สามารถที่จะแสดงธรรมให้ชาวบ้านฟังได้ตามธรรมเนียม แสดงธรรมพอให้ครบหลักการทำบุญ 3 ประการคือ ทาน ศีล ภavana พอให้พิธีผ่านไปโดยไม่ผิดธรรมเนียม ไม่หวังผลตามวัตถุประสงค์ เรียกว่าแสดงธรรมพอเป็นพิธี เจ้าภาพในงานและผู้ฟังก็จัดให้มีแสดงธรรมและฟังธรรมกันพอเป็นพิธีเช่นกัน ไม่ได้ตั้งใจที่จะฟังเพื่อให้เกิดความรู้ความเห็นหรือเกิดสติปัญญาอะไร ผู้แสดงธรรมจะแสดงธรรมเรื่องอะไรก็ได้ ไม่ได้ใจไม่สนใจทั้งสิ้น ผู้แสดงธรรมเองก็เตรียมการแสดงธรรมมาบ้าง อ่านไปตามคัมภีร์ที่ท่านแต่งกันไว้บ้าง อ่านติดๆ ขัดๆ ขัดบ้างไม่ขัดบ้าง ก็พอให้ผ่านๆ ไปหรือหากมีประสบการณ์ในการแสดงธรรมบ่อยหน่อย ก็พออธิบายข้อธรรมต่างๆ ได้พอสมควร แต่ไม่สามารถดึงดูศรัทธา ความสนใจตลอดถึงความรู้สึกที่จะจดจำนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในชีวิต ก็เรียกว่าแสดงธรรมไปตามธรรมเนียมเหมือนกัน ผู้แสดงธรรมประเภทอย่างนี้เรียกว่า ประเภทแสดงธรรมได้

ประเภทแสดงธรรมดี คือ สามารถที่จะแสดงธรรมให้ได้เนื้อหาสาระแห่งธรรมได้เนื้อถ้อยกระตือรือร้น แสดงธรรมไปตามวัตถุประสงค์แห่งการแสดงธรรม เป็นผู้ที่มีหลักในการแสดงธรรม มีความพร้อมในการแสดงธรรม เตรียมการแสดงธรรมมาอย่างดี รักษาองค์แห่งพระธรรมกถึกในเวลาแสดงธรรมไว้ได้ครบถ้วน แม้จะไม่อาจให้ผู้ฟังบรรลุธรรมหรือกำจัดกิเลสได้เหมือนพระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์สาวกในอดีต แต่ก็สร้างบรรยากาศแห่งการแสดงธรรมให้มีความขลังและศักดิ์สิทธิ์ สามารถทำให้ผู้ฟังได้รับอานิสงส์จากการฟังธรรมครบถ้วน ให้ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสในธรรมในศาสนาเกิดความเลื่อมใสได้ ทำให้ผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้วเลื่อมใสมากยิ่งขึ้น ทั้งสามารถสร้างความประทับใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้ฟังได้ ตลอดถึงจงใจให้ผู้ฟังจดจำข้อธรรมบางอย่างบางตอนแล้วเกิดความรู้สึกที่จะนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้

การที่ผู้แสดงธรรมจะอยู่ในระดับประเภทแสดงธรรมดีได้จำเป็นต้องมีการฝึกฝน มีประสบการณ์ และปฏิภาณไหวพริบ ตลอดถึงวิชาความรู้ทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติพอสมควรทีเดียว และผู้แสดงธรรมประเภทแสดงธรรมดีนี้ที่สมควรได้รับการยกย่องว่าเป็น “นักแสดงธรรมคุณภาพ” ผู้แสดงธรรมประเภทแสดงธรรมได้จะสามารถรักษาธรรมนิยมไว้ได้ แต่ผู้แสดงธรรมประเภทแสดงธรรมดีจะสามารถรักษาทั้งธรรมนิยมและพระศาสนาไว้ได้ การที่จะได้รับการยกย่องว่าเป็นนักแสดงธรรมคุณภาพด้วยเป็นผู้แสดงธรรมดีนั้นจำเป็นต้องสร้างคุณสมบัติให้เกิดมีในตน

อันคุณสมบัติของผู้แสดงธรรมที่สำคัญคือ "ความพร้อม" และความพร้อมนั้นอาจแยกแยะรายละเอียดได้เป็น 4 ประการคือ กายพร้อม วาจาพร้อม ใจพร้อม และความรู้พร้อม

2.5.1 กายพร้อม

กายพร้อม หมายถึง มีความพร้อมทางร่างกาย ร่างกายพร้อมที่จะแสดงธรรม ไม่มีปัญหาเรื่องสุขภาพ เรื่องกิริยาท่าทาง ตลอดถึงเรื่องความกระฉับกระเฉงคล่องแคล่ว ไม่อึดอาดยืดขาด สิ่งที่บ่งบอกว่าผู้แสดงธรรมมีกายพร้อมคือ

1) มีสุขภาพดี คือ สังขารร่างกายอยู่ในสภาพปกติแข็งแรง คล่องแคล่วสามารถแสดงธรรมได้อย่างปกติจนตลอดกัณฑ์ไม่อาพาธเจ็บป่วยหรือผิดปกติจนออกอาการให้ปรากฏ ผู้แสดงธรรมหากขึ้นธรรมาสันด้วยอาการปกติเพราะมีสุขภาพปกติย่อมคล่องตัว ปฏิบัติหน้าที่แสดงธรรมได้ต่อเนื่องไม่ติดขัด ไม่ทำให้เสียจังหวะในการแสดงธรรม และผู้ฟังย่อมไม่ผิดสังเกต แต่หากในขณะนั้นผู้แสดงธรรมมีสุขภาพไม่พร้อมจะทำให้การแสดงธรรมสะดุดไม่ราบรื่นบ้าง ไม่ได้รับชาติบ้าง เนื้อหาจับต้นชนปลายไม่ถูกบ้าง

อนึ่ง ผู้มีสุขภาพไม่พร้อมที่จะแสดงธรรมหากฝันใจไปแสดงธรรมย่อมมีผลเสียมากกว่าผลดี ทำให้เสียบุคลิกภาพโดยไม่รู้ตัว ทำให้มองได้ว่าผู้แสดงธรรมนั้นฝันสังขารมาแสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ หรือหากจะแสดงธรรมเพื่อฉลองศรัทธาของเจ้าภาพด้วยความเคารพนับถือกันอยู่หรือด้วยเกรงใจเจ้าภาพ ก็ถือว่าไม่กตัญญูต่อสังขารตัวเอง ไม่นำความศรัทธาเลื่อมใสมาให้แก่ผู้ฟังที่มีได้รู้ความเป็นจริงด้วย

2) มีบุคลิกภาพดี คือ ปฏิบัติตัววางตนเหมาะสมกับสมณภาวะของคนสำรวมระวังกิริยาอาการไม่ว่าจะยืน เดิน หรือนั่งก็เป็นสมณสาธูป ไม่หลุกหลิก ไม่เร็วจนกลายเป็นพรวดพราด ไม่ช้าจนกลายเป็นอึดอาดเนิบนาบนำรำคาญ แต่นี่มโนลชนมมองตลอดถึงวางหน้าเสียมงาม แยมยิ้มในตัวไม่ถึงกับยิ้มหัวจนเสียกิริยา กิริยาท่าทางที่เรียบร้อยสวยงามองอาจผึ่งผาย หน้าตาแจ่มใส สำรวมระวังทุกอริยาบถเช่นนี้เป็นเครื่องสื่อให้เห็นว่าผู้แสดงธรรมมีบุคลิกดี มีความสง่า นามอง นำเลื่อมใส อันเป็นเครื่องศรัทธาและศรัทธาได้ตั้งแต่ยังไม่ได้แสดงธรรม และจะส่งผลให้ผู้เห็นสนใจใคร่จะฟังธรรมจากผู้แสดงธรรมนั้นมากยิ่งขึ้น

นัยทางตรงกันข้าม หากผู้แสดงธรรมไม่พิถีพิถันในเรื่องนี้ นุ่งห่มแบบขอไปทีเดินไปยังสถานที่ทำพิธีหรือเดินขึ้นธรรมาสันเหมือนคนหมดแรง นั่งหลังงอห่อเหี่ยว หน้าตาเฉยเมยแบบไร้ความรู้สึก ดวงตาเหม่อลอยเหมือนคนครึ่งหลับครึ่งตื่น อาการเช่นนี้ล้วนทำให้เสียบุคลิกภาพทั้งสิ้น ชาวบ้านเห็นอาการเช่นนี้แล้วย่อมใจเสีย เกิดความรู้สึกว่าผู้แสดงธรรมมิได้เต็มใจที่จะมาแสดงธรรม ทำให้ลดความน่าเชื่อถือทั้งในตัวผู้แสดงธรรมและธรรมที่ผู้แสดงธรรม แสดงให้ฟังไปมาก

3) มีสมณสาธูปดี คือ พิถีพิถันในการนุ่งการห่ม นุ่งห่มเรียบร้อยถูกต้องหลักสมณสาธูป ไม่นุ่งห่มแบบพอให้ปกปิดร่างกาย จะรุ่มร่ามหรือเลื้อยหน้าเลื้อยหลังอย่างไรไม่สนใจรักษาระเบียบวินัยในการนุ่งห่ม เลือกสีผ้าทั้งสามผืนให้เป็นสีเดียวกัน ตลอดถึงนุ่งห่มตามแบบ

ของวัดที่टनाอ้ายอยู่ จัดระเบียบผ้าให้ดูเรียบร้อย เป็นต้น ผู้ปฏิบัติได้ดังนี้ถือว่าเป็นผู้ตระหนักรู้ ในระเบียบวินัย เป็นผู้รักในระเบียบวินัย ไม่มักง่ายแม้ในเรื่องเล็กน้อย นอกจากนั้นการปฏิบัติในเรื่องนี้ อย่างสม่ำเสมอ ยังเป็นการเสริมบุคลิกภาพให้แก่ผู้ปฏิบัติด้วย ทั้งได้รับค่ายกย่องชมเชยจากผู้พบเห็น ยิ่งหากเป็นผู้แสดงธรรมด้วยแล้วย่อมจะเสริมศรัทธาเสริมความสนใจใคร่ฟังธรรมให้แก่เจ้าภาพและบุคคลทั่วไปด้วย

2.5.2 วาจาพร้อม

การแสดงธรรมเป็นการเผยแพร่ธรรมด้วยวาจาหรือคำพูดเป็นหลัก และวาจานั้นเปล่งออกมาเป็นเสียงเป็นสำเนียงไปสัมผัสกับประสาทหูของผู้ฟัง ทำให้สื่อความหมายระหว่างผู้แสดงธรรมกับผู้ฟังได้ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมที่ผู้แสดงธรรม แสดงออกไปได้ แต่วาจานั้นก็มีหลายแบบ คือนำฟังก็มี ไม่นำฟังก็มี การแสดงธรรมด้วยวาจาที่น่าฟังเท่านั้นจึงจะสำเร็จประโยชน์ทั้งแก่ผู้แสดงธรรมและผู้ฟัง การพิถีพิถันในการใช้วาจาที่เป็นคำแสดงธรรมจึงเป็นเรื่องที่สำคัญมากอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งผู้แสดงธรรมจำต้องมีความพร้อม คือ พร้อมที่จะใช้วาจาคำพูดเช่นนั้นในการแสดงธรรมของตน

อันวาจาที่ผู้แสดงธรรมจำต้องสำเนียงพิจารณาและสร้างเสริมให้มีพร้อมอยู่ในตน เพื่อความเป็นนักแสดงธรรมที่มีศรัทธาภาพและคุณภาพที่สำคัญมีอยู่ 2 ประการ คือ สำเนียงวาจา และ สำนวนวาจา

1) สำเนียงวาจา หมายถึง มีเสียงดี มีเสียงใน มีความชัดเจน ชัดถ้อยชัดคำ ฟังไพเราะ จับหู จับใจ นุ่มนวลชวนฟัง ไม่ดังกินไป ไม่ค่อยกินไป ฟังแล้วสบายหู มีจังหวะจะโคน ไม่ติดอยู่แคริมฝีปาก ไม่อื้ออ้ายอยู่ในลำคอ ไม่เปล่งเสียงดังตะโกนเหมือนโฆษณางานวัด ผู้แสดงธรรมที่มีสำเนียงวาจาดีย่อมดึงดูดใจได้มาก โดยเฉพาะผู้ที่เรียกว่า โขสัปปมาณิกา คือ ผู้ถือเสียงเป็นประมาณหรือผู้ที่ติดเสียงซึ่งนิยมชมชอบฟังเสียงฟังสำเนียงมากกว่าฟังเนื้อหา ย่อมจะให้ความศรัทธาผู้แสดงธรรมที่มีสำเนียงวาจาดีเป็นพิเศษ ผู้สามารถออกเสียงออกสำเนียงวาจาได้ไพเราะเวลาแสดงธรรมย่อมได้เปรียบผู้แสดงธรรมที่มีเสียงแหบแห้ง ฟังไม่ชัดเจน หรือมีสำเนียงแข็งกระด้างไม่เพราะหู ไม่จับใจ ไม่ชวนฟัง แม้เนื้อหาธรรมจะดีและไปได้ แต่ก็ไม่น่าสนใจ และจับใจเท่าที่ควร แต่หากว่าผู้แสดงธรรมมีสำเนียงวาจาดีด้วย เนื้อหาที่แสดงธรรมก็ดีด้วย ย่อมเป็นนักแสดงธรรมคุณภาพโดยไม่ยากนัก

2) สำนวนวาจา หมายถึง วาจาหรือคำที่ใช้ในการแสดงธรรม ซึ่งมีลักษณะเป็นคำสุภาพ เป็นภาษาหนังสือ เป็นคำผู้ดี ไม่ใช่คำตลาดหรือภาษาพูด ไม่หยาบคายหรือหยาบโลน ไม่ใช่คำคาบลुकคาบดอกหรือคำสองแง่สองง่าม คำที่จัดว่าเป็นสำนวนวาจาผู้ดี เป็นภาษาหนังสือนั้นจำต้องกลั่นกรอง เลือกเฟ้น และหยิบยกมาใช้ให้ตรงกับเรื่องหรือข้อธรรมที่กำลังแสดง ผู้แสดงธรรมที่สามารถใช้สำนวนวาจาหรือคำที่ดี ได้เนื้อหาสาระครบถ้วนชัดเจน และมีความสุภาพอยู่ในตัวมาอธิบายข้อธรรมให้ชาวบางฟังได้ทุกระดับชั้น ย่อมเป็นนักแสดงธรรมที่ควรยกย่องว่าเป็นนักแสดงธรรมคุณภาพได้เช่นกัน

อนึ่ง คำคม คำสุภาษิต คำโคลง คำฉันท์ คำกาพย์ คำกลอน ตลอดจนถึงคำที่มีความกินใจ มีความหมายที่สะกิดใจเป็นต้น คำประเภทนี้จัดอยู่ในสำนวนวาจาทั้งสิ้น ผู้แสดงธรรมที่จดจำคำเหล่านี้ สำนวนเช่นนี้ได้มาก หรือสามารถคิดคำคิดสำนวน สามารถแต่งคำเช่นนี้ได้ด้วยตนเอง ย่อมสามารถแสดงธรรมได้เพราะพรึง อธิบายธรรมได้ชัดเจน และสามารถดึงดูดใจผู้ฟังให้สนใจและตั้งใจฟังได้ตลอดเวลา เพราะไม่ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย หากแต่ยังฟังยิ่งได้คำแปลกใหม่ น่าจำ น่าติดตามฟังต่อไป

ผู้แสดงธรรมที่พร้อมด้วยสำเนียงวาจาและสำนวนวาจาเช่นนี้ ย่อมเป็นนักแสดงธรรมคุณภาพ แต่ความพร้อมเช่นนี้จำเป็นต้องอาศัยการฝึกฝน การกำหนดจดจำ การสังเกต และประสบการณ์เป็นสำคัญ ยิ่งถ้าสามารถคิดและฝึกหัดแต่งคำแต่งสำนวนได้เองก็จะยิ่งได้เปรียบ เพราะจะสามารถแต่งยกย่องคำและสำนวนให้ตรงประเด็นอย่างที่ต้องการได้ทุกอย่าง แต่ถ้าผู้แสดงธรรมไม่สนใจให้ความสำคัญเรื่องนี้ก็ยากที่จะเป็นนักแสดงธรรมคุณภาพได้ และยากที่จะทำให้ผู้คนสนใจอยากฟังธรรมกัน เห็นมีแต่จะทำให้ผู้เกิดความเบื่อหน่ายไม่ยอมฟังธรรม ไม่อยากเสียเวลากับกิจกรรมนี้ดังที่ปรากฏมากขึ้นในยุคสมัยปัจจุบัน

2.5.3 ใจพร้อม

การทุกอย่างมักจะเริ่มต้นที่ใจ ถ้าใจพร้อมการกระทำอื่นๆ ก็จะตามมา และจะเดินหน้าไปได้ด้วยดี แต่ถ้าใจยังไม่พร้อม แม้จำต้องฝืนในทำไปก็เอาดีไม่ได้ จะทำแบบแค้นๆ หากประสบปัญหาหรืออุปสรรคใดๆ เข้าก็มักจะถอดใจยอมแพ้ย่อมหยุดเองง่ายๆ แม้การแสดงธรรมก็เช่นเดียวกัน ถ้าใจพร้อมที่จะเป็นนักแสดงธรรม พร้อมที่จะแสดงธรรมอย่างอื่นถึงจะเป็นปัญหาและอุปสรรคก็จะฟันฝ่าไปได้ เช่นกายไม่พร้อม มีปัญหาเรื่องสุขภาพ บุคลิกไม่ค่อยดี แต่ใจรักอยากจะเป็นนักแสดงธรรมนักเผยแผ่ก็จะค่อยๆ บำรุงรักษาตัวฝึกฝนปรับปรุงบุคลิกของตัวเองสม่ำเสมอ หรือวาจาไม่พร้อม สุ่มเสียงไม่ค่อยดี ก็จะฝึกฝนอบรมสนทนาแสดงธรรม ลองผิดลองถูก กำหนดจดจำ หาประสบการณ์ร่ำไป ไม่ช้าก็จะถึงฝั่งแห่งความสำเร็จจนได้ ทั้งนี้เพราะเมื่อใจยังสู้ยังพร้อมอยู่เสมอ ทุกอย่างก็เป็นเรื่องย่อยไปหมด

ความมีใจพร้อมจะเป็นเหตุให้การแสดงธรรมได้ดีและได้คุณภาพ แม้ผู้ฟังธรรมก็ย่อมสัมผัสได้ว่าผู้แสดงธรรมนั้นมีใจที่จะแสดงธรรมมากน้อยแค่ไหน เพราะผู้มีใจพร้อมจะแสดงธรรมด้วยความตั้งอกตั้งใจหวังประโยชน์แก่ผู้ฟังเป็นที่ตั้ง จะเตรียมตัวมาดี แสดงธรรมได้เนื้อหาสาระ หากใจไม่พร้อมก็จะแสดงธรรมแบบขอไปที พอให้ผ่านๆ ไป หรือแสดงธรรมด้วยความรู้สึกและอารมณ์ที่ไม่อยากแสดงธรรมหรือแสดงธรรมด้วยความจำใจ แสดงธรรมแบบสุกเอาเผากิน เมื่อเป็นดังนี้เจ้าภาพและผู้ฟังธรรมก็จะเกิดความรู้สึกที่ไม่สู้ดีกับผู้แสดงธรรมหรือเกิดความน้อยใจเสียใจว่าผู้แสดงธรรมไม่ให้ความสำคัญแก่ตนและงานของตน ซึ่งมีผลกระทบต่อศรัทธาโดยตรง ดังนั้นผู้แสดงธรรมที่มีคุณภาพย่อมระบอใจให้พร้อมอยู่ตลอดเวลา แม้ว่าบางขณะโอกาสจะเกิดความเหนื่อยหน่ายหรือไม่สบายอารมณ์ในบางเรื่องอยู่บ้างก็ปิดไว้มิดชิดไม่แสดงออกให้ปรากฏ และรักษามารยาทและอารมณ์ให้เป็นปกติ เพื่อให้การแสดงธรรมครั้งนั้น

ผ่านไปด้วยดี แม้จะไม่ถึงกับใช้ได้ แต่ก็อย่าทำลายศรัทธาของเจ้าภาพให้เสียไป การแสดงออกที่บ่งบอกว่าผู้แสดงธรรมมีใจพร้อมนั้นได้แก่ อาการต่างๆ เหล่านี้คือ

1) มีความตั้งใจแน่วแน่ คือ ก่อนแสดงธรรมและในขณะที่แสดงธรรมมีความตั้งใจที่จะเผยแผ่ศาสนา ตั้งใจทำหน้าที่เป็นศาสนทายาทที่ดี มุ่งที่จะรักษาธรรมเนียมประเพณีที่พระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกตลอดถึงบูรพาจารย์ได้ปฏิบัติกันมาไม่ขาดสาย แม้ว่าการแสดงธรรมในบางสถานที่จะมีผู้ฟังน้อย จะมีผู้สนใจฟังจริงๆ ไม่มาก และมีสิ่งมีเสียงรบกวนสมาธิมาก แต่ก็ไม่หวั่นไหว รักษาใจรักษาอารมณ์ให้นิ่งได้ ไม่คิดที่จะแสดงธรรมแบบพอให้ผ่านไป ความตั้งใจแน่วแน่จะเป็นเครื่องตัดความรู้สึกไม่อยากแสดงธรรมเมื่อมีคนฟังน้อยหรือไม่สนใจฟังหรือเอาแต่คุยกัน เมื่อตัดความรู้สึกไม่อยากแสดงธรรมออกได้แล้วก็จะแสดงธรรมได้อย่างปลอดโปร่ง สบายใจ มีคนฟังเท่าไรก็แสดงธรรมให้ฟังเท่านั้น ดังนี้ เป็นต้น

การมีความตั้งใจที่แน่วแน่ ไม่หวั่นไหวไปตามเหตุการณ์หรือความไม่สะดวกต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งก่อนแสดงธรรมและขณะแสดงธรรม แสดงว่ามีจิตใจมั่นคง ควบคุมอารมณ์และความรู้สึกด้านลบที่เกิดขึ้นได้ เมื่อควบคุมอารมณ์ความรู้สึกได้ กิริยาอาการที่แสดงออกมาทางกายก็ดี ทางวาจาก็ดีก็จะเป็นปกติ ไม่บูดบึ้ง ไม่บึ้งบึ้ง ไม่พูดจาคำทอหรือกระทบกระเทียบ เป็นต้น ทำให้ดูดีทีเดียว

2) มีจิตประกอบด้วยเมตตา คือ แสดงธรรมโดยหวังประโยชน์ทางธรรมแก่ผู้ฟัง มีความหวังดีปรารถนาดีต่อผู้ฟัง ปรารถนาจะให้เขาได้รับประโยชน์ได้รับอันสงส์แห่งการฟังธรรมเต็มที่ เมื่อจิตของผู้แสดงธรรมประกอบด้วยเมตตา มีเมตตาเป็นพื้นฐานแล้ว จะสามารถมองข้ามปัญหาข้อขัดข้องหรือความไม่พร้อมของสถานที่ที่แสดงธรรม ของบุคคลผู้ฟังธรรมและสิ่งแวดล้อมที่ไม่ค่อยอำนวยความสะดวกแก่การแสดงธรรมได้อย่างง่ายดาย โดยไม่เก็บมาใส่ใจ มุ่งจะแสดงธรรมให้ได้เนื้อหาแก่ผู้ฟังเป็นประการสำคัญ

ผู้แสดงธรรมที่มีจิตประกอบด้วยเมตตาเช่นนี้ จะเน้นที่ตัวเอง เน้นที่เนื้อหาสาระที่จะแสดงธรรมให้ได้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของงาน ของผู้สนใจในธรรมซึ่งยอมมีอยู่ในหมู่ผู้ฟังนั้น ผู้แสดงธรรมประเภทผู้แสดงธรรมคุณภาพนั้นย่อมจะมีใจพร้อมด้วยการประทับระครองจิตให้ประกอบด้วยเมตตา แสดงธรรมด้วยเมตตาธรรมเช่นนี้

3) มุ่งธรรมเป็นใหญ่ ไม่มุ่งลาภเป็นใหญ่ คือ มีใจมุ่งแสดงธรรมเพื่อเผยแผ่ธรรม เพื่อให้ธรรมเป็นทานเป็นสำคัญ มีใจจดจ่ออยู่กับการทำหน้าที่ของนักแสดงธรรมที่ดี มิได้มุ่งเพื่อให้ได้ลาภสักการะหรือกัณฑ์เทศน์เป็นสำคัญ

นักแสดงธรรมผู้มุ่งธรรมเป็นใหญ่จะไม่คำนึงถึงจำนวนคนฟัง จำนวนเครื่องกัณฑ์ หรือความสะดวกสบาย การเดินทาง ตลอดถึงการต้อนรับขับสู้ของเจ้าภาพ ขอให้มีโอกาสได้แสดงธรรมเป็นพอใจด้วยคิดว่าจะได้ทำหน้าที่เผยแผ่ศาสนา ทำหน้าที่เป็นผู้แทนของพระพุทธเจ้าด้วยการแสดงธรรมโปรดชาวบ้าน และตนเองจะได้บุญกุศลจากการแสดงธรรมนั้น เพราะพระพุทธเจ้าตรัสว่าการแสดงธรรมจัดเป็นบ่อเกิดบุญอย่างหนึ่งในจำนวน 10 อย่าง

เรียกว่า ชัมมเทสนามัยบุญ จะมีคนฟังมากน้อยอย่างไร จะมีเครื่องบูชาธรรมมากน้อยอย่างไร จะได้รับความไม่สะดวกสบายอย่างไรก็ไม่คิดใจ แสดงธรรมไปโดยครบถ้วนตามหลักการเทศน์ ไม่ติดลัดใจความ ไม่แสดงอาการขึ้นลงให้ปรากฏ แสดงว่าเป็นผู้มีใจพร้อมที่จะแสดงธรรม ผู้แสดงธรรมที่มีใจหนักแน่นแสดงธรรมโดยมุ่งธรรมเป็นใหญ่ ไม่มุ่งลาภเป็นใหญ่เช่นนี้ชื่อว่าเป็นผู้มีใจพร้อม อันเป็นเครื่องแสดงให้รู้ว่าเป็นผู้แสดงธรรมคุณภาพอีกประการหนึ่ง

2.5.4 ความรู้พร้อม

การทำงานทุกอย่างย่อมปรารถนาเครื่องมือหรือสิ่งช่วยเหลือเพื่อให้เกิดความสำเร็จ เพราะปกติลำพังพลังแขนพลังขาของแต่ละคนไม่อาจทำอะไรให้สำเร็จทุกได้ทุกอย่าง หากมีเครื่องมือมาช่วยเหลือก็จะทำให้การทำงานนั้นๆ เกิดความคล่องตัว ดำเนินไปได้ราบรื่นไม่ติดขัด เพราะเท่ากับมีมือมีเท้าเพิ่มมากขึ้น ยังมีเครื่องมือมากก็ยิ่งสำเร็จได้เร็วและสำเร็จได้โดยง่าย เครื่องมือเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญต่อการทำงานทุกอย่างดังนี้

ผู้แสดงธรรมก็เช่นเดียวกันจำเป็นต้องมีเครื่องมือในการแสดงธรรมของตน เพื่อให้การแสดงธรรมดำเนินไปอย่างเรียบร้อยไม่ติดขัด เครื่องมือในการแสดงธรรมนั้นที่สำคัญคือ ความรู้ของผู้แสดงธรรม ความรู้จักเป็นเครื่องมือที่สำคัญทำให้การแสดงธรรมสัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ของการแสดงธรรม จัดว่าเป็นองค์ประกอบหลักของการแสดงธรรมก็ย่อมได้ ความพร้อมทางกาย ทางวาจา และทางใจ ดังกล่าวมาข้างต้นแม้ว่าจะเป็้องค์ประกอบใหญ่แต่ก็มีไม่ใช่เป็นองค์ประกอบหลัก เพราะถึงกายจะพร้อม วาจาจะพร้อม ใจจะพร้อม แต่ความรู้ไม่พร้อมก็แสดงธรรมไม่ได้ เพราะไม่รู้ว่าจะแสดงธรรมอะไร แสดงธรรมอย่างไร จะอธิบายอย่างไรจึงจะตรงประเด็นและได้ประสิทธิผล ดังนั้นความรู้จึงเป็นเครื่องมือเป็นองค์ประกอบหลักของการแสดงธรรม ซึ่งผู้แสดงธรรมจำเป็นต้องมีให้พร้อมอยู่เสมอ อันสิ่งที่คุณแสดงธรรมจำเป็นต้องรู้นั้นมีมากและจำเป็นต้องรู้ให้มากเข้าไว้ เพราะยิ่งรู้มากเท่าไรก็จะมีผลทำให้แสดงธรรมได้ดี คล่องแคล่วประทับใจผู้ฟัง และได้ประสิทธิภาพมากเท่านั้น ความรู้ที่เป็นหลักๆ สำหรับนักแสดงธรรมนั้นคือ

1) วิชา

วิชา คือ ความรู้ที่จะนำเสนอถ่ายทอดไปสู่ผู้ฟัง อันประกอบด้วยเนื้อหาสาระและรายละเอียดต่างๆ เพื่อให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์สูงสุดจากการฟัง คือได้รับอานิสงส์แห่งการฟังอย่างสมบูรณ์ วิชาที่จำเป็นต้องรู้เพื่อประโยชน์แก่การแสดงธรรมนั้นมีมาก เรียนไม่รู้จบ จำต้องเรียนรู้ ศึกษา ค้นคว้ากันตลอดไป แล้วกลั่นกรองเก็บมาใช้เฉพาะที่จะเป็นประโยชน์ เอื้อต่อการแสดงธรรมของตน วิชาที่จำเป็นดังกล่าวนี้ อาจแยกได้เป็น 2 ประเภทคือ วิชาหลัก กับวิชาการอง

วิชาหลัก ได้แก่วิชาธรรมซึ่งเป็นวิชาแกนที่ขาดไม่ได้ เป็นวิชาที่ต้องรู้ อันวิชาธรรมนี้ถือว่าเป็นหัวใจของการแสดงธรรม เพราะการแสดงธรรมก็เพื่อต้องการฟังธรรมเป็นสำคัญ เนื้อหาแห่งการแสดงธรรมนั้นจะต้องประกอบด้วยธรรม มุ่งอธิบายขยายความธรรม ธรรมจึงไม่อาจขาดหายไปจากการแสดงธรรมได้ ธรรมอันเป็นวิชาหลักที่ผู้แสดงธรรมจำเป็นต้องรู้

นั้นก็เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปแล้วว่า ได้แก่ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกกันทั่วไปว่า ธรรมวินัย ซึ่งพระผู้แสดงธรรมส่วนใหญ่ก็ได้ศึกษาเล่าเรียนกันเป็นพื้นฐานมาพอสมควรในระดับ นักธรรมแล้ว และที่ศึกษากันมานั้นก็มากพอที่จะแสดงธรรมได้ในระดับหนึ่ง เป็นแต่ว่าจะต้อง นำมาทบทวนและทำความเข้าใจในรายละเอียดเนื้อหาสาระให้มากขึ้น เพราะการเรียนรู้อรรถาธิบายแต่ละข้อเพื่อนำไปตอบในเวลาสอบไล่กับเพื่อนำไปแสดงธรรม ไปชี้แจงนั้นต่างกันมาก อย่างหลังนี้ จำต้องรู้อย่างละเอียดลึกซึ้ง และมีความถูกต้องแม่นยำ ตลอดถึงมีความชัดเจนจนสามารถแสดง ให้ผู้ฟังรู้ตามเห็นตามได้ ส่วนธรรมที่นอกเหนือไปจากหลักสูตรนักธรรมนั้นสามารถศึกษาค้นคว้าได้จากตำราและบทเทศน์ที่บูรพาจารย์ท่านเทศน์และบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หรือ หากจะศึกษาจากคัมภีร์สำคัญคือ พระไตรปิฎกและจากอรรถกถาฎีกาที่เป็นหนังสืออธิบายความ ในพระไตรปิฎกได้ก็จะเป็นเรื่องพิเศษ ซึ่งจะได้ความรู้ที่ถูกต้องต่อแท้ ละเอียด กว้างขวาง มากกว่าจากตำราหลักสูตรนักธรรมที่ศึกษาเล่าเรียนกันตามปกติ

วิชาการ ได้แก่วิชาประกอบต้นเป็นความรู้เสริม เป็นความรู้สำหรับ อธิบายสนับสนุนบทธรรมให้ชัดเจนบ้าง เป็นเครื่องมือสำหรับอธิบายได้ถูกต้อง สละสลวย น่าฟัง ขึ้นบ้าง ทำให้บทแสดงธรรมมีหลักฐานน่าเชื่อถือเพราะสามารถอ้างอิงได้บ้าง วิชาการอันเป็น ความรู้ที่ผู้แสดงธรรมควรรู้ควรศึกษาควบคู่กันไปกับวิชาธรรม ได้แก่

(1) ความรู้ทั่วไป ได้แก่ความรู้รอบตัวต่างๆ ความเป็นไปและความเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ของบ้านเมือง ของสังคมผู้คน ความรู้เรื่องธรรมชาติ เรื่องสุขภาพ เรื่อง สิ่งแวดล้อม เป็นต้น ตลอดถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศและในโลกทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งมีบันทึกไว้บ้าง ปรากฏตามสื่อต่างๆ บ้าง

(2) วิชาประวัติศาสตร์ เช่น ประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ไทย ประวัติศาสตร์ของวัด ของท้องถิ่น ของคนสำคัญในท้องถิ่น เป็นต้น

(3) วิชาภาษาไทย เช่น หลักการใช้ภาษาไทยที่ถูกต้อง การใช้คำที่ ถูกต้อง การรู้ความหมายของคำแต่ละคำ ตลอดถึงวิธีการเขียนบทเทศนาได้อย่างสละสลวย ชัดเจน น่าอ่านน่าฟัง การร้อยกรองถ้อยคำให้เป็นโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน

(4) วิชาวรรณศิลป์ ได้แก่วิชาที่ว่าด้วยศิลปะในการแต่งหนังสือ ศิลปะในทางวรรณกรรม และหนังสือที่บันทึกเรื่องต่างๆ ทั้งที่เป็นเหตุการณ์จริงและที่เกิดจาก จินตนาการไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างดี จนได้รับยกย่องว่าเป็นวรรณคดี คือหนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี มีสารประโยชน์ให้แนวคิด สติปัญญา คติสอนใจ และความบันเทิงใจซึ่ง สามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการแต่งบทเทศนา บทปาฐกถา บทความธรรม ตลอดถึงแต่ง หนังสือเรื่องต่างๆ ได้

นอกจากวิชาเหล่านี้แล้วยังมีวิชาความรู้อีกมากมายที่ผู้แสดงธรรมพึง รู้พึงศึกษา เช่น วิชาเศรษฐศาสตร์ วิชาสังคมศาสตร์ วิชาจิตวิทยาชุมชน วิชาการปกครอง เป็นต้น

วิชาที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นสามารถนำมาประกอบการอธิบายธรรมได้เป็นอย่างดี ทำให้หัวข้อธรรมที่กำลังแสดงอยู่มีความกว้างขวางชัดเจน เห็นภาพเป็นรูปธรรมได้แจ่มชัดขึ้น เพราะย่อมต้องมีบางตอนแห่งการอธิบายขยายความธรรมที่ต้องอาศัยวิชาเหล่านี้ ตอนใดตอนหนึ่งมาเสริมมาสนับสนุนให้เห็นจริง ด้วยว่าผู้ฟังส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจในวิชาความรู้เหล่านั้นเป็นพื้นมาแล้ว เช่น ถ้าผู้ฟังเป็นครูอาจารย์ เป็นนักการศึกษา หากผู้แสดงธรรมสามารถใช้ภาษาที่มีความหมายชัดเจน ถูกต้องตามหลักภาษา แม้จะลุ่มลึกและยากที่คนทั่วไปจะเข้าใจ แต่คนกลุ่มนี้จะสามารถเข้าใจได้ทันที หรือถ้าผู้ฟังเป็นผู้มีความรู้รอบตัวดีติดตามข่าวสารทางสังคมทางบ้านเมืองมาโดยตลอด หากผู้แสดงธรรมยกเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาเป็นตัวอย่างหรือมาอ้างอิงเพื่อเสริมความให้ธรรมที่กำลังอธิบายชัดเจนขึ้น คนกลุ่มนี้ก็จะตามทันและเข้าใจธรรมข้อนั้นๆ โดยไม่ยากเลย

นอกจากนั้น การรู้วิชาทั้งวิชาหลักและวิชาการยังเป็นเครื่องส่อให้เห็นว่าผู้แสดงธรรมเป็นผู้มีภูมิรู้ทางธรรมและภูมิรู้ทางโลกเป็นอย่างดี คือรู้ทั้งทางคติธรรมและคติโลก เป็นเหตุเรียกศรัทธาและความสนใจใคร่จะฟังได้มากทีเดียว ดังนั้นวิชาทั้งสองประเภทนี้จึงต้องเรียนรู้ควบคู่กันไป เป็นแต่ว่าให้นำหนักไปที่วิชาหลักคือธรรมมากกว่า วิชาการเท่านั้น เพราะวิชาหลักต้องเป็นแกนยืนพื้น วิชาการเป็นองค์ประกอบซึ่งอาจมีหรือไม่มีก็ได้ เป็นแต่ว่าเมื่อมีก็จะเสริมให้ข้อธรรมชัดเจนขึ้นและเสริมให้ผู้แสดงธรรมเด่นชัดขึ้นได้

2) ฐิติเคราะห์

ฐิติเคราะห์ หมายถึง การแยกแยะออกเป็นส่วนๆ ในที่นี้หมายถึงการตีความข้อธรรมที่เป็นวิชาหลักโดยแยกเป็นประเด็นออกมาเจาะลึกให้เห็นรายละเอียดเกี่ยวกับข้อธรรมนั้นๆ ทั้งด้านความหมายข้อปลีกย่อย เหตุผล วัตถุประสงค์ ตลอดจนข้อเปรียบเทียบและตัวอย่างประกอบเพื่อให้เกิดความชัดเจน รวมไปถึงการแยกแยะวิชาต่างๆ ที่เป็นวิชาการอันเป็นองค์ประกอบของวิชาหลักคือข้อธรรม โดยเลือกเฟ้นนำมาเสนอถ่ายทอดเฉพาะส่วนที่สอดคล้องสนับสนุนและทำให้ข้อธรรมเด่นชัดขึ้น ความเป็นผู้ฉลาดในการวิเคราะห์ สามารถแยกแยะข้อธรรมและวิชานั้นๆ ได้ชัดเจน ทำให้เข้าใจข้อธรรมนั้นๆ ให้แจ่มแจ้ง จนสามารถนำเสนอได้อย่างน่าสนใจ ถ่ายทอดได้อย่างชัดเจน เรียกว่าฐิติเคราะห์ในที่นี้ การวิเคราะห์หรือความสามารถในการตีความแยกแยะข้อธรรมจะเป็นอุปการะต่อการแสดงธรรมอย่างมาก เพราะผู้แสดงธรรมจะสามารถอธิบายขยายความข้อธรรมได้อย่างถูกต้อง ละเอียด ชัดเจน มีเหตุผล เนื้อหามีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันตลอดสาย ไม่คิดขัด ไม่มีบกพร่องช่องโหว่ หรือขาดๆ เกินๆ ที่สำคัญคือทำให้การแสดงธรรมนั้นมีความหมาย เรียกความสนใจจากผู้ฟัง สะกิดใจสะกิดสมองผู้ฟังได้ตลอดเวลา เพราะได้ฟังเนื้อหาที่แปลกใหม่ มีเหตุผล และสามารถตรงตามเห็นจริงได้

การวิเคราะห์ธรรมเป็นศาสตร์ระดับสูงเป็นศิลปะที่ละเอียดอ่อนแต่ก็จำเป็นมากสำหรับการถ่ายทอดธรรม คัมภีร์ต่างๆ ทั้งหลายซึ่งเป็นคัมภีร์ที่พระโบราณณาจารย์ผู้ฉลาดทั้งหลายได้แต่งไว้ เช่นอรรถกถาฎีกา ล้วนเป็นเรื่องการวิเคราะห์ธรรมที่มีปรากฏอยู่ใน

พระไตรปิฎกทั้งสิ้น โดยท่านนำข้อธรรมในพระไตรปิฎกนั้นมาแยกแยะ มาอธิบายขยายความตลอดถึงแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดวิจรรณญาณ การวิเคราะห์ธรรมในยุคสมัยปัจจุบันก็ได้อาศัยหลักการของพระโบราณจารย์เหล่านั้นมาเป็นแนวทาง หรือไม่อย่างนั้นก็ยึดข้อวิเคราะห์ของท่านมาอธิบายข้อธรรมต่างๆ

ด้วยเหตุผลและความสำคัญจำเป็นเช่นนี้ วิเคราะห์จึงจำเป็นต้องรู้ ผู้แสดงธรรมจำเป็นต้องสามารถวิเคราะห์ธรรมได้และวิเคราะห์เป็น เพื่อรักษาความถูกต้องแห่งธรรม และเพื่อรักษาศรัทธาของผู้ฟังธรรมไว้มิให้เกิดความเบื่อหน่ายในการฟังธรรมอันจะส่งผลเสียทั้งแก่ผู้ฟังเองและแก่พระพุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่ง

3) รู้วิจารณ์

วิจารณ์ คือความสามารถเจาะลึกถึงวัตถุประสงค์เป้าหมายสำคัญของข้อธรรมแต่ละข้อด้วยการคิด พินิจพิจารณา ไตร่ตรองอย่างรอบด้าน อย่างมีระบบ กล่าวคือ นอกจากจะสามารถวิเคราะห์เจาะลึกและตีความข้อธรรมนั้นๆ ด้านความหมายเป็นต้นได้อย่างละเอียดแล้วยังสามารถบ่งชี้ได้ว่าข้อธรรมที่ท่านแสดงไว้เพื่ออะไร ท่านมุ่งอะไรจึงแสดง มีขอบเขตความหมายแค่ไหน เป็นต้น และสามารถรู้ตลอดถึงแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์แห่งข้อธรรมนั้นด้วย การรู้วิจารณ์ยังหมายรวมถึงการแสดงความคิดเห็นประกอบเพิ่มเติมหรือที่เรียกกันทั่วไปว่าแสดงทัศนคติด้วย แต่การรู้วิจารณ์นั้นต้องเป็นไปอย่างมีระบบ มีพื้นฐาน มีหลักฐาน และมีเหตุผล โดยอาศัยความรู้วิชาอื่นๆ ประสบการณ์ และการศึกษาค้นคว้าที่มีระบบดี มิเช่นนั้นจะไม่อาจวิจารณ์ได้ตรงประเด็นและถูกต้องตามความเป็นจริง

รู้วิจารณ์เป็นเรื่องของการรู้รายละเอียดแห่งข้อธรรมตลอดสายให้รายละเอียดในการปฏิบัติจนสามารถทำตามได้ และมีความถูกต้องชัดเจนจนเมื่อปฏิบัติแล้วได้ผลแห่งการปฏิบัติตามที่ได้รับฟังมา

4) รู้วิธี

รู้วิธี ในที่นี้หมายถึง วิธีการแสดงธรรม รู้วิธีก็คือรู้วิธีนำเสนอและวิธีถ่ายทอดธรรมไปสู่ผู้ฟัง ซึ่งได้แก่รู้หลักการแสดงธรรมนั้น ขั้นตอนของการแสดงธรรม ระเบียบปฏิบัติก่อนแสดงธรรม ในขณะที่แสดงธรรม และหลังจากแสดงธรรมจบแล้ว เป็นต้น และรวมไปถึงรู้วิธีวิเคราะห์ธรรมได้อย่างถูกต้องคล่องแคล่ว วิธีต่างๆ เหล่านี้เป็นองค์ประกอบของการแสดงธรรมที่ผู้แสดงธรรมจำเป็นต้องรู้และฝึกฝนปฏิบัติให้ถูกต้อง ทำได้คล่องแคล่ว ไม่เคอะเขิน จนกลายเป็นความเคยชิน ปฏิบัติได้อย่างคล่องตัว เหมือนกับการห่มจีวรคอนบวชใหม่ยอมคว่นวายคอยดึงคอยจับเพื่อไม่ให้หลุดลุ่ย แต่พอห่มเป็นแล้วความวุ่นวาย ความยากก็หมดไป ทำได้คล่องและฉับไวเรียบร้อยเป็นสมณสาธูป เช่นเดียวกับวิธีการแสดงธรรมก็อยู่ในลักษณะนั้น เมื่อฝนใหม่ๆ ย่อมติดขัด ไม่คล่องว่องไว เกินโน้นขาดนี้ คู่มือค่อยเรียบร้อย แต่พอเกิดความเคยชินเข้า

ก็ปฏิบัติได้อย่างคล่องแคล่ว ไม่ต้องนึกคิดว่าจะทำอะไรก่อนหลัง เดินหน้าไปได้เรื่อยไม่ติดขัดอะไร

ข้อสำคัญคือ วิธีการแสดงธรรมหรือหลักการแสดงธรรมนี้จะต้องศึกษา ต้องฝึกหัด ต้องฝึกฝน “ใช้ตามเป็นครู ใช้หูเป็นอาจารย์” คือต้องเป็นนักฟังธรรมก่อน ต้องฟังธรรมบ่อยๆ จากผู้แสดงธรรมหลายๆ รูป เพราะการได้ฟังธรรมเป็นประจำเป็นเหตุให้ได้ดูได้ฟังตัวอย่างหลายรูปแบบแล้วจะเกิดความรู้และความรู้สึกได้เองว่ารูปใดมีแบบหรือไม่มีแบบ รูปใดแสดงธรรมผิดแบบ รูปใดแสดงธรรมแบบไม่มีแบบหรือแบบไม่มีครู ยิ่งถ้าได้ศึกษาจากแบบของพระที่เป็นแบบได้อย่างดีแล้วนำมาเป็นแบบของตนโดยฝึกฝนปฏิบัติให้เหมือนแบบนั้น ก็จะทำให้เป็นผู้แสดงธรรมประเภทมีครูมีอาจารย์ เกิดความกล้าหาญมั่นใจในการที่จะแสดงธรรมแต่ละครั้ง และการที่ได้เรียนได้ฝึกฝนอบรมเรื่องระเบียบปฏิบัติในการแสดงธรรมก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะทำให้เป็นผู้แสดงธรรมที่มีความรู้พร้อมได้เป็นอย่างดี เพราะถือได้ว่าเป็นศิษย์มีครู วิธีการแสดงธรรมหรือหลักการแสดงธรรมนั้นเป็นวิชาการสำคัญ ซึ่งจำต้องอธิบายขยายความกันมาก

วิธีอีกอย่างหนึ่งที่ควรรู้ก็คือ วิธีการถ่ายทอดวิชาความรู้ที่เป็นวิชาการ ซึ่งนับเป็นศาสตร์และศิลป์อันสำคัญยิ่ง มีวิชาที่มีความรู้ดีแต่ไม่เข้าใจวิธีการถ่ายทอดถ่ายทอดไม่เป็น ก็เหมือนกับมีสมบัติแต่ใช้สมบัติไม่เป็นหรือใช้ไม่ถูกหลักถูกเกณฑ์ สมบัติที่มีอยู่ก็ไม่ก่อประโยชน์เท่าที่ควร วิชาความรู้ที่มีอยู่จำต้องฉลาดรู้และเข้าใจในการถ่ายทอดด้วยจึงจะชอบด้วยประการทั้งปวง

สำหรับธรรมนั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการแสดงธรรม เพราะธรรมเป็นเหตุให้เกิดการแสดงธรรม ถ้าไม่มีธรรมก็ไม่มีการแสดงธรรม หรือไม่เรียกว่าการแสดงธรรมจึงเป็นเรื่องของการนำเสนอและอธิบายชี้แจงข้อธรรมให้แจ่มแจ้งชัดเจนจนสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรมได้ ความรู้ในการนำเสนอและถ่ายทอดธรรมด้วยการแสดงธรรมเป็นเครื่องมือช่วยให้การแสดงธรรมบรรลุเป้าหมายสมประสงค์ เพราะฉะนั้นในการแสดงธรรมจึงจำเป็นต้องรู้วิธีการถ่ายทอดธรรมที่ถูกหลัก ถูกแบบแผน ซึ่งความรู้เหล่านี้อาจหาได้อาจทำให้เกิดขึ้นแก่คนได้โดยไม่ยากนัก เพราะมีการแนะนำมิทำให้ดูเป็นแบบอย่าง และมีการฝึกฝนอบรมกันอยู่เป็นประจำ

นอกจากนี้ ได้มีผู้เชี่ยวชาญกล่าวถึงการเตรียมความพร้อมและการจัดการเกี่ยวกับการพูดไว้อย่างน่าสนใจ การที่ผู้พูดประสบความสำเร็จในการพูดได้ต้องมีความพร้อมตั้งแต่เริ่มต้น ดังภาษิตตะวันตกได้กล่าวไว้ว่า “Well begin is half done . เริ่มต้นด้วยดี ย่อมสำเร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง” การเริ่มต้นที่ดี หมายถึง การที่ผู้พูดมีความรอบคอบและมีพื้นฐานของการเตรียมพูด โดยคำนึงถึงความรู้ของผู้พูดเอง ผู้ฟัง สถานที่ โอกาส เวลา และความมุ่งหมายของการพูด ผู้พูดจะต้องมีการเตรียมตัวในเรื่องต่อไปนี้

เดล คาร์เนกี (2543, หน้า 247) ได้กล่าวสรุปเป็นแนวทางเดียวกันไว้ว่า การพูดทุกครั้ง ไม่ว่าจะพูดจะตระหนักความจริงหรือไม่ เขามีหลักชัยสำคัญอยู่หลักหนึ่งใน 4 หลัก หลักชัยเหล่านี้ได้แก่

1. ทำให้บางอย่างแจ่มแจ้ง
2. ทำให้ประทับใจและเชื่อ
3. ทำให้ปฏิบัติตาม
4. ทำให้สนุกสนาน

ผะอับ โปะชะฤกษ์ (2510, หน้า 70-72) ได้กล่าวไว้จากหนังสือ "ฝึกพูด" ของสมาคมฝึกการพูดแห่งประเทศไทย ว่า

ก่อนพูด

1. ท่านทราบหรือยังว่าจะพูดเรื่องอะไร
2. ท่านเตรียมแผนการพูดให้เกิดความมั่นใจหรือยัง
3. ท่านทราบหรือยังว่าจะพูดกับใคร
4. ท่านแน่ใจแล้วหรือว่าเลือกเนื้อเรื่องเหมาะกับผู้ฟัง
5. ผู้ที่จะฟังท่านพูดมีจำนวนเท่าใด
6. เวลาที่กำหนดให้พูดนานเท่าใด
7. สถานที่ที่จะพูดอยู่ที่ไหน มีสภาพอย่างไร
8. แต่งกายอย่างไร จะเหมาะสมกับกาลและเทศะ
9. ท่านคิดว่าถึงสิ่งที่จะนำไปพูดได้กว้างขวางเพียงใด
10. ท่านห่วงเกรงหรือพร้อมที่จะตอบข้อซักถามบ้างไหม
11. ท่านจะต้องปรับปรุงเกี่ยวกับเสียงในการพูดครั้งนี้หรือไม่
12. ท่านรู้สึกว่ามีผู้ฟังความรู้น้อยกว่าท่าน จะพูดอย่างไรก็ได้ หรือ
13. ท่านมีสุขภาพสมบูรณ์พร้อมที่จะไปพูดตามกำหนดเวลาหรือไม่
14. ท่านจะปลีกเวลาจากธุระกังวลใจอื่น ๆ ได้ในวันกำหนดพูดหรือไม่
15. ท่านได้สรรหาคำขึ้นต้นและลงท้ายไว้พร้อมแล้วหรือยัง
16. คำพูดที่ท่านเตรียมแล้วจะทำให้ท่านพูดขึ้นต้นได้ตื่นเต้นและจบ

ได้จับใจมากน้อยเพียงใด

17. ท่านแม่นยำในคำขึ้นต้นและลงท้ายแล้วหรือ

หลังการพูด

1. ปฏิกริยาของผู้ฟังโดยทั่ว ๆ ไปเป็นอย่างไร
2. ท่านปรากฏตัวความมั่นใจเพียงใด

3. ท่านแต่งกายได้เหมาะกับที่ประชุมหรือเปล่า
  4. คำเริ่มต้นของท่านได้รับสนองตอบจากผู้ฟังตามที่คาดไว้หรือไม่
  5. การเริ่มเรื่องของท่านเย็นเยือกและวทวนหรือเปล่า
  6. กระแสเสียงของท่านเป็นไปตามธรรมชาติหรือสิ้นเครือในตอนต้น
- ดังไปหรือค่อยไป
7. น้ำเสียงที่ท่านใช้เข้ากับเรื่องหรือไม่
  8. ท่านพูดผิดไวยากรณ์มากน้อยเพียงใด
  9. ท่านพูดได้ตรงเรื่องที่เตรียมไว้หรือไม่
  10. ท่านใช้สายตาสื่อความเข้าใจกับผู้ฟังได้ดีเพียงใด
  11. ท่านใช้ท่าทางประกอบคำพูดได้ถูกต้องหรือไร้ความหมาย
  12. ท่านเรียบเรียงเนื้อเรื่องได้ตามขั้นตอนเป็นลำดับหรือไม่
  13. การพูดของท่านสร้างภาพพจน์ให้กับผู้ฟังบ้างหรือไม่
  14. คำพูดของท่านเป็นที่เร้าใจและแสดงความจริงใจต่อผู้ฟัง
- เพียงใด
15. เนื้อหาสาระที่ท่านพูดมีคุณค่าต่อผู้ฟังตามที่ท่านเตรียมหรือ
- เปล่า
16. ท่านกล่าวสรุปจบได้จับใจเพียงใด
  17. ท่านคิดว่าการพูดของท่านบรรลุความมุ่งหมายหรือไม่
  18. คำพูดของท่านเป็นที่สบอารมณ์ของผู้ฟังเพียงใด
  19. ท่านสร้างอารมณ์ขันครึกครื้นแก่ผู้ฟังบ้างหรือไม่
  20. หลังจากท่านพูดจบลง ผู้ฟังยังรู้สึกว่าจะฟังต่ออีกหรือไม่
  21. มีผู้ฟังหลับในระหว่างที่ท่านพูดบ้างหรือไม่
  22. ท่านใช้เวลาพูดได้พอดีหรือมากเกินไปเท่าใด
  23. ท่านพูดอีกอีก อ้าเอื้อ ตลอดเวลาหรือเปล่า
  24. ท่านแสดงกิริยาล้วงแคะแคะเการะหว่างการพูดบ้างหรือเปล่า
  25. ท่านยังมีความหวังและกล่าวพูดต่อหน้าชุมชนอีกต่อไปหรือไม่

นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิต (2542, หน้า 114) ได้กล่าวถึงขั้นตอนในการเตรียมการพูดไว้ว่า เป็นการลำดับความให้เนื้อหาต่อเนื่องกันอย่างมีระบบ ซึ่งในการจัดเรียงขั้นตอนการพูดมีดังนี้

1. การทักทายผู้ฟัง เป็นการแนะนำตัวผู้พูดและเป็นการให้เกียรติแก่ผู้ฟัง หลักการพูดที่ดี ก่อนที่ผู้พูดจะพูดถึงเนื้อหาที่ตระเตรียมมา ผู้พูดต้องกล่าวทักทายผู้ฟังเสียก่อนตามมารยาท คำทักทาย มี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นพิธีการ และ ลักษณะที่ไม่เป็นพิธีการ

2. การเริ่มต้นคำนำ หรือ การเริ่มต้นการพูด อาจทำได้หลายแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความมุ่งหมาย ของผู้พูดว่า ต้องการที่จะเน้นหรือต้องการให้สอดคล้องกับเรื่องใดเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม แม้ผู้พูดจะสามารถกล่าวคำนำได้หลายลักษณะ แต่สิ่งหนึ่งที่ผู้พูดควรคำนึงอยู่เสมอก็คือ คำนำที่ดี ควรสอดคล้องกับเนื้อหาและสถานการณ์ที่พูด จิตรจำนงค์ สุภาพ (2528, หน้า 79) ได้เสนอรูปแบบของคำนำหรือการเริ่มต้นการพูดไว้ 7 ลักษณะ ดังนี้

- 2.1 พาดหัวข่าว
- 2.2 กล่าวคำถาม
- 2.3 ความสงสัย
- 2.4 ให้รับเรื่อง
- 2.5 เชิงกวี
- 2.6 มีตัวอย่าง
- 2.7 ช่างบังเอิญ

3. ตัวเนื้อเรื่อง การพูดทุกชนิดเนื้อเรื่องหรือสาระที่จะพูดเป็นส่วนสำคัญที่สุดที่ผู้ฟังให้ความสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพูดในที่ชุมชน ผู้ฟังจะเตรียมตัวหรือคาดหวังไว้ก่อนว่า ต้องการจะฟังเรื่องอะไร อย่างไร เป็นต้น และเนื่องจากตัวเรื่อง หรือ สาระของเรื่องในการพูดเป็นส่วนของการสร้างความเข้าใจ ดังนั้นในการดำเนินเรื่อง จึงต้องเน้นถึงปัจจัยที่จะทำให้บังเกิดความเข้าใจเป็นสำคัญ และยังกระทำให้กระจำงได้มากเท่าใด ก็จะต้องเพิ่มความสมบูรณ์ของการพูดได้มากยิ่งขึ้นเท่านั้น หลักในการดำเนินเนื้อเรื่องในเบื้องต้น ควรประกอบด้วย 5 ประการ คือ

- 3.1 เรียงลำดับ
- 3.2 จับประเด็น
- 3.3 เน้นตอนสำคัญ
- 3.4 บีบคั้นอารมณ์
- 3.5 เหมาะสมเวลา

4. บทสรุปการสรุปเป็นการสร้างความประทับใจให้กับผู้ฟัง การสรุปที่ดีจึงต้องประมวลความคิดที่เป็นสาระสำคัญให้ดอกตริง โดยอาศัยคำพูดที่มีพลัง เพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกว่าได้รับข้อเสนอหรือสิ่งที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง และเรื่องที่พูดมาก็ได้จบลงแล้วอย่างสมบูรณ์ โดยการสรุปที่ดีจึงต้อง มีความหมายชัดเจนไม่เสียมถอย สัมพันธ์กับเนื้อเรื่อง และหัวข้อ กะทัดรัด ไม่เยิ่นเย้อ และพุ่งชี้สู่จุดสุดยอดของการพูด โดยมีข้อสรุป ดังนี้

- 4.1 สรุปความ
- 4.2 คามคมปาก
- 4.3 ผากให้คิด
- 4.4 สะกิดชักชวน

4.5 ส่วนวนขบขัน

โดยสรุปความแล้ว ในการเตรียมการพูด ผู้พูดจะต้องจัดเตรียมใน 3 ขั้นตอน ขั้นตอนแรก เป็นการเตรียมเรื่องที่จะพูด ได้แก่ การพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ของการพูด การวิเคราะห์ผู้ฟัง การเลือกเรื่องและการเตรียมเรื่องที่จะพูด ขั้นตอนที่ 2 การเตรียมขั้นตอนการพูด เริ่มด้วย การทักทายผู้ฟัง ซึ่งถือเป็นการแสดงมารยาทของการพูด คำนำซึ่งเป็นจุดเรียกความสนใจ เนื้อเรื่องเป็นส่วนของการสร้างความเข้าใจ และสรุปจบ ซึ่งเป็นส่วนที่สร้างความประทับใจ ขั้นสุดท้าย การเตรียมพูด เป็นการเตรียมตัวผู้พูด รวมทั้งการทบทวนเรื่องที่จะพูด แม้ว่าการเตรียมการพูดจะเป็นเรื่องที่ถูกต้องและเป็นความสำคัญ แต่การจัดเตรียมต้องพิจารณาให้เหมาะสม ทั้งนี้เพราะ “การเตรียมมาก พูดมาก เป็นเรื่องไม่ดีนัก ที่ถูกต้องควรเตรียมการพูด และพึงรำลึกอยู่เสมอว่า “ไม่มีการพูดครั้งใดที่ประสบความสำเร็จได้ โดยปราศจากการเตรียมการ”

พินนคร น้อยพุกธา (2538, หน้า 99-105) กล่าวไว้ว่า การเตรียมการพูด มีข้อควรปฏิบัติดังต่อไปนี้

1. ศึกษาพื้นฐานของผู้ฟัง เช่น พูดเนื่องในโอกาสงานใด เวลาใด พูดที่ไหน ใครเป็นผู้ฟัง จำนวนเท่าใด พูดเพื่อจุดประสงค์ใด ฯลฯ ศึกษาให้ละเอียดเท่าที่จะทำได้
2. การเลือกเรื่องที่จะพูด กรณีที่จะเลือกเรื่องที่จะพูดเอง พึงพิจารณาเลือกเรื่องดังนี้คือ
  - 2.1 เลือกเรื่องที่คุณมีความรู้หรือมีประสบการณ์ในเรื่องนั้นดี
  - 2.2 เลือกเรื่องที่คุณหาข้อมูลได้
  - 2.3 เลือกเรื่องที่มีเนื้อหาไม่กว้างนัก
  - 2.4 เลือกเรื่องที่แปลกใหม่ หรือเรื่องที่กำลังเป็นที่สนใจกันอยู่ขณะนี้
  - 2.5 เลือกเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง
3. การตั้งชื่อเรื่อง ถ้าตั้งชื่อที่แสดงดี ใครได้ยินชื่อเรื่องก็อยากชมอยากฟัง ชื่อเรื่องจึงเป็นสิ่งแรกที่จูงใจให้ผู้ฟังอยากฟัง วิธีการตั้งชื่อที่ดีมีข้อเสนอแนะดังนี้
  - 3.1 ชื่อเรื่องต้องมีคำที่เกี่ยวกับเรื่อง เช่น จะเล่าเรื่องคนยากจนแต่ใจบุญยิ่ง ชื่อเรื่องก็อาจจะเป็นว่า น้ำใจจาก ยากจากผู้ประเสริฐ คนจนตัวอย่าง ทานของยาก ฯลฯ ให้มีคำที่เกี่ยวกับคนจนเข้าไว้
  - 3.2 ชื่อต้องสั้น ชื่อเรื่องที่ดีไม่นิยมให้มีหลายพยางค์ อ่านยาก ฟังยาก จำยาก
  - 3.3 ใช้ถ้อยคำที่สะดุดใจผู้ฟัง เช่น ใช้คำที่ขัดแย้งกัน น้ำผึ้งขมนักบุญใจบาป ภูตพิศवास ฯลฯ

4. กำหนดจุดประสงค์ในการพูด การกำหนดจุดประสงค์ในการพูด อาจดูจากลักษณะของงานหรือจุดประสงค์ของงาน หรือถามจากเจ้าภาพ หรือผู้พูดกำหนดเอง โดยถามตัวเองว่า เราจะพูดเรื่องนี้เพื่ออะไร เช่น พูดเพื่อบอกข้อเท็จจริง พูดเพื่อจรรโลงใจ พูดเพื่อโน้มน้าวใจผู้ฟังให้ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

5. รวบรวมข้อมูล การพูดต้องแสวงหาข้อมูลให้มาก คุณภาพของข้อมูลก็มีผลต่อการพูดเช่นกัน ข้อมูลมีที่มา 2 ทาง คือ ข้อมูลจากตนเองคือความรู้หรือประสบการณ์ที่คนมีอยู่ และข้อมูลที่อยู่นอกตน ต้องไปแสวงหาจากที่อื่น แหล่งข้อมูลจึงมีดังนี้

5.1 ถามจากบุคคลผู้รู้เรื่องนั้น ต้องมีบันทึกส่วนตัวจดไว้ว่าใครรู้เรื่องใด ใครมีความเก่งหรือถนัดทางไหน

5.2 ค้นคว้าจากหนังสือ ตำรา ข่าวสาร เอกสาร

5.3 ดูจากวัตถุ เช่น ภาพเขียน ภาพปั้น ของจริงต่างๆ

6. เรียบเรียงข้อมูล การแสวงหาข้อมูลต้องทำให้มาก บางคนจะพูดเพียง 1 ชั่วโมง แต่ใช้เวลาแสวงหาข้อมูลเป็นเดือนเป็นปี ข้อมูลยิ่งได้มากยิ่งดี แล้วนำข้อมูลทั้งหมดมาพิจารณาเลือกดังนี้

6.1 เลือกข้อมูลที่ตรงกับเรื่องและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

6.2 เลือกข้อมูลที่นำเชื่อถือได้ให้มากที่สุด

6.3 เลือกข้อมูลที่ทันสมัย

7. การเรียงลำดับเนื้อหา ชั้นตอนนี้ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ เรียกว่า การสร้างโครงเรื่อง ถ้าเรียงลำดับหัวข้อได้ดีจะช่วยให้การพูดเป็นไปตามลำดับชั้นตอน ไม่สับสน ไม่วกวน การเรียงลำดับเนื้อหา มี 4 วิธี คือ

7.1 เรียงลำดับเนื้อหาตามเวลา (time-order-arrangement) เหตุการณ์ที่จะนำมาพูด เหตุการณ์ใดเกิดก่อนก็เรียงไว้ก่อน เหตุการณ์ใดเกิดหลังก็เรียงตามลำดับไป วิธีการนี้ใช้สำหรับพูดเรื่องเชิงประวัติศาสตร์ ประวัติบุคคล พัฒนาการของมนุษย์ ความเจริญเติบโตของสัตว์-พืช ฯลฯ

7.2 เรียงลำดับเนื้อหาตามพื้นที่ (space-pattern-arrangement) เหมาะสมสำหรับที่จะพูดเรื่องเกี่ยวกับพื้นที่ เช่น เล่าเรื่องการเดินทางจากสระบุรีไปเชียงใหม่ เลือกพื้นที่ใดมาบรรยายก่อนหลังอย่างไรก็เรียงไว้ตามนั้น

7.3 เรียงลำดับเนื้อหาตามลำดับเหตุผล (cause-effect-arrangement) จะกล่าวถึงเหตุเสียก่อนแล้วจึงกล่าวถึงผลจากเหตุนั้นเรียงเป็นข้อๆ ก็ได้

7.4 เรียงลำดับเนื้อหาตามปัญหาและวิธีแก้ปัญหา (problem-solution-arrangement) โดยกำหนดปัญหาขึ้นและเสนอวิธีแก้ปัญหานั้น ผู้พูดจะต้องมีความสามารถที่จะชี้ให้เห็นว่าสิ่งนั้นเป็นปัญหาจริง และสามารถชี้ให้ผู้ฟังเห็นว่าปัญหานั้นต้องแก้ได้ด้วยวิธีนี้

นิพนธ์ ศศิธร (2546, หน้า 56-60) กล่าวไว้ว่า การพูดเป็นความจำเป็น และมีคุณอนันต์ก็ต่อเมื่อใช้ได้ถูกต้อง หากใช้ไม่ถูกต้องแล้วจะกลายเป็นโทษมหันต์กว่าสิ่งที่เป็นคุณอนันต์อื่น ๆ เพราะการพูดเมื่อหลุดออกจากปากแล้วไม่มีทางเก็บกลับคืนมาได้เลย มีแต่จะแพร่กระจายกว้างขวางออกไป ดังสุภาษิตที่ว่า “ A word once out flies everywhere . นักคิดจึงเป็นผู้เคารพตนเองและให้เกียรติตนเอง การคิดคือการคลี่คลายหรือสวเอาประสบการณ์ออกมาจากตัวของเรา หากมีสมาธิและมีใจจ่อจ้องในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างจริงจังจะพบว่า แนวความคิดในเรื่องนั้นจะเริ่มหลั่งไหลออกมาไม่รู้จักจบสิ้น การเป็นนักพูดจึงต้องเป็นนักคิดก่อน อิทธิพลของนักพูดไม่ได้เกิดจากความสามารถในการโกหกหลอกลวง แต่เกิดจากการรู้จักคิดจนรู้แจ้งเห็นจริงในเรื่องต่าง ๆ มากกว่าคนอื่น จึงสามารถแสดงข้อเท็จจริงและเหตุผลได้อย่างกว้างขวางลึกซึ้ง การพูดจากการคิดก่อนหมายถึง ความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อ เป็นการพูดจากใจของผู้พูด ผู้พูดจะมีวิญญานของนักพูดได้แท้จริงด้วยความรู้จักคิดเท่านั้น โดยการเตรียมการพูดและขั้นตอนในการเตรียมการพูดมีดังนี้

1. การเตรียมเนื้อเรื่อง เป็นการเตรียมความรู้ของผู้พูด เมื่อผู้พูดได้หัวข้อเรื่องที่จะพูดมาแล้ว ผู้พูดควรรหาข้อมูลประกอบคือ ต้องรู้ว่าฟังคือใคร มีจำนวนเท่าใด มีเพศ วัย การศึกษาและสถานภาพทางสังคมอย่างไร ผู้พูดมีเวลาพูดเท่าใด ทั้งนี้เพื่อนำมาเตรียมเนื้อหาให้เหมาะสมกับผู้ฟัง เช่น ผู้พูดต้องพูด 3 ชั่วโมง ควรเตรียมเนื้อเรื่องพูดเพียง 2 ชั่วโมงครึ่ง อีกครึ่งชั่วโมงควรเปิดโอกาสให้ผู้ฟังซักถามเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดของผู้ฟัง การวิเคราะห์ผู้ฟังก่อนเตรียมเนื้อเรื่องที่จะพูดเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง การเตรียมเนื้อเรื่องมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1.1 ขั้นเริ่มคิด นักพูดที่ดีต้องเป็นนักคิดก่อนมีผู้กล่าวว่า “ นักปาฐกถาที่แท้จริงไม่ว่าจะมีความสามารถโดยกำเนิดหรือโดยการฝึกอบรม โดยแก่นแท้แล้วต้องเป็นนักคิดก่อนแล้วจึงเป็นนักพูดได้ภายหลัง ทั้งนี้เป็นประกาศิตของธรรมชาติเอง” (A.G. Mears, 1965, p. 17) ความคิดมีความสำคัญต่อการพูดอย่างหนึ่ง หากผู้ใดพูดก่อนคิดแล้วมักตกเป็นจำเลยตามคำพังเพยที่ว่า “ ปลาหมอตายเพราะปาก ” อยู่เสมอเนื่องจากพูดโดยไม่รู้จักคิดว่าอะไรควรหรือไม่ควรแม้ผู้พูดจะมีความรู้เพียงใดหากพูดโดยไม่รู้จักคิดจะนับว่าเป็นคนฉลาดไม่ได้เลย สุภาษิตสเปนยังมีคำสอนให้มนุษย์คิดก่อนพูดไว้ว่า “ คนโง่หัวใจอยู่ที่ลิ้น คนฉลาดลิ้นอยู่ที่หัวใจ”

- 1.2 ขั้นเขียนโครงเรื่อง การวางโครงเรื่องจำเป็นมากสำหรับการพูดและการเรียงความ เป็นการจัดสาระสำคัญของข้อความทั้งหมดให้สอดคล้องและเป็นระเบียบสอดคล้องกันไป เมื่อได้วางโครงเรื่องเป็นหลักแล้วก็เท่ากับได้จัดสาระสำคัญของเรื่องไว้ทั้งหมด เวลาพูดจึงสามารถพูดได้อย่างต่อเนื่องไม่ตะกุกตะกักหรือหลงทาง ทำให้การพูดหมดคุณค่าไปในที่สุดประโยชน์ของการวางโครงเรื่อง นั่นคือการที่ผู้พูดได้มีโอกาสคิดไตร่ตรองเป็นอย่างดีก่อนพูด มีการจัดลำดับขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้พูดสามารถจดจำสาระสำคัญทั้งหมดได้ ผู้ฟังก็

ไม่เกิดความสับสนผู้พูดสามารถเลือกเน้นสัดส่วนการพูดบางตอนให้เหมาะสมกับเวลาได้อีกด้วย เมื่อผู้พูดเขียนโครงเรื่องได้แล้ว ผู้พูดต้องขยายรายละเอียดแต่ละหัวข้อโดยการค้นคว้าหาข้อมูล จากห้องสมุด ซึ่งมีทั้งเนื้อหนังสือ เอกสาร ตำราและวารสาร นิตยสาร ซึ่งเกี่ยวข้องกับหัวข้อ เรื่อง เช่น มีตำราเกี่ยวกับการบริการและงานโรงแรม มีวารสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยว อาหาร และโรงแรม นอกจากนี้ผู้พูดอาจขอข้อมูลจากหนังสือประวัติของโรงแรมมาเป็นข้อมูลจากการ ค้นคว้าจากเอกสารอาจไม่เพียงพอผู้พูดอาจต้องสังเกต สืบค้น สอบถามและสัมภาษณ์ผู้รู้ในบาง ประเด็นเพิ่มเติมได้

1.3 ขั้นการค้นคว้า การค้นคว้าหาข้อมูลหรือเรื่องราวที่จะมา พูดควรเลือกเฉพาะส่วนที่ตรงกับหัวข้อในโครงเรื่องเท่านั้น ผู้พูดต้องนำรายละเอียดปลีกย่อยแต่ละ หัวข้อมาบันทึกไว้จากการอ่านหนังสือประเภทตำราวิชาการ หนังสือพิมพ์ทุกชนิดที่มีข้ออ้างอิงสนับสนุนความคิดเห็นของเรา เช่น จะพูดถึงธุรกิจการให้บริการว่าเป็นธุรกิจที่ทำรายได้ ให้แก่ประเทศชาติอย่างมหาศาลอย่างไรในแต่ละปีควรหาข้อมูลที่เป็นสถิติ จำนวนเปอร์เซ็นต์ จำนวนเงินจากการวิจัยขององค์การหน่วยงานที่น่าเชื่อถือมาอ้างอิงประกอบ

นอกจากหาข้อเท็จจริงมาประกอบการพูดแล้วผู้พูดต้องอ่าน หนังสือประเภทลัทธิ ความเชื่อถือ ตลอดจนหนังสือวรรณคดี ที่มีภาษิต คติธรรม คำคมหรือ สุนทรพจน์ คำปราศรัย ปาฐกถา ฯลฯ ของนักพูดหรือบุคคลสำคัญจดบันทึกไว้เพื่อใช้เป็น เครื่องมือสนับสนุนคำพูดของเราในโอกาสที่เหมาะสมได้ การสอบถาม การสนทนา การ สัมภาษณ์ผู้รู้และประสบการณ์ของผู้พูดเองก็มีส่วนสำคัญทำให้การพูดประสบความสำเร็จ ที่ สำคัญก็คือผู้พูดต้องเตรียมข้อมูลด้วยตนเอง เพราะจะได้ค้นคว้าหาเรื่องที่จะพูดให้เหมาะสมและ ถูกต้องกับแนวคิดและบุคลิกภาพของตนเองด้วย

2. ขั้นจัดเนื้อเรื่อง การพูดเรื่องใดก็ตามผู้พูดควรกำหนดเนื้อหาใน การพูดให้มีขอบเขตชัดเจน โดยกำหนดวัตถุประสงค์เนื้อหาในการพูดให้มีขอบเขตชัดเจน โดย กำหนดวัตถุประสงค์ของการพูดไว้ก่อนว่าจะพูดเรื่องนี้เพื่ออะไร จะพูดในสวนใดและเน้นอะไร เป็นพิเศษ ควรพูดจากจุดเล็กที่สุดแล้วขยายจุดนั้นออกไปให้กว้างขวางค้นหาข้อเท็จจริงในสิ่ง นั้นอย่างถ้วนถี่ จัดลำดับหัวข้อว่าควรพูดอะไรก่อนหน้าหลัง และขยายความคิดของแต่ละหัวข้อ ให้ประทับใจผู้ฟังมากที่สุด การจัดเรื่องเป็นการรวบรวมความคิดในแต่ละหัวข้อย่อยให้เป็น หมวดหมู่ มีการลำดับความให้เนื้อหาต่อเนื่องกันอย่างมีระเบียบนั่นเอง การจัดเรื่องที่จะพูดหรือ การลำดับความในวิชาการพูด ไม่ว่าจะเป็นการพูดชนิดใดก็ตามจะแยกออกไปได้ดังนี้

2.1 คำปฏิสันถารกับผู้ฟัง หรือคำทักทาย การพูดต่อหน้า ชุมชนจำนวนมาก ผู้พูดควรมีปฏิสันถารหรือทักทายผู้ฟังก่อน

2.2 คำนำ การพูดต้องมีคำนำเพื่อเกริ่นหรือเสนอที่มาของเรื่อง ที่จะพูด เป็นการเรียกร้องความสนใจเบื้องต้นของผู้ฟัง ผู้พูดที่ฉลาดให้ระมัดระวังในเรื่องคำนำ

หรืออาร์กมบหมาก ถ้าคำนำดี ผู้ฟังจะเกิดความเลื่อมใสศรัทธาทำให้เกิดความตั้งใจฟังมากยิ่งขึ้น การขึ้นคำนำมีหลายแบบ คำนำนั้น ๆ จะต้องสอดคล้องกับเนื้อเรื่องที่จะติดตามมา

2.3 ตัวเนื้อเรื่องหรือความสำคัญของเรื่อง เนื้อเรื่องเปรียบเหมือนหัวใจให้ความบันเทิงหรือสนุกสนานควรมีอารมณ์ขันแฝงไว้

3. การขยายความเนื้อเรื่อง เนื้อเรื่องที่ดีนั้นต้องมีการขยายความให้มีความชัดเจนต่อเนื่อง และเข้าใจง่าย การขยายความจะทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจ กระจ่างยิ่งขึ้น ความชำนาญของผู้พูดในการฝึกฝนการพูดทำให้มีเทคนิคในการขยายความที่สร้างความสนใจให้ผู้ฟังตั้งใจฟังยิ่งขึ้น ผู้พูดต้องคำนึงถึงจิตวิทยาความสนใจของผู้ฟังเสมอไม่ว่ากำลังพูดเรื่องใดอยู่ เดล คาร์เนกี กล่าวไว้ (2543, หน้า 533) ปกติบุคคลเอาใจใส่ต่อเรื่องกาลาออกของนครรัวของตนยิ่งไปกว่าเรื่องฮิตลีย์ที่จะใช้หนี้สงครามแก่สหรัฐ ฯ เขาสนใจกับการลับมีดโกนที่ถือให้คนอื่นยิ่งไปกว่าการปฏิบัติในอเมริกาได้ อาการปวดฟันของเขาจะนำความเดือดร้อนมาให้เขา มากไปกว่าแผ่นดินไหวในทวีปเอเชียทำลายชีวิตมนุษย์เสียห้าแสนคน เขาอยากฟังท่านพูดในสิ่งดีงามเกี่ยวกับเขายิ่งไปกว่าฟังท่านบรรยายถึงบุรุษยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ถึงสิบคน นักพูดจึงต้องโยงเรื่องที่พูดให้เกี่ยวคนฟังโดยตรงและต้องสร้างความกระหายอยากรู้ให้เกิดขึ้นแล้วสนองความอยากรู้ให้ได้

4. สรุป การสรุปเนื้อเรื่องที่พูดมีความสำคัญมากพอกับการขึ้นต้นหรือคำนำ เป็นการเน้นให้เห็นความสำคัญของเรื่องที่พูดมาแล้วทั้งหมดการพูดสรุปที่ดีย่อมสร้างความประทับใจให้แก่ผู้ฟังให้จดจำได้ตลอดไป อย่างไรก็ตามการสรุปต้องขึ้นอยู่กับลักษณะและจุดมุ่งหมายของเรื่อง

5. คำลงท้าย หลังจากที่พูดจบส่วนที่เป็นสรุปแล้วผู้พูดมักจะลงท้ายด้วยคำว่า ขอบคุณหรือสวัสดิ์ พร้อมทั้งก้มศีรษะแล้วจึงลงจากเวที การกล่าวคำว่าขอบคุณหรือสวัสดิ์ เป็นมารยาทของผู้พูดที่จะแสดงให้ฟังทราบว่าการพูดได้ยุติลงแล้ว ในกรณีที่การพูดมีการสรุปลงด้วยการอวยพรให้แก่ผู้ฟัง เช่น การให้โอวาท คำปราศรัย คำอวยพรเนื่องในวโรกาสต่าง ๆ ฯลฯ ผู้พูดก็ไม่ต้องลงท้าย

6. การเขียนต้นฉบับ (ฉัตรวรรณ ตันนะรัตน์, 2538, หน้า 10) เมื่อผู้พูดได้เขียนโครงร่างและได้ค้นคว้าเนื้อหาแล้ว ขั้นตอนต่อไปผู้พูดเขียนเรื่องทั้งหมดลงบนกระดาษซึ่งมีคำปฏิสันถาร คำนำ ตัวเนื้อเรื่อง และบทสรุป ตรวจสอบเนื้อเรื่องที่เขียนไว้เห็นว่าตรงเป้าหมายหรือไม่ และมีการลำดับความคิดเห็นที่เชื่อมโยงกับง่ายต่อการติดตามการฟังและชัดเจนหรือไม่ การตรวจแก้ไขต้นฉบับดังกล่าวกระทำด้วยความรอบคอบ และจำเป็นอย่างยิ่งต้องตรวจแก้ไขหลาย ๆ ครั้งเมื่อต้นฉบับและก็ควรคัดลอกใหม่และแก้ไขจนกว่าจะดีที่สุด ผู้พูดกระทำไว้ว่าเนื้อหาบางตอนถึงจะพูดจริงหรือมีเหตุผล แต่ถ้าไม่เกี่ยวข้องกับหัวเรื่องหรือไม่ตรงเป้าหมายก็ควรที่จะตัดทิ้งเสีย เมื่อตรวจแก้ไขและคัดลอกใหม่แล้ว ผู้พูดควรอ่านออกเสียงดัง ๆ ให้มีจังหวะเหมือนพูดเพื่อค้นหาว่ายังมีตอน หรือข้อความใดหรือการใช้ภาษาที่ไม่เหมาะสมเหลืออยู่อีก

หรือไม่ ถ้ามีก็ควรแก้ไขการเขียนต้นฉบับเพื่อเตรียมร่างในการพูดไว้ ก็คือการเขียนการพูดจริงบนกระดาษ เช่น การร่างปาฐกถาก็คือการเขียนคำพูดที่จะไปแสดงปาฐกถาจริงๆ ลงบนกระดาษโดยมีปฏิสันถาร คำนำ เนื้อเรื่อง และบทสรุป แบบฟอร์ม ของนักพูดจะระบุชัดเจนว่างานพูดชิ้นนั้นเป็นอะไร (ปาฐกถา บรรยาย อภิปราย การกล่าวรายงานหรือการกล่าวอบรม ฯลฯ ใครเป็นผู้พูด พดที่ใด พุศเมื่อไหร่ เพื่อแสดงเป็นหลักฐานการพูดในแต่ละครั้งให้ชัดเจนรวมทั้งระบุว่าผู้ฟังด้วยการเขียนคำร่างตามแบบฟอร์มเป็นที่นิยมกันมากสำหรับผู้พูดที่มีการฝึกฝนและเตรียมพร้อมเป็นอย่างดี

3. จรรยาบรรณของผู้แสดงธรรม

จรรยาบรรณ หมายถึง คุณธรรมประจำใจและระเบียบวินัยที่นักแสดงธรรมพึงปฏิบัติจัดเป็นจรรยาบรรณของผู้แสดงธรรม จรรยาบรรณอันเป็นฝ่ายคุณธรรมที่สำคัญของนักแสดงธรรมมี 5 ประการ ได้แก่ คือ 1) เทศนาตามขั้นตอน 2) สั่งสอนอย่างเหตุผล 3) เมตตาต่อสาธุชน 4) ไม่กั้ววลกับเครื่องกัณฑ์ และ 5) ไม่กระทบคนกระทบท่าน ซึ่งคุณธรรม 5 ประการนี้ท่านผู้รู้ทั้งหลายได้ขยายความไว้เป็นแนวปฏิบัติและเป็นข้อคิดซึ่งพอจะจับประเด็นได้ดังนี้ (พระธรรมกิตติวงศ์, (ทองดี สุรเตโช) 2550, หน้า 57-61)

3.1 เทศนาตามขั้นตอน หรือการแสดงธรรมไปโดยลำดับ ไม่ดัดจริตให้ขาดความ คือ กำหนดประเด็นความแห่งข้อธรรมให้ชัดเจนแล้วแสดงไปตามลำดับก่อนหลัง ไม่แสดงสลับหน้าสลับหลัง วกวนจนจับประเด็นไม่ได้หรือจับประเด็นไม่ถูก อันเป็นเหตุให้ผู้ฟังเกิดความสับสน ไม่เข้าใจเนื้อหา หรือแสดงธรรมตัดใจความจนเสียความสำคัญไปหรือจนจับประเด็นไม่ได้ การตัดใจความเพื่อให้เหมาะแก่เวลาหรือเหตุการณ์นั้นยอมทำได้ แต่ต้องคงประเด็นสำคัญของเนื้อหาไว้มิให้เสีย เป็นแต่ลดรายละเอียดลงไปเท่านั้น หากอธิบายธรรมไปดามลำดับเนื้อหา ไม่ดัดจริตใจความจนความขาดไปก็จะทำให้ผู้ฟังสามารถติดตามฟังด้วยความสนใจและทำความเข้าใจตามเนื้อหาที่ฟังไปโดยลำดับ และสามารถจำไปปฏิบัติได้ต่อไป

3.2 สั่งสอนอย่างเหตุผล หรือการแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ หมายความว่าเนื้อหาแห่งธรรมที่นำมาแสดงนั้นต้องมีความชัดเจน วิธีการนำเสนอก็ต้องชัดเจน ชัดถ้อยชัดคำ มีน้ำหนัก มีความหนักแน่น ไม่อ้อมแอ้มคลุมเครือ ประกอบด้วยเหตุด้วยผล ประกอบด้วยข้ออุปมา ข้อสาธกให้เห็นชัดเจน ซึ่งจะนำไปสู่ผู้ฟังเข้าใจเนื้อหา วัตถุประสงค์ วิธีปฏิบัติ ตลอดถึงประโยชน์ที่จะพึงได้รับเมื่อปฏิบัติตาม หากแสดงธรรมแบบคลุมเครือ ขาดความชัดเจน อธิบายขยายความไปดามอัดโนมิตีแม้จะไพเราะเพราะพริ้งด้วยถ้อยคำสำนวนและลีลาแห่งนักแสดงธรรม แต่ใจความขาดสาระ ขาดเหตุผล ไม่มีน้ำหนัก มองภาพไม่เห็นจริง ก็ได้แต่เพียงฟังไปเพลินๆ เท่านั้น ไม่ผลักดันให้เกิดศรัทธาที่จะนำไปปฏิบัติเพราะจับหลักจับประเด็นไม่ได้

3.3 เมตตาต่อสาธุชน หรือการตั้งจิตเมตตาปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง หมายความว่า ผู้แสดงธรรมนั้นต้องแสดงธรรมด้วยเมตตาธรรม มีความปรารถนาดีต่อผู้ฟัง มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟังเป็นสำคัญ เพราะผู้ฟังธรรมนั้นยอมสละเวลา สละทรัพย์ และสละหน้าที่

การงานมาฟังด้วยมุ่งจะได้รับประโยชน์ได้รับอานิสงส์จากการฟังธรรม บางคนมีความทุกข์มี ปัญหาที่แก้ไขไม่ได้ มีความมืดมิดมาฟังเพื่อจะได้พบเห็นแสงสว่างจากพระธรรม จึงจำต้องแสดง ธรรมด้วยมุ่งให้ผู้ฟังซึ่งมีวัตถุประสงค์ต่างกันไปได้ประโยชน์คือ ได้อานิสงส์แห่งการฟังธรรม อย่างน้อยก็สักอย่างหนึ่ง เช่นให้เขาได้ฟังธรรมแปลกใหม่ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อนให้เขาหาย สงสัย ช่วยคลายความทุกข์ให้เขา ให้เขามีความแจ่มชื่นเบิกบานใจ มีความประทับใจจากการฟัง เป็นต้น แต่ไม่ควรมุ่งให้มีความสุขแก่เขาเพียงชั่วครวด้วยการแสดงธรรมที่ตลกไปกษาเหมือนตัว ตลกหน้าเวที ออกมุขออกคำพูดให้ได้ฮาตลอด อย่างนั้นนอกจากเสียเกียรติองค์แห่งพระธรรม ถิกแล้ว ยังอาจทำให้ผู้ฟังที่เป็นผู้รู้คลายศรัทธาในตัวผู้แสดงธรรมและในพระศาสนาด้วย

3.4 ไม่กังวลกับเรื่องกัณฑ์ หรือไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ หมายความว่า แสดงธรรมโดยไม่มุ่งถึงลาภสักการะหรือกัณฑ์เทศน์เป็นใหญ่ เรื่องกัณฑ์อันเป็นเครื่องบูชา ธรรมจะมีมากมีน้อยอย่างไรก็แสดงธรรมไปตามปกติ ไม่ออกอาการความไม่พอใจเมื่อเห็นกัณฑ์ เทศน์น้อย เช่นเทศน์พอเป็นพิธีตัดลัดใจความจนจับเรื่องไม่ได้ จนเสียคุณสมบัตินักแสดงธรรม ฟังคิดอยู่เสมอว่าตนมิใช่ผู้รับจ้างแสดงธรรม แต่เป็นผู้เผยแผ่ธรรม เป็นองค์แทนของ พระพุทธเจ้าผู้ทรงไม่ติดลาภสักการะ หากแสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภก็จะไม่ต่างอะไรกับ ลูกจ้างที่ทำงานเพราะเห็นแก่ค่าจ้าง ยึดค่าจ้างเป็นหลัก หากได้ค่าจ้างมากก็ทำงานดี ตั้งใจทำ หากได้ค่าจ้างน้อยก็ทำพอให้เสร็จไป นักแสดงธรรมผู้แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภย่อมเป็นที่ดู หมิ่นทั่วไป

3.5 ไม่กระทบคนกระทบท่าน หรือไม่แสดงธรรมกระทบคนและผู้อื่น หมายความว่าไม่ยกตน ช่มผู้อื่น หมายความว่าในขณะที่แสดงธรรมอยู่ไม่ฟังยกตัวอย่างเรื่องของตัวตนเองโอ้อวด ทำนอง ยกย่องตัวเพื่อช่มผู้อื่น แม้หากจะมีการสาธกยกตัวอย่างบุคคลเพื่อประกอบเนื้อหา ก็ควรเป็น เรื่องกลางๆ ไม่กระทบเจาะจงตัวบุคคลซึ่งมีอยู่จริง โดยเฉพาะตัวอย่างในเรื่องการทำไม่ดีการทำ ไม่เหมาะสม เพราะอาจเข้าช่วยดูหมิ่นและสร้างความไม่พอใจให้แก่ผู้ถูกกล่าวถึงได้ หรือแม้จะ เป็นตัวอย่างที่ดีก็ควรดูให้เหมาะสม เพราะคนทำความดีบางคนไม่ยินดีที่จะให้ผู้อื่นนำเรื่องของ ตนไปเล่าให้คนอื่นฟัง แม้ว่าผู้นั้นจะเป็นพระสงฆ์ก็ตาม จำต้องระวังเรื่องนี้ มิฉะนั้นจะกลายเป็น แสดงธรรมกระทบผู้อื่นโดยไม่รู้ตัว

จรรยาบรรณอันเป็นฝ่ายคุณธรรมของนักแสดงธรรม 5 ประการนี้จัดเป็นธรรม ประจำตัวของผู้เผยแผ่ธรรมไม่ว่าจะเป็นนักแสดงธรรม นักพูด นักปาฐกถา หรือบรรยายธรรม ผู้ เผยแผ่ธรรมหากปฏิบัติมั่นคงเคร่งครัดอยู่ในธรรม 5 ประการนี้ย่อมจะได้รับความนิยมนยกย่อง ได้รับคำสรรเสริญว่าเป็นพระธรรมกถึกหรือผู้แสดงธรรมที่แท้จริง อันจะส่งผลให้ผู้ฟังนิยมนับถือ ให้ความสำคัญ ให้ความสนใจในการแสดงธรรม ในการบรรยายธรรม เมื่อฟังแล้วก็ยินดีน้อมรับ นำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ตามที่ได้ฟังมาต่อไป เมื่อถึงขั้นนี้ได้ก็ถือได้ว่าการเผยแผ่ธรรมของ พระธรรมกถึกหรือผู้แสดงธรรมรูปนั้นประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี

ส่วนจรรยาบรรณอันเป็นฝ่ายพระวินัยที่เกี่ยวกับการแสดงธรรมนั้น ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในเสขียวัตถ์ เรียกว่า “ฉัมมเทศนาปฏิสังยุตต์” มี 16 ข้อ ดังต่อไปนี้ (พระมหาประสิทธิ์ พุทธิมรฺสี, และคนอื่นๆ 2548, หน้า 46-47)

- 1) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ มีร่มในมือ
- 2) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า ว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ มีไม้พลองในมือ
- 3) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า ว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ มีศาสตราในมือ
- 4) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ มีอาวุธในมือ
- 5) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ สวมเชียงเท้า
- 6) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ สวมรองเท้า
- 7) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ ไปในยาน
- 8) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ อยู่บนที่นอน
- 9) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ นั่งรัดเข่า
- 10) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ พันศีรษะ
- 11) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ คลุมศีรษะ
- 12) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรานั่งอยู่บนแผ่นดิน จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ นั่งบนอาสนะ
- 13) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรานั่งอยู่บนอาสนะต่ำ จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ นั่งอาสนะสูง
- 14) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรายืนอยู่จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ผู้นั่งอยู่
- 15) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราเดินไปข้างหลัง จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ผู้เดินไปข้างหน้า
- 16) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราเดินไปนอกทางจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไซ้ผู้ไปในทาง

พระวินัยเสขียวัตถ์ทั้ง 16 ข้อนี้ พระภิกษุสามเณรผู้แสดงธรรมควรใส่ใจและต้องปฏิบัติโดยเคร่งครัด มิฉะนั้นจะมีโทษตามพระวินัยทางพุทธบัญญัติ

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการแสดงธรรม

แนวคิดทฤษฎีและเทคนิควิธีเกี่ยวกับการแสดงธรรม เป็นการรวมเอาเทคนิคและวิธีการต่างๆ ที่นักแสดงธรรมควรนำไปปฏิบัติ จากที่เคยปฏิบัติมาแล้ว ให้ถูกต้องและดียิ่งขึ้นกว่าเดิมตามหลักวิชาการของการแสดงธรรม ดังที่พระมหานิมิต สิขรสฺวณฺโณ (ทิพย์ปัญญาเมธี)

(2545, หน้า 72-73) ได้ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระศรีศิลปสุนทรวาทิ (ศิลป์ สีขาสโก)” ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า การเผยแพร่ที่จะเร้าให้ผู้ฟัง ผู้อ่าน เกิดความรู้ความเข้าใจ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีได้นั้น นักเผยแพร่ต้องมีเทคนิคและวิธีการในการเผยแพร่ไม่เช่นนั้น จะไม่ประสบผลสำเร็จ

1. ทฤษฎี 4 ส.

ทฤษฎี 4 ส. นี้ เป็นทฤษฎีที่พระเทพโสภณ ธรรมวาทิ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวถึงแนวทางการสอนที่เกี่ยวกับตัวการสอน หรือลีลาในการสอนของพระพุทธเจ้าแล้วสรุปเป็นทฤษฎี เรียกว่า ทฤษฎี 4 ส ทำหน้าที่เป็นแนวทางในการปฐกถาจนเป็นที่รู้จักแพร่หลายแล้วได้ถ่ายทอดอบรมให้บุคลากรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพูด การปฐกถา การสอน โดยท่านได้กล่าวสรุปเป็นทฤษฎีไว้ว่า

ทุกคนมีจุดอ่อนจุดแข็ง ถ้าวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนของนักเผยแพร่มียู่ 4 ประเด็นที่เอามาใช้วิเคราะห์เสมอ ก็คือ 4 ส. เอาคำนี้ไปใช้ในระบบการศึกษาของชาติ คือ การสอนโรงเรียนทั่วประเทศใช้ตรงนี้เป็นจุดวิเคราะห์เรียกว่า ทฤษฎี 4 ส. ซึ่งใช้อบรมครูทั่วประเทศ ดังนี้

1.1 สันทสสนา (แจ่มแจ้ง) คือพูดให้คนฟังเข้าใจแจ่มแจ้งเหมือนเห็นกับตาตัวเอง ถ้าจะพูดบรรยายให้ได้ขนาดนี้ นักพูดต้องเข้าใจชัดเจนในเรื่องที่ตนเองจะพูด อย่าพูดในเรื่องที่ตนเองไม่เข้าใจ คือ ท่องไปพูด อย่าพูดในเรื่องที่ตนเองก็ไม่รู้ ตรงนี้แหละที่จะบอกว่า การที่จะเป็นนักเขียนที่ดีท่านจะต้องอ่านหนังสือร้อยเล่ม การที่จะเป็นนักพูดที่ดี ท่านจะต้องฟังมาหลายร้อยหลายพันชั่วโมง นี่คือนานที่ท้อทายความสามารถของเราและเราจะต้องพยายามทำให้ได้ นักพูดที่พูดได้แจ่มแจ้งนั้น สามารถที่จะทำให้ผู้ฟังทุกระดับเข้าใจได้ เมื่อคนฟังการแสดงปาฐกถาของพระพุทธเจ้าจบลง แต่ครั้งจะมีผู้ชมเขยในคอนท้ายว่า “อภิกกันตัง อภิกกันตัง แจ่มแจ้งนัก พระองค์ผู้เจริญ แจ่มแจ้งนัก พระองค์ผู้เจริญ การปาฐกถาของพระองค์นั้น เหมือนกับหงายของที่คว่ำ จุดประทีปในที่มืด บอกทางแก่คนหลงทาง”

1.2 สมาทปนา (จงใจ) ปลุกใจให้ยอมรับธรรมไปปฏิบัติ การพูดที่ดีต้องทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธา มีผลในทางเปลี่ยนเจตคติ หรือ พฤติกรรมของคน การสอนที่ทำให้เกิดศรัทธา เรียกว่า สมาทปนา คือ จงใจให้น้อมรับเอาไปใช้ในชีวิตประจำวัน

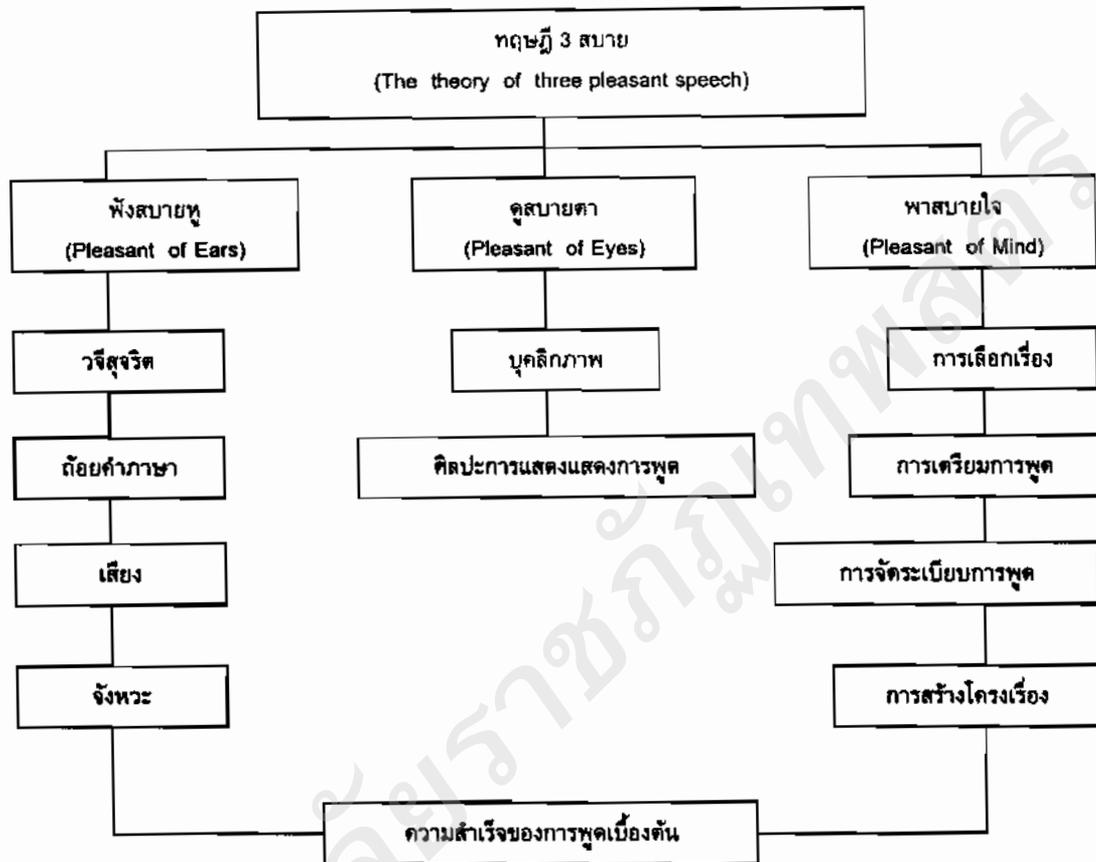
1.3 สมุคเตชนา (แก้วักلاء) บางครั้งผู้ฟังเกิดศรัทธา แต่ไม่นำไปปฏิบัติ โดยอ้างว่าทำไม่ได้ รู้ว่าการเลิกเสพสุรานันดี แต่ทำไม่ได้ยาก โดยมากมักแก้ตัวว่า “ฉันรู้ทั้งหมด แต่ฉันอดไม่ได้” คนฟังทำตามไม่ได้ เพราะขาดกำลังใจ ผู้พูดต้องให้กำลังใจด้วยการยกตัวอย่างผู้ประสบความสำเร็จ มาประกอบในการพูด

1.4 สัมปหังสนา (ว่าเรื่อง) ฟังผู้พูดแล้วไม่เครียด มีความสุขสนุกในการฟัง คนพูดมีอารมณ์ขัน ยกนิทานมาประกอบในการพูด ผู้ฟังเกิดความปิติในธรรม “ธัมมะระโส สัพพะระสังขินาติ รสแห่งธรรมชนะรสทั้งปวง” ฟังธรรมแล้วสบายใจเกิดความสุข

สรุปความว่า นักพูดหรือนักปาฐกถาควรจะพูดหรือปาฐกถาให้ได้ครบ 4 ส. คือ 1. สันทัสสนา อธิบายให้เห็นแจ่ม ให้เข้าใจชัด 2. สมาทปนา ชวนให้มีแกใจสมาทาน คือ ทำตาม 3. สมุตเตชนา ชักนำให้เกิดอุตสาหะ อาจหาญเพื่อจะทำ 4. สัมปหังสนา พยุงให้รำเรง ในอันทำใครทำได้ครบ 4 ส. ถือว่า เป็น นักพูดชั้นเอก ใครทำได้ 3 ส. เป็นนักพูดชั้นโท ใครทำได้ 2 ส. เป็นนักพูดชั้นตรี ใครทำได้ 1 ส. เดียว เป็นมือใหม่หัดพูด เป็นชั้นนวกภูมิ "

2. ทฤษฎี 3 สบาย

จิตรจันรงค์ สุภาพ (2528, หน้า 46) ผู้ริเริ่มและจัดการพูดระบบทริชาวัตต์ ได้กล่าวถึงทฤษฎีการพูดในระบบนี้ว่า ทฤษฎี 3 สบาย (the theory of three pleasant speech) หมายถึง การพูดที่ "ฟังสบายหู ดูสบายตา พาสบายใจ" นั่นคือ นักพูดที่ดีนั้น ไม่ว่าจะพูดอะไรที่ไหน อย่างไร กับใคร ถ้าทำให้คนฟังรู้สึกว่าการฟังสบายหู ดูสบายตา และพาสบายใจ ที่ได้รับประโยชน์จากการพูด ถือว่าเป็นการพูดที่ดี มีหลักทฤษฎี ดังนี้

2.1 ฟังแล้วสบายหู หมายถึง การที่ผู้พูดพูดด้วยความจริงใจ พูดในสิ่งที่มีสาระประโยชน์ ใช้ถ้อยคำที่ไพเราะน่าฟัง เหมาะกับกาลเทศะและบุคคล รวมทั้งรู้จักใช้เสียงจังหวะของการพูดที่เหมาะสมและกลมกลืน

2.2 ดูแล้วสบายตา หมายถึง การที่ผู้พูดรู้จักใช้ลีลาในการแสดงกิริยาท่าทาง ประกอบการพูดได้อย่างเหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการนั่ง การยืน การใช้มือประกอบท่าทาง การแสดงสีหน้าหรือแววตา รวมทั้งการใช้สายตาในการสื่อความหมายในขณะที่พูด

2.3 พาสบายใจ หมายถึง การที่ผู้พูดสามารถพูดให้ผู้ฟังเข้าใจ ได้เนื้อหาสาระ และได้ประโยชน์ตามที่คาดหวัง เนื่องจากเนื้อหาที่พูดนั้นให้คุณค่า มีความเหมาะสมกับผู้ฟัง มีการจัดลำดับความคิด และมีการเตรียมการพูดมาอย่างดี

3. ทฤษฎีการปาฐกถา

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้สรุปจากแนวคิด ทฤษฎีการพูด การสอนและวิธีการในการเผยแพร่ของพระเถระ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการเทศน์ของพระพุทธรเจ้า ที่สามารถสรุปด้วยวิธีคิดจัดเป็นกลุ่มตามเนื้อหาเข้ากันได้กับ ทฤษฎีการแสดงธรรม 4 ส. ดังต่อไปนี้

ตาราง 1 แนวคิด ทฤษฎีการพูด การสอนและวิธีการในการเผยแพร่ของพระเถระ

แนวคิด ทฤษฎีการพูด การสอน และวิธีการในการเผยแพร่ของพระเถระ	ทฤษฎีการแสดงธรรม 4 ส.				
	สันถัสสนา (แจ่มแจ้ง)	สมาทปนา (จงใจ)	สมุตเตชนา (แก้ตัวกล้า)	สัมปหังสนา (รำเริง)	
มอณโร	1. ชั้นความสนใจ 2. ชั้นความต้องการ 3. ชั้นความพอใจ 4. ชั้นสร้างมโนภาพ 5. ชั้นกระทำ	4. ชั้นสร้างมโนภาพ	1. ชั้นความสนใจ	2. ชั้นความต้องการ 5. ชั้นกระทำ	3. ชั้นความพอใจ
Borden Richard C. Borden	1. จงจุดไฟให้ลุก 2. ปลุกใจให้คล้อยตาม 3. พยายามหาข้อสนับสนุน 4. กระตุ้นหรือเรียกร้องให้ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง	1. จุดไฟให้ลุก	2. ปลุกใจให้คล้อยตาม 3. พยายามหาข้อสนับสนุน		4. กระตุ้นเรียกร้องให้ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง
ทฤษฎี 3 สบาย	1. ฟังสบายหู 2. ดูสบายตา 3. พาสบายใจ	3. พาสบายใจ	2. ดูสบายตา	1. ฟังสบายหู	2. ดูสบายตา
พระมหากัจจายนเถระ	1. สันถัสสนา หมายถึง การอธิบายให้เห็นชัดแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา 2. สมาทปนา หมายถึง การชักจูงให้เห็นจริง 3. สมุตเตชนา หมายถึง การอธิบายเข้าใจให้แก้ตัวกล้า 4. สัมปหังสนา หมายถึง การระโลมใจให้ชุ่มชื่น	1. สันถัสสนา หมายถึง การอธิบายให้เห็นชัดแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา	2. สมาทปนา หมายถึง การชักจูงให้เห็นจริง	3. สมุตเตชนา หมายถึง การอธิบายเข้าใจให้แก้ตัวกล้า	4. สัมปหังสนา หมายถึง การระโลมใจให้ชุ่มชื่น
พระศรีศิลป์สุนทรวาที	1. ใช้วิธีเปรียบเทียบด้วยอุปมาอุปมัย 2. ยกอุทาหรณ์และเล่านิทาน 3. ยกบุคคลตัวอย่าง 4. ใช้ความหมายใหม่ใส่ศัพท์เดิม	8. ใช้ศาสตร์สมัยใหม่บางสาขามาช่วยอธิบายหลักธรรม	4. ใช้ความหมายใหม่ใส่ในศัพท์เดิม	9. ใช้ภาษาง่ายๆ เหมาะสมกับผู้ฟัง	7. ใช้วิธีแรกด้วยเรื่องที่ทำให้เกิดอารมณ์ขัน

ตาราง 1 (ต่อ)

แนวคิด ทฤษฎีการพูด การสอน และวิธีการในการเผยแพร่ ของพระเถระ	ทฤษฎีการแสดงธรรม 4 ส.			
	สันถัสสนา (แจ่มแจ้ง)	สมาทปนา (ตั้งใจ)	สมุตเตชนา (แกลัวกล้า)	สัมปหังสนา (รำเริง)
5. ใช้วิธีเชื่อมโยงเหตุการณ์ปัจจุบัน 6. ใช้วิธียกพุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิตภาษิตคำคม ปรัชญาบทประพันธ์ โคลง และบทกลอนมาประกอบการเผยแพร่ 7. ใช้วิธีแรกด้วยเรื่องที่ทำให้เกิดอารมณ์ขัน 8. ใช้ศาสตร์สมัยใหม่บางสาขาช่วยอธิบายหลักธรรม 9. ใช้ภาษาง่าย ๆ เหมาะสมกับผู้ฟัง	6. ใช้วิธียกพุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต ภาษิต คำคม ปรัชญาบทประพันธ์ โคลง และบทกลอนมาประกอบการเผยแพร่			
พระเทพสิงหนมุนี (จรัญฐิตธมฺโม) 1. แสดงธรรมยึดหลักกฎแห่งกรรม 2. มีลักษณะเป็นกันเองกับผู้ฟัง 3. ผู้ฟังสามารถสอบถามข้อข้องใจได้ตลอดเวลา 4. ใช้ภาษาพูดที่เข้าใจง่าย โดยมุ่งสื่อความหมายให้ผู้ฟังเข้าใจมากกว่าที่จะแสดงยกบาลีมาอ้างมาก ๆ 5. ยกตัวอย่างประกอบการบรรยาย และ 6. บรรยายธรรมจากประสบการณ์จริง สามารถทำให้ผู้ฟังมองเห็นภาพพจน์ได้ชัดเจนและนำไปปฏิบัติ	1. แสดงธรรมยึดหลักกฎแห่งกรรม 5. ยกตัวอย่างประกอบการบรรยาย	2. มีลักษณะเป็นกันเองกับผู้ฟัง 3. ผู้ฟังสามารถสอบถามข้อข้องใจได้ตลอดเวลา	6. บรรยายธรรมจากประสบการณ์จริง สามารถทำให้ผู้ฟังมองเห็นภาพพจน์ได้ชัดเจนและนำไปปฏิบัติ	4. ใช้ภาษาพูดที่เข้าใจง่าย โดยมุ่งสื่อความหมายให้ผู้ฟังเข้าใจมากกว่าที่จะแสดงยกบาลีมาอ้างมาก ๆ

ตาราง 1 (ต่อ)

แนวคิด ทฤษฎีการพูด การสอน และวิธีการในการเผยแพร่ ของพระเถระ	ทฤษฎีการแสดงธรรม 4 ส.			
	สันทิสสนา (แจ่มแจ้ง)	สมาทปนา (จงใจ)	สมุตเตชนา (แก่ลัวกล้า)	สัมปหังสนา (รำเริง)
พระราช วิทยา คม	1) อธิบายธรรม หรือ บรรยายไม่ยาว มีเนื้อหา สั้นกะทัดรัด ฟังง่ายใช้ ภาษาพื้นบ้าน แต่ว่า ชัดเจนและลุ่มลึก 2) ทำให้มองเห็นภาพไป ในตัวด้วย โดยไม่ต้องยก อุทาหรณ์ และเปรียบ มากมาย เพราะเป็นการ พูดแบบทำให้เป็นค ตัวอย่าง 3) ให้เกิดกำลังใจ มีกำลัง ใจ และสร้างแรงบันดาลใจ ให้เกิดความกล้าที่จะแสดง ออกในทางสร้างสรรค์สิ่ง ดีๆ เพื่อเป็นการให้ กำลังใจสำหรับผู้ที่ไม่รู้ และ อยากประสบความสำเร็จใน ชีวิตต่อไป 4) พูดด้วยภาษาที่เข้าใจ ง่าย และสร้างอารมณ์ขัน	1) อธิบาย ธรรมหรือ บรรยายไม่ยาว มีเนื้อหาสั้น กะทัดรัด ฟัง ง่ายใช้ภาษา 2) ทำให้ มองเห็นภาพ ไปในตัวด้วย โดยไม่ต้องยก อุทาหรณ์ และ เปรียบมากมาย เพราะเป็นการ พูดแบบทำให้ เป็นตัวอย่าง	3) ให้เกิด กำลังใจ มี กำลังใจ และ สร้างแรง บันดาลใจให้ บันดาลใจให้ เกิดความกล้า ที่จะ แสดงออก ออกในทาง สร้างสรรค์สิ่ง ดีๆ เพื่อเป็น การให้กำลังใจ สำหรับผู้ที่ไม่ รู้ และ อยากประสบ ผลสำเร็จ ในชีวิตต่อไป	4) พูดด้วย ภาษาที่เข้าใจ ง่าย และสร้าง อารมณ์ขัน
พระครู พิศาล ธรรม โกศล (สุพจน์ กัญจนิ โก , หลวง ตาแพรว เยื่อไม้)	1) การนำเสนอโดยตรง คือการอธิบายความหมาย ของข้อธรรมะโดยตรง โดยกล่าวถึงข้อธรรมะที่ บุคคลต้องปฏิบัติ หรือควร ปฏิบัติ 2) การนำเสนอโดย เปรียบเทียบ ได้แก่ การ เล่าเรื่องชาดก หรือ เรื่อง จากประสบการณ์ซึ่งมีข้อ ธรรม ในเรื่องที่เล่าโดยที่	1) การนำ เสนอโดยตรง คือการอธิบาย ความหมาย ของข้อธรรมะ โดยตรง โดย กล่าวถึงข้อ ธรรมะที่บุคคล ต้องปฏิบัติ หรือควรปฏิบัติ	2) การนำ เสนอโดย เปรียบเทียบ ได้แก่ การ เล่าเรื่อง ชาดก หรือ เรื่องจาก ประสบการณ์ ซึ่งมีข้อธรรม ในเรื่องที่เล่า	4) การนำ เสนอโดยใช้ ตัวอย่าง 3) การ นำเสนอโดย ใช้การพูด เชื่อมโยง โยง คือการ เสนอธรรมะ โดยใช้การพูด เชื่อมโยงจาก เหตุการณ์

ตาราง 1 (ต่อ)

แนวคิด ทฤษฎีการพูด การสอน และ วิธีการในการเผยแพร่ ของพระเถระ	ทฤษฎีการแสดงธรรม 4 ส.			
	สันทัสสนา (แจ่มแจ้ง)	สมาทปนา (จงใจ)	สมุตเตชนา (แกลั้วกล้า)	สัมปหังสนา (รำเริง)
ผู้เล่าไม่ได้เสนอว่าธรรมะ เรื่องใด 3) การนำเสนอโดยใช้การ พูดเชื่อมโยง คือการเสนอ ธรรมะโดยใช้การพูด เชื่อมโยงจากเหตุการณ์ เชื่อมโยงเรื่องราว เข้าสู่ ประเด็นสำคัญที่ต้องการจะ สอน 4) การนำเสนอโดยใช้ ตัวอย่าง		โดยที่ผู้เล่า ไม่ได้เสนอว่า ธรรมะเรื่องใด		เชื่อมโยง เรื่องราว เข้า สู่ประเด็น สำคัญที่ ต้องการจะ สอน

สรุป จากตาราง จะเห็นได้ว่า แนวคิด ทฤษฎีการพูดและการปาฐกถา ตลอดถึงแนวทางในการเผยแพร่ ลีลาในการปาฐกถาของมอนโร, Borden Richard C. Borden, ทฤษฎี 3 สมาย, พระราชวิทยาคม, พระเทพสิงหบุราจารย์, (จรัญ วิฑฒโม), พระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณฺฐจนิโก, หลวงตา-แพรเยื่อไม้), พระมหากัจฉายนเถระ, พระศรีศิลป์สุนทรวาทิ (ติลปี ลิกขาสโร) พระเถระชื่อดัง ที่กล่าวมา โดยสรุปแล้ว มีความสอดคล้องและสรุปร่วมกับทฤษฎีการปาฐกถา แบบ 4 ส. ที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ศึกษาถึงวิธี/ศักยภาพการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วสรุปเป็นแนวทางการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า 4 ประการ ดังนี้คือ

1. สันทัสสนา (information speech) แจ่มแจ้ง
2. สมาทปนา (greatfull speech) จงใจ
3. สมุตเตชนา (inspiring speech) แกลั้วกล้า
4. สัมปหังสนา (entertainment speech) รำเริง

นอกจากนี้ ยังได้มีผู้ทำการศึกษาและผู้เชี่ยวชาญทำเป็นงานวิจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแสดงธรรม การปาฐกถา หรือบางที่ใช้คำว่า การเผยแพร่พุทธธรรม เป็นลีลาการปาฐกถา หรือ ลีลาการสอน ตลอดจนเทคนิควิธีต่างๆ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแสดงธรรมซึ่งพอที่จะสรุปได้ ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2542, หน้า 41-45) ได้กล่าวถึงแนวทางการสอนที่เกี่ยวกับตัวการสอน หรือลีลาในการสอน ของพระพุทธเจ้าไว้ว่า

1. การเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง การเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจ และนำเข้าสู่เนื้อหาได้ พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีเริ่มต้นที่น่าสนใจมาก โดยปกติพระองค์จะไม่ทรงเริ่มสอนด้วยการเข้าสู่เนื้อหาธรรมที่เดียว แต่จะทรงเริ่มสนทนากับผู้ทรงพบหรือผู้มาเฝ้าด้วยเรื่องที่เขาู้เข้าใจดี หรือสนใจอยู่

2. สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลิน ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ และให้เกียรติแก่ผู้เรียน ให้เขามีความภูมิใจในตัว

3. สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบคนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งเสียดสีใคร ๆ ใน

4. สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งมีค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียน และงานสั่งสอนนั้นไม่ใช่สักว่าทำ หรือเห็นผู้ฟังเป็นคนโง่ หรือชั้นต่ำ ดังที่พระองค์ตรัสสอนไว้ (อง.ปญจก. 22/99) ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าแม้ตถาคตจะแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตย่อมแสดงโดยเคารพ ไม่แสดงโดยไม่เคารพ ถ้าแม้จะแสดงธรรมแก่ภิกษุณี แก่อุบาสกอุบาสิกา แก่ปฤชชนทั้งหลาย โดยที่สุดแม้แก่ชอทาน และพรานนก ก็ย่อมแสดงโดยเคารพ หาแสดงโดยขาดความเคารพไม่

5. ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ สละสลวย เข้าใจง่าย อย่างที่ผู้ฟังหลังจากฟังธรรมแล้ว ก็จะอุทาน (ม.ม. 13/650) ว่า พระสมณโคดม มีพระดำรัสไพเราะ รู้จักตรัสถ้อยคำได้งดงาม มีพระวาจาสุภาพ สละสลวย ไม่มีโทษ ยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อความได้ชัดแจ้ง

พระมหาบุญเลิศ ปิยทสฺสี (โอรุสฺส) (2543, หน้า 97) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชวิทยาคม (หลวงพ่อกุณ ปริสฺสฺส) ได้กล่าวสรุปถึงลักษณะ หรือลีลาที่หลวงพ่อกุณใช้ในการสนทนาธรรม และตอบปัญหาธรรมแก่พุทธบริษัท หรือสื่อมวลชน ท่านใช้ลีลาเหล่านี้ คือ

1. อธิบายธรรมหรือบรรยายไม่ยาว มีเนื้อหาสั้นกะทัดรัด ฟังง่าย ใช้ภาษาพื้นบ้าน แต่ชัดเจนและลุ่มลึก

2. ทำให้มองเห็นภาพไปในตัวด้วย โดยไม่ต้องยกอุทาหรณ์ และเปรียบเทียบมากมาย เพราะเป็นการพูดแบบทำให้เป็นคู่ตัวอย่าง

3. ให้เกิดกำลังใจ มีกำลังใจ และสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดความกล้าที่จะแสดงออกในทางสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ เพื่อเป็นการให้กำลังใจสำหรับผู้ที่ไม่รู้ และอยากประสบผลสำเร็จในชีวิตต่อไป

4. พูดด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย และสร้างอารมณ์ขัน ทำให้จิตใจว่าเรื่องไม่น่าเบื่อหน่ายและเหมาะสำหรับผู้ฟังทั่วไป

พระมหาสัทธญา ปญญาวิจิตโต (ไปรงใจ) (2543, หน้า 174 -175) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแพร่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กัญจนโก, หลวงตา-แพรเยื่อไม้) สรุปผลการวิจัยว่า รูปแบบการเผยแพร่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กัญจนโก “หลวงตา-แพรเยื่อไม้”) มี 3 ประเภท คือ การเทศนา (เทศน์ธรรมวัตร-เทศน์มหาชาติ (แหล่)) การแสดงธรรม-บรรยายธรรม สนทนา อภิปราย โต้วาทิ และการเขียนหนังสือวรรณกรรมเชิงธรรมะ เรื่องสั้นต่าง ๆ โดยบรรยายรูปแบบทั้ง 3 ประเภทนี้ การเทศนา การปาฐกถา-บรรยายธรรม เป็นต้น มีรูปแบบที่เป็นการเผยแพร่พุทธธรรมโดยตรง วิธีการที่ทํานำเสนอพุทธธรรม 4 วิธีด้วยกัน คือ

1. การนำเสนอโดยตรง คือการอธิบายความหมายของข้อธรรมะโดยตรง โดยกล่าวถึงข้อธรรมะที่บุคคลต้องปฏิบัติ หรือควรปฏิบัติ
2. การนำเสนอโดยเปรียบเทียบ ได้แก่ การเล่าเรื่องชาดก หรือ เรื่องจากประสบการณ์ซึ่งมีข้อธรรม ในเรื่องที่เล่าโดยที่ผู้เล่าไม่ได้เสนอว่าธรรมะเรื่องใด
3. การนำเสนอโดยใช้การพูดเชื่อมโยง คือการเสนอธรรมะโดยใช้การพูดเชื่อมโยงจากเหตุการณ์ เชื่อมโยงเรื่องราว เข้าสู่ประเด็นสำคัญที่ต้องการจะสอน
4. การนำเสนอโดยใช้ตัวอย่าง คือ การเล่าเรื่องบุคคลที่ประพฤติธรรม เป็นประโยชน์ต่อสังคม เล่าเรื่องจากประสบการณ์ซึ่งได้พบเห็นจากการเดินทางไปต่างจังหวัด

พระมหาสนธิ์ สนธิโกโร (เกษมญาติ) (2544, หน้า 61-62) ได้กล่าวถึงลักษณะการเผยแพร่ธรรมของพระมหาทักษิณเถระไว้ว่า “เมื่อกกล่าวถึงลักษณะการเผยแพร่ธรรมของพระมหาทักษิณเถระ จะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จ ต้องอาศัยคุณลักษณะซึ่งเรียกว่าลีลาในการสอนหรือการเผยแพร่ จะดำเนินไปในแนวทาง 4 ประการ คือ

1. สัททสสนา หมายถึง การอธิบายให้เห็นชัดแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา
2. สมหาปนา หมายถึง การชักจูงให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับไปปฏิบัติ
3. สมุคเตชนา หมายถึง การอธิบายเร้าใจให้แกลั้วกล้า บังเกิดกำลังใจปลุกให้มีอุตสาหะแข่งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นย่อท้อต่อความเหนื่อยยาก
4. สัมปหังสนา หมายถึง การชะโลมใจให้ชุ่มชื้น ไร่จริง เบิกบานฟังไม่เบื่อและเปี่ยมล้นไปด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ

พระมหานิมิต ลิขรสวณโณ (ทิพย์ปัญญาเมธี) ศึกษาผลงานพระศรีศิลป์ สุนทรวาที (ศิลป์ สิทธิศาสตร์) (2545, หน้า 7-8) พบว่า ท่านใช้เทคนิคและวิธีการเผยแพร่ พระพุทธศาสนา 9 วิธี คือ

1. ใช้วิธีเปรียบเทียบกับอุปมาอุปมัย
2. ยกอุทาหรณ์และเล่านิทาน
3. ยกบุคคลตัวอย่าง
4. ใช้ความหมายใหม่ใส่ในศัพท์เดิม
5. ใช้วิธีเชื่อมโยงเหตุการณ์ปัจจุบัน
6. ใช้วิธียกพุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต ภาษิต คำคม ปรัชญา บทประพันธ์ โคลง และบทกลอนมาประกอบการเผยแพร่
7. ใช้วิธีแรกด้วยเรื่องที่ทำให้เกิดอารมณ์ขัน
8. ใช้ศาสตร์สมัยใหม่บางสาขามาช่วยอธิบายหลักธรรม
9. ใช้ภาษาง่าย ๆ เหมาะสมกับผู้ฟัง

พระครูศรีปริยัติวิกรม (วัชรพงษ์ ทินนาโก) (2546, หน้า 181) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง "ศึกษาเทคนิคและรูปแบบการเผยแพร่พุทธธรรมของพระเทพสิงหนุราชจารย์ (เจริญ ฐิตธมฺโม) วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี." ได้กล่าวถึงรูปแบบการบรรยายธรรมของพระเทพสิงหนุราชจารย์ (เจริญ ฐิตธมฺโม) วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี ไว้ว่า รูปแบบการบรรยายธรรมนั้น ได้พบวิธีการนำเสนอในรูปแบบต่าง ๆ เช่น แสดงธรรมยึดหลักกฎแห่งกรรม มีลักษณะเป็นกันเองกับผู้ฟัง ผู้ฟังสามารถสอบถามข้อข้องใจได้ตลอดเวลา ใช้ภาษาพูดที่เข้าใจง่าย โดยมุ่งสื่อความหมายให้ผู้ฟังเข้าใจมากกว่าที่จะแสดงยกบาลีมาอ้างมาก ๆ ยกตัวอย่างประกอบการบรรยาย และบรรยายธรรมจากประสบการณ์จริง สามารถทำให้ผู้ฟังมองเห็นภาพจนได้ชัดเจนและนำไปปฏิบัติอันเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีและเทคนิควิธีในการแสดงธรรมที่ผู้ทำการศึกษาและผู้เชี่ยวชาญได้ศึกษาไว้ ซึ่งสามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการแสดงธรรม ผู้วิจัยจะได้นำไปเป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาศักยภาพการแสดงธรรมของพระภิกษุสามเณรวัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร ต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นความพยายามของนักวิชาการและนักพัฒนาในการสังเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของงานวิจัยส่วนหนึ่งกับงานพัฒนาอีกส่วนหนึ่ง และพยายามเชื่อมโยงสาระสำคัญของการพัฒนาและการวิจัยออกมาเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

หรือการวิจัยและพัฒนา (Research and Development : R & D) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) จึงเป็นการวิจัยและพัฒนาในรูปแบบหนึ่งที่ทำกับชุมชน และมีการเชื่อมโยงส่วนที่เป็นการศึกษา (research) กับส่วนที่เป็นการพัฒนาหรือแก้ปัญหา (development) เข้าด้วยกัน

2. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่ง ในองค์กรหรือชุมชนเข้ามาร่วมศึกษาปัญหา โดยกระทำร่วมกับนักวิจัยผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้น จนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผลและการอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของคน ที่อยู่กับปัญหา (problems people) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นแนวทางวิจัยที่ต่างไปจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือทางสังคมศาสตร์เพราะเน้นการยอมรับหรือความเห็นพ้องจากฝ่ายชาวบ้าน ในการวิจัยชนิดนี้สิ่งที่นักวิจัยต้องคำนึงถึงคือ การประเมินความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา และการทบทวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นครั้งคราว เพื่อให้สอดคล้องกับความคิดเห็นของชาวบ้าน อันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และ เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

3. ปรัชญาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เชื่อในปรัชญาว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่อยู่กับข้อมูล อยู่กับความจริง เป็นผู้ที่มีชีวิตเท่ากับนักวิจัยหรืออาจจะรู้มากกว่านักวิจัย การเลือกปฏิบัติ ใด ๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงต้องเริ่มจากชาวบ้านด้วยไม่ใช่จากสมมติฐานของผู้วิจัยหรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียวและผู้ที่เกี่ยวข้องฝ่ายต่าง ๆ ทั้งชาวบ้าน นักวิจัย และนักพัฒนาควรมีบทบาทในการร่วมกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาบทบาทของทั้งสามฝ่ายต่างก็มีความเท่าเทียมกัน การวิจัยลักษณะนี้จึงเป็นการเรียนรู้ผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัย เป้าหมาย และ วัตถุประสงค์ของนักพัฒนารวมทั้งความต้องการกับความรอบรู้ของชาวบ้าน

นอกจากนี้ สิทธิพันธุ์ ประพุทธินิติสาร (2545, หน้า 24-27) ได้เสนอปรัชญา แนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสรุปได้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิ (right) เป็นเอกสิทธิ (privilege) เป็นการทำงานเป็นกลุ่ม เป็นกระบวนการบริหารการพัฒนาชนบท และเป็นเครื่องมือชี้วัดการพัฒนาชนบท
2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่มีชีวิต (dynamic and organic process) เริ่มต้นจากสภาพจริงในปัจจุบันมุ่งไปถึงจุดที่ควรจะเป็นไปได้ในอนาคต จะมีลักษณะที่มีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ ไม่สามารถกำหนดเวลาและกิจกรรมล่วงหน้าได้ เชื่อว่าผู้ด้อยโอกาสมีความสามารถที่จะร่วมทำงานได้ จะต้องเริ่มจากคนที่รู้สึก (feel) ต่อปัญหา

หรือความต้องการของคนไปสู่การคิด(think)การกระทำซึ่งยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (transformation) ทั้งในตัวเองและชุมชน ทั้งในด้านสติปัญญา จิตใจและมีติด้านกายภาพ สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ

3. กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ประกอบไปด้วย การแสวงหาความรู้และการกระทำจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดราบเท่าที่ผู้ด้อยโอกาสยังสามารถรวมกลุ่มกันได้ และดำเนินถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความสำคัญ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าภูมิปัญญาของนักวิชาการ

4. เกิดจากการปรับยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น จากการสั่งการจากหน่วยเหนือมาเป็นชุมชนหรือชาวบ้านผู้ได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการดำเนินการ ด้วยความเชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่แก้ไขปัญหาคด้วยตัวเองได้ถ้าเขารู้และเข้าใจเป้าหมายการพัฒนาตนเองและชุมชน การวิจัยลักษณะนี้เป็นการจุดพลัง ให้ชุมชนรับรู้การเรียนรู้ร่วมกัน แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน เป็นการเรียนรู้ของชุมชนอื่น เกิดจากการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน นอกจากนี้ยังเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกในชุมชน ทำการศึกษาชุมชน เน้นการวิเคราะห์ชุมชน เพื่อค้นหาศักยภาพ ปัญหา แนวทางแก้ปัญหา

5. เป้าหมายสุดท้ายของการวิจัยคือ การเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคนเพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น เพราะฉะนั้นจึงต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันและเต็มทีตลอดกระบวนการของการวิจัยตั้งแต่การทำความเข้าใจและนิยามปัญหาของการวิจัย การเลือกวิธีการแก้ปัญหา การวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ การทำกิจกรรมที่จะตามมาจากผลการวิจัย และยังคงให้กลุ่มคนไร้อำนาจต่อรอง (powerless group) เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยด้วย ทั้งนี้เพื่อจะก่อให้เกิดจิตสำนึกในหมู่ประชาชน เกิดความหวงแหนทรัพยากรต่าง ๆ ของตนเองและมุ่งไปสู่การพึ่งตนเอง นักวิจัยภายนอกเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวกและเป็นผู้ร่วมเรียนรู้ ตลอดกระบวนการวิจัยเท่านั้น

4. วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ได้พัฒนาตนเองในการทำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมทุกด้านซึ่งสามารถจำแนกวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ ดังนี้

1. เพื่อปลุกจิตสำนึกให้คนในชุมชนได้ตระหนักในปัญหาของตนเอง และเกิดความตระหนักในบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเองมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน

2. เพื่อดำเนินการวิจัยโดยเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิเคราะห์ อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพื่อช่วยในการตัดสินใจ กำหนดปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหา รวมทั้ง

ดำเนินการแก้ปัญหาด้วยตนเอง โดยอาจร่วมกับองค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้น ๆ

3. เพื่อร่วมกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

4. เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่ม และการทำงานร่วมกันในการแก้ปัญหาและ การพัฒนาชุมชน อีกทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

5. วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. เน้นการศึกษาชุมชนเป็นการให้ความสำคัญกับข้อมูลและความคิดของชาวบ้าน การเก็บข้อมูลเป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และความคิดเห็นร่วมกันเพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหาในชุมชนหรือความต้องการของชุมชน ซึ่งเป็นการช่วยกันวิเคราะห์สภาพปัจจุบันในชุมชน นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงทรัพยากรในชุมชนที่เอื้อต่อการแก้ปัญหาและ การพัฒนา

2. เน้นการหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาทรัพยากรท้องถิ่นที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ไขปัญหา

3. เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดเลือกโครงการ เพื่อนำไปสู่การนำไปปฏิบัติ ซึ่งอาจจะต้องคำนึงเชิงเศรษฐศาสตร์ในแง่ของความคุ้มค่าความเหมาะสมกับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม ความเชื่อและอื่น ๆ ร่วมด้วย

4. เน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินงานแก้ไขปัญหายุ่งยากทุกขั้นตอน และสามารถดำเนินการได้เองหลังจากสิ้นสุดการวิจัยหรือเมื่อนักวิจัยออกจากพื้นที่แล้ว

6. ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นระเบียบวิธีที่ไม่ยึดติดรูปแบบอันเป็นมาตรฐานใด ๆ การรวบรวมข้อมูลทำได้ในหลาย ๆ รูปแบบ ซึ่งโดยมากจะใช้วิธีเดียวกันกับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีขั้นตอนมากกว่างานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีการปฏิบัติการและกิจกรรมที่เพิ่มเข้ามา ตลอดจนการติดตามประเมินสถานการณ์และการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เกิดความเหมาะสม การรวบรวมข้อมูลตั้งแต่การ เข้าสนาม การสร้างความสัมพันธ์ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ เน้นการมี ส่วนร่วมของฝ่ายประชาชน วิธีการทำได้หลายวิธี เช่น การตะล่อม (probe) การประชุมกลุ่ม การใช้ชีวิตทัศน์ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมภาษณ์ การสำรวจ การให้คำปรึกษา การทำแผนที่ของชุมชน การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม การอภิปราย ส่วนการที่จะได้ข้อมูล ที่ต้องการโดยใช้วิธีการใดนั้นต้องมีความกลมกลืนและขึ้นอยู่กับการตกลงร่วมกันระหว่างนักวิจัย กับประชาชนในชุมชน

7. บทบาทของนักวิจัยในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ในการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนั้น นักวิจัยถือว่าเป็นผู้ที่จุดประกายให้เกิดการมีส่วนร่วม จึงมีบทบาทที่จะต้องแสดง ดังนี้ คือ

1. ต้องตระหนักในข้อจำกัดของตนเองมีความรู้สึกที่ไม่รู้ตระหนักในระบบคุณค่าของตนเองเมื่อต้องสัมพันธ์กับค่านิยมของประชาชนในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปจากตนเอง
2. ยอมรับการไม่รู้และพยายามเรียนรู้จากคนในชุมชนโดยผ่านมิตรภาพความเข้าใจซึ่งกันและกัน
3. หลังจากที่ได้ข้อมูลพอสมควรหรือเข้าใจปัญหาของท้องถิ่น ต้องร่วมกันกับชาวบ้านหาทางออกหรือการแก้ไขปัญหานั้น นอกจากนั้นการแก้ไขปัญหานั้น โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นระบบการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาไปด้วย
4. คนนอกที่เข้าไปเรียนรู้ในชุมชน หรือชนบทต้องเตรียมเรียนรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ความขัดแย้งของชนชั้นผู้นำในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขาทั้งอำนาจภายนอก อิทธิพลของเขาต่อนโยบายและการปฏิบัติในการพัฒนา

จะเห็นได้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research : PAR) เป็นกลไกสำคัญในกระบวนการพัฒนา เนื่องจากเป็นการวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ที่สามารถพัฒนาไปสู่การปฏิบัติได้ ขณะเดียวกันก็ยังสามารถเป็นแนวคิดในการสร้างกระบวนการพัฒนาเพื่อที่จะจัดการปัญหาในอนาคตได้อีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่ต้องการองค์ความรู้ ที่จำเป็นต่อการแก้ปัญหาหรือการพัฒนาในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพ

8. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

การมีส่วนร่วมเป็นการที่ประชาชนหรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในการกำหนดนโยบายพัฒนาท้องถิ่น อันเป็นกระบวนการขั้นตอนของการวางแผนในการพัฒนาท้องถิ่นที่เป็นที่อยู่อาศัยในการดำรงชีวิตของคนรวมทั้งมีส่วนร่วมในการควบคุมประเมินผลโครงการต่าง ๆ ของท้องถิ่น ซึ่งอาจเป็นไปโดยทางตรง คือ เข้าไปมีส่วนร่วมด้วยตนเองหรือโดยทางอ้อม คือผ่านกรรมการที่เป็นฝ่ายบริการงานของหมู่บ้าน

8.1 รูปแบบการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

เดลีเยว บุรีภักดี และคณะ (2545, หน้า 115) กล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วม มีลักษณะ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (marginal participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกัน ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่าหรือมีทรัพยากรหรือความรู้ต่อยกกว่า

2. การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (partial participation) รัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายโดยที่รัฐไม่รู้จักความต้องการของชาวบ้าน ดังนั้นการมีส่วนร่วมก็เพียงแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนเท่านั้น

3. การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (full participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดปัญหาความต้องการ การตัดสินใจในแนวทางการแก้ปัญหา และความเท่าเทียมกันของทุกฝ่าย

ประพีร์ เกิดเพิ่มพูล (2544, หน้า 3-4) เปรียบเทียบข้อแตกต่างระหว่างกลุ่มที่มีส่วนร่วมกับกลุ่มทั่วไป ไว้ดังนี้

ตาราง 2 ความแตกต่างระหว่างกลุ่มที่มีส่วนร่วมกับกลุ่มทั่วไป

กลุ่มที่สมาชิกมีส่วนร่วม	กลุ่มทั่วไป
ทุกคนมีส่วนร่วมไม่ใช่เพียงแต่พูด	คนคิดเร็วและพูดเก่งได้โอกาสมากกว่า
คนในกลุ่มให้เวลาคนอื่นคิดและหาทางออก	สมาชิกมักขัดคอตนเอง
ผู้ที่มีความเห็นขัดแย้งก็มีส่วนเข้าร่วมได้	ความคิดเห็นที่แตกต่างจะถูกมองว่ามีความขัดแย้งที่ต้องกำจัดทิ้งหรือแก้ไข
สมาชิกช่วยกันและกันด้วยการตั้งคำถามว่า "เรื่องนี้ใช่ที่คุณว่ามั๊ย?"	คำถามมักกลายเป็นการทำทายราวกับว่าคนที่ถูกถามทำอะไรผิด
สมาชิกทุกคนตั้งใจฟังผู้พูด	ถ้าผู้พูดไม่พยายามดึงความสนใจผู้ฟัง คนอื่นจะใจลอย นั่งขีดเขียนอะไรเล่นหรือคอยดูนาฬิกา
สมาชิกนั่งฟังความคิดเห็นของคนอื่น เพราะรู้ว่าความเห็นของตนเองก็จะมีคนฟังเช่นกัน	สมาชิกไม่ยอมฟังคนอื่นเพราะกำลังเตรียมว่าตัวเองจะพูดอะไรบ้าง
สมาชิกพูดข้อโต้แย้งโดยรู้ว่าตนเองมีจุดยืนอยู่ที่ใด	สมาชิกบางคนนั่งเงียบโต้แย้ง ไม่รู้ว่าตัวเองมีจุดยืนที่ใด
สมาชิกสามารถพูดถึงแนวคิดของกันและกัน แทนกันได้อย่างถูกต้อง แม้ว่าจะไม่เห็นด้วยก็ตาม	ยากที่สมาชิกจะพูดถึงแนวความคิดและอธิบายเหตุผลแทนกันให้กับผู้ที่มีความคิดตรงข้ามกับความคิดตนเอง
สมาชิกไม่พูดลับหลังผู้อื่น	ในที่ประชุม สมาชิกรู้สึกว่าจะไม่ได้รับอนุญาตให้พูดตรงไปตรงมา จึงพูดลับหลังคนอื่น นอกห้องประชุม
แม้จะอยู่ต่อหน้าฝ่ายตรงข้าม สมาชิกก็กล้าที่จะยืนยันความเชื่อของตน	สมาชิกที่ขัดแย้งกัน สมาชิกที่เป็นฝ่ายข้างน้อยจะไม่กล้าพูดออกมา
เมื่อมีข้อตกลงร่วมกัน ก็จะสรุปว่าการตัดสินใจนั้น สะท้อนมาจากแนวคิดของหลายคน	เมื่อมีข้อตกลงร่วมกันจะสรุปว่า สมาชิกทุกคนคิดเหมือนกันหมด

8.2 การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ประพีร์ เกิดเพิ่มพูน (2544, หน้า 5-10) กล่าวถึงการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (participatory learning) ว่าเป็นกระบวนการคนในการพัฒนาที่พยายามส่งเสริมให้คนเกิด การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อเกิดพลังอย่างสร้างสรรค์ ทั้งทางความคิดและการทำงาน เพื่อให้เกิดแนวทางใหม่ในการพัฒนาของทุกฝ่าย โดยเฉพาะบทบาทภาครัฐที่จะไม่เป็นผู้สั่งการอีกต่อไป แต่จะต้องทำบทบาทเป็น ผู้จัดการกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองและเกิดการเรียนรู้จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้อื่น โดยมีหลักการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งประกอบด้วยหลักการเรียนรู้พื้นฐาน 2 อย่าง คือ

1. การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (experiential learning) เป็นการเรียนรู้ ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้จากประสบการณ์เดิม
2. กระบวนการกลุ่ม (group process) เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จะทำให้คน ได้มีส่วนร่วมสูงสุด (maximum participation) และบรรลุงานสูงสุด (maximum performance)

8.3 ประโยชน์ของการที่มีส่วนร่วมในการพัฒนา

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาย่อมก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ ในที่สุด เนื่องจากเกิดการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหา และสร้างความเจริญให้กับชุมชนหรือหมู่บ้าน ของคนผ่านกิจกรรมกระบวนการทำงานตามโครงการ
2. การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา เป็นการสะท้อนถึงความจริงใจของรัฐที่มีต่อการสนับสนุนให้ประชาชนมีเสรีภาพในการตัดสินใจ และกำหนดชะตากรรมของท้องถิ่นของตน
3. เป็นช่องทางสะท้อนปัญหาความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่นได้ถูกต้อง ตรงประเด็น
4. เป็นการสร้างฉันทามติร่วมกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจ เนื่องจากเป็นการสร้างข้อตกลงที่เกิดจากการยอมรับร่วมกันภายในกลุ่ม
5. เป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคคล เพราะในกระบวนการมีส่วนร่วม ย่อมจะต้องมีการแลกเปลี่ยนความรู้และข้อคิดเห็นระหว่างกันดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นเสมือนเวทีในการเรียนรู้ที่มีประโยชน์อย่างมาก
6. เป็นการสนับสนุนการพัฒนาความรักท้องถิ่นและความรับผิดชอบ ต่อสังคม ให้เกิดขึ้นในพฤติกรรมของประชาชนในท้องถิ่น
7. ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงาน อันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาที่จัดทำขึ้นในหมู่บ้าน และจะช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐในการดูแลรักษา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นภคณ เจนอักษร (2526, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิธีสอนของ พระพุทธเจ้า ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า คือ 1. เพื่อศึกษาให้ทราบถึงหลักธรรมเกี่ยวกับการสอนและการเรียนรู้ 2. เพื่อศึกษาว่า พระพุทธเจ้ามีวิธีสอนอย่างไรบ้าง 3. เพื่อศึกษาให้ทราบถึงความเห็นของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่มีต่อวิธีสอนของพระพุทธเจ้าว่าเป็นอย่างไร สรุปผลการ ค้นคว้า ผลการศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งได้เป็น 3 หัวข้อคือ 1. หลักธรรมเกี่ยวกับการสอนและการเรียนรู้ 1.1 หลักธรรมเกี่ยวกับการสอน พุทธศาสนานับความแตกต่างของผู้เรียนในด้านลักษณะพื้นฐานทางพฤติกรรมและความแตกต่างทางวุฒิปัญญา ผู้สอนจะต้องสังเกตุให้ทราบถึงนัยสำคัญทั้งสองนี้ของผู้เรียน ลักษณะพื้นฐานทางพฤติกรรมและความแตกต่างทางวุฒิปัญญา ผู้สอนจะต้องสังเกตุให้ทราบถึงนัยสำคัญทั้งสองนี้ของผู้เรียน ลักษณะพื้นฐานทางพฤติกรรม แบ่งออกเป็น 7 ประการ เรียกว่าอนุสัย 7 ส่วนความแตกต่างทางวุฒิ ปัญญา นั้นแบ่งออกได้เป็นสี่กลุ่ม คือ ผู้เรียนที่สามารถรับรู้และเรียนรู้ได้เพียงเมื่อยกหัวข้อขึ้น แสดง ผู้เรียนที่สามารถรับรู้และเรียนรู้ได้เมื่อได้อธิบายความแห่งหัวข้อนั้นแล้ว ผู้เรียนที่พอแนะนำสั่งสอนได้ และผู้เรียนที่ลำบากในการแนะนำสั่งสอนเมื่อเข้าใจเช่นนี้แล้ว ผู้สอนจะต้องตั้งใจทำการสอนตามหลักเกณฑ์ของผู้แสดงธรรมซึ่งเรียกว่าธรรมเทศธรรม ซึ่งแบ่งออกเป็นห้า ประการคือ สอนถูกลำดับขั้นตอน ขยายความสำคัญให้เข้าใจได้ มีใจเมตตา ไม่เพ่งเล็งอมิสติน จ้าง และสอนโดยความสำรวม อย่างไรก็ตามในการสอนแต่ละครั้งผู้สอนต้องสอนด้วยความตั้งใจ ไม่ควรให้เกิดความลำเอียงต่างๆ รวมทั้งผู้สอนจะต้องวางตัวให้อยู่ในหลักธรรมสำคัญอีกเก้า ประการด้วยกันคือ กัลยาณมิตรธรรม 7 ปฏิสัมภิตา 4 ขันติโสรัจจะ ขรรวาสธรรม 4 สังคหวัตถุ 4 สัมปปริสธรรม 7 หิริโศคคัมปะ พรหมวิหาร 4 และธรรมผู้สอนที่พึงปฏิบัติต่อผู้เรียน คุณลักษณะทั้งหลายนี้ในทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นหลักสำคัญยิ่งสำหรับผู้สอน 1.2 หลักธรรมเกี่ยวกับการเรียนรู้ พุทธศาสนานับเรื่อง เบญจขันธ์และความสัมพันธ์ของอายตนะภายในและอายตนะ ภายนอก เป็นหลักของการรับรู้และเรียนรู้ นอกจากนี้ยังเน้นองค์ประกอบของการเรียนรู้ที่สำคัญ อีกสามประการคือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ในองค์ประกอบทั้งสามนี้ผู้เรียนจะต้องใช้หลัก ไตรสิกขา คือ ทิลา สมาธิ ปัญญา เป็นวิธีการสำคัญในการเรียนรู้ 2. วิธีสอนของพระพุทธเจ้า ตามที่มีปรากฏเป็นตัวอย่างอยู่ในพระไตรปิฎกนั้น ส่วนใหญ่เป็นวิธีสอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้กับ ผู้เรียนเป็นรายบุคคล และได้ทรงยึดหลักสำคัญสองประการเป็นแนวปฏิบัติคือ ประการแรก ทรง สอนโดยมีบุคคลเป็นที่ตั้ง ทรงยกคนขึ้นอ้างเป็นหลักฐานในการอธิบายเรียกว่าบุคคลาธิษฐาน เทศนา และประการที่สองทรงสอนโดยมีธรรมะเป็นที่ตั้ง ทรงยกธรรมะคือหลักหรือตัวสภาวะขึ้น ตั้งเป็นหลักฐานในการอธิบายเรียกว่า ธรรมธิษฐานเทศนา ซึ่งเมื่อศึกษาให้ลึกซึ้งลงไป ใน รายละเอียดแล้วก็จะพบว่าอาจจำแนกออกเป็นวิธีสอน 7 วิธี และเทคนิคการสอนสิบวิธี ดังนี้คือ 2.1 วิธีสอนของพระพุทธเจ้า แบ่งออกเป็น 7 วิธีคือ 1) วิธีสอนโดยการบรรยาย 2) วิธีสอนโดย การซักถามและสนทนาโต้ตอบ เพื่อให้ผู้เรียนที่ยังไม่เข้าใจได้เข้าใจ และเพื่อให้ผู้เรียนที่เข้าใจ

แจ่มแจ้งชัดเจนยิ่งขึ้น 3) วิธีสอนโดยการสาธิต คือทรงแสดงให้ผู้เรียนดูเป็นตัวอย่างก่อน เพื่อให้สังเกตจดจำและทำตามต้น 4) วิธีสอนแบบแก้ปัญหา หรือวิธีสอนตามขั้นหรือจัสซี่ คือวิธีสอนที่ทำให้ผู้เรียนสามารถทราบปัญหา ตั้งสมมุติฐาน เก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผลได้ โดยซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นวิธีสอนแบบวิทยาศาสตร์ 5) วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวน คือวิธีสอนที่ทรงถามนำเพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาคำตอบได้ ทั้งนี้โดยการทำสืบเนื่องกันไปตามขั้นตอนที่สำคัญคือ การเข้าใจปัญหา พิสูจน์หลักการและตัดสินใจสรุปต่างๆ และนำผลที่สรุปได้ไปใช้ 6) วิธีสอนแบบอุปนัย คือทรงอธิบายจากของจริงหรือสิ่งที่มองเห็นได้หรือผู้เรียนทำการทดลอง แล้วตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นภายหลัง และ 7) วิธีสอนแบบอนุนัย คือวิธีสอนที่ทรงอธิบายกฎเกณฑ์ก่อนแล้วให้รายละเอียดแก่ผู้เรียนในภายหลัง 2.2 เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า แบ่งเป็นสิบวิธีคือ 1) การใช้ภาษาง่ายๆ ให้เป็นที่เข้าใจของผู้เรียนโดยทั่วไป 2) การใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในภูมิประเทศเป็นอุปกรณ์การสอน 3) การตีความหมาย เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความคิดเปรียบเทียบตามไปด้วย 4) การให้คำจำกัดความ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจได้เป็นอย่างดีตามลำดับขั้นตอน 5) การยกตัวอย่างอุปมาอุปมัย 6) การใช้อารมณ์ขัน เพื่อให้ผู้เรียนสนใจศึกษาตามไปด้วยความสนุกสนานพระพุทธองค์ก็จะทรงใช้อารมณ์ขันประกอบการสอน 7) การพูดตักใจ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดสติขึ้นเสียก่อน จะได้เกิดสมาธิและปัญญาได้ 8) การใช้วาจาว่ากล่าวตักเตือน เพื่อเป็นเงื่อนไขให้ผู้เรียนสำนึกตัวแล้วเปลี่ยนพฤติกรรมการเรียนเสียใหม่ 9) การตอบปัญหา เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสซักถามปัญหาที่ตนยังไม่เข้าใจได้ และ 10) การใช้ไหวพริบปฏิภาณในการโต้ตอบ 3. วิธีสอนของพระพุทธเจ้า กลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นด้วยกับวิธีสอนของพระพุทธเจ้าข้อต่างๆ จากมากไปหาน้อย โดยเรียงจากวิธีสอนข้อที่มีมัชฌิมาฐานสูงสุดไปถึงต่ำสุดดังต่อไปนี้ อันดับแรกคือวิธีสอนโดยการซักถามและสนทนาโต้ตอบ อันดับสองมีสี่วิธีคือ วิธีสอนโดยการบรรยาย วิธีสอนแบบแก้ปัญหาหรือวิธีสอนตามขั้นของอริยจัสซี่ วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวน และวิธีสอนแบบอุปนัย อันดับสามคือวิธีสอนโดยการสาธิต และอันดับสุดท้ายคือวิธีสอนแบบอนุนัย กลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นด้วยกับเทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้าข้อต่างๆ จากมากไปหาน้อยโดยเรียงจากเทคนิคการสอนข้อที่มีค่ามัชฌิมาฐานสูงสุดไปถึงต่ำสุดดังต่อไปนี้ อันดับแรกคือการใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในภูมิประเทศเป็นอุปกรณ์การสอน การยกตัวอย่างอุปมาอุปมัย และการตอบปัญหา อันดับสองคือการใช้ภาษาง่ายๆ และการตีความหมาย อันดับสามคือ การใช้ไหวพริบปฏิภาณโต้ตอบ อันดับสี่คือการพูดตักใจ และการใช้วาจาว่ากล่าวตักเตือน อันดับห้า คือ การให้คำจำกัดความ และอันดับสุดท้ายคือการใช้อารมณ์ขัน ข้อเสนอแนะ 1. เพราะเหตุว่าหลักการเรียนการสอนและวิธีสอนของพระพุทธเจ้า เป็นวิธีการที่จะเอื้ออำนวยให้ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ได้โดยโยนิโสมนสิการของตนเองโดยมีครูเป็นกัลยาณมิตรคอยช่วยเหลือ และเป็นวิธีการที่จะทำให้ผู้เรียนสามารถค้นหาศักยภาพของตน ซึ่งซ่อนเร้นอยู่ได้พบเพื่อพัฒนาให้เติบโตเต็มที่ อันจะเป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมต่อไป เป็นการเรียนเพื่อหาสาเหตุแท้จริงของเรื่องที่เรียนที่ศึกษาแล้วเข้าใจเหตุนี้เป็นอย่างดี

ถูกต้อง จึงควรจะได้มีการส่งเสริมในระดับนโยบาย เพื่อกำหนดให้มีการศึกษาและนำไปใช้อย่างจริงจังในระบบการศึกษาของไทยต่อไป 2. น่าจะนำผลการศึกษาวิจัยไปใช้ในสถานศึกษาในฐานะเป็นนวัตกรรมการสอน 3. ควรจะมีการนำผลการวิจัยครั้งนี้ไปปรับใช้ในการเรียนการสอน เช่น เป็นหลักในการทำโครงการสอน หรือบันทึกการสอน เป็นต้น

สุชาติ ลดาวัลย์ (2526, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบผลการสอนวิทยาศาสตร์โดยการใช้การปฏิบัติกับการปฏิบัติ การโดยกำหนดและหมุนเวียนหน้าที่ของสมาชิกในด้านทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เจตคติเชิงวิทยาศาสตร์และความสนใจทางวิทยาศาสตร์ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏจังหวัดมหาสารคาม ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า 1. เพื่อเปรียบเทียบผลการสอนวิทยาศาสตร์โดยการใช้การปฏิบัติกับการสอนปฏิบัติโดยกำหนดและหมุนเวียนหน้าที่ของสมาชิกในด้านทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เจตคติเชิงวิทยาศาสตร์ และความสนใจทางวิทยาศาสตร์ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏ ในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2525 2. เพื่อเปรียบเทียบผลการสอนวิทยาศาสตร์โดยการใช้การปฏิบัติกับการสอนปฏิบัติโดยกำหนดและหมุนเวียนหน้าที่ของสมาชิกในด้านทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เจตคติเชิงวิทยาศาสตร์ และความสนใจทางวิทยาศาสตร์ ระหว่างก่อนเรียนและหลังเรียน ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏ ปีการศึกษา 2525 สรุปผลการศึกษาค้นคว้า 1. นักเรียนกลุ่มที่เรียนปฏิบัติ การ และนักเรียนกลุ่มที่เรียนปฏิบัติโดยกำหนดและหมุนเวียนหน้าที่ของสมาชิก เมื่อสิ้นสุดการทดลองแล้วมีคะแนนเฉลี่ยด้านทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เจตคติเชิงวิทยาศาสตร์ และความสนใจทางวิทยาศาสตร์ แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ 2. นักเรียนกลุ่มที่เรียนปฏิบัติโดยกำหนดและหมุนเวียนหน้าที่ของสมาชิกมีคะแนนหลังการทดลองและคะแนนก่อนการทดลองในด้านทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เจตคติเชิงวิทยาศาสตร์ และความสนใจทางวิทยาศาสตร์ แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ 3. นักเรียนกลุ่มที่เรียนปฏิบัติมีคะแนนหลังการทดลองและคะแนนก่อนการทดลองในด้านเจตคติเชิงวิทยาศาสตร์ และความสนใจทางวิทยาศาสตร์ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่มีคะแนนในด้านทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ข้อเสนอแนะ เนื่องจากผลการศึกษาค้นคว้า พบว่า นักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 1 กลุ่มที่เรียนปฏิบัติและการเรียนปฏิบัติโดยกำหนดและหมุนเวียนหน้าที่ของสมาชิกมีคะแนนเฉลี่ยหลังการทดลองด้านทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เจตคติเชิงวิทยาศาสตร์ และความสนใจทางวิทยาศาสตร์ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผลการวิจัยครั้งนี้ อาจเป็นเครื่องชี้ให้ครูสอนวิทยาศาสตร์ได้เลือกใช้วิธีสอนแบบใดแบบหนึ่งตามความเหมาะสม ทั้งนี้ อาจขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอื่นๆ อีกเช่นความพร้อมของครูผู้สอน ความพร้อมด้านวัสดุอุปกรณ์ และนโยบายของโรงเรียน เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามครูวิทยาศาสตร์ จะใช้การสอนปฏิบัติโดยกำหนดและหมุนเวียนหน้าที่ของสมาชิกจะต้องพิจารณาพฤติกรรมของครูหลายอย่าง ที่มีผล

หน่วยงานหรือจัดขบวนการพัฒนาด้านเจตคติเชิงวิทยาศาสตร์และความสนใจทางวิทยาศาสตร์ด้วย เช่น การควบคุมอย่างใกล้ชิดของครู การใช้คำชมเชยหรือคำหนิ การสั่งสอนของครูและความคาดหวังของครู เป็นต้น

เกรียงไกร ใจสุข (2530, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การสร้างชุดการสอนที่มีประสิทธิภาพ วิชาสังคมศึกษาโลกของเรา ส 306 เรื่อง "ปัญหาประชากรและคุณภาพชีวิต" ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 การศึกษาทดลองครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อสร้างชุดการสอนที่มีประสิทธิภาพ วิชาสังคมศึกษาโลกของเรา ส 306 เรื่อง "ปัญหาประชากรและคุณภาพชีวิต" ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 และเพื่อศึกษาความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของนักเรียนที่เรียนโดยใช้ชุดการสอน รวมทั้งศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อชุดการสอน ผลการศึกษาทดลองปรากฏว่า

1. ชุดการสอนที่สร้างขึ้น มีประสิทธิภาพเท่ากับ 83.85/82.77
2. คะแนนการทดลองหลังเรียนสูงกว่าคะแนนการทดสอบก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
3. คะแนนเฉลี่ยความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อชุดการสอนเท่ากับ 4.27 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์เหมาะสมมาก สำหรับข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไปคือ

1. ชุดการสอนนี้มีประสิทธิภาพ 83.85/82.77 ซึ่งมีประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80ที่ตั้งไว้ จึงควรนำชุดการสอนนี้ไปสอนกับกลุ่มตัวอย่างอื่นหรือโรงเรียนอื่นๆ ต่อไป แต่ควรปรับปรุงชุดการสอนนี้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของโรงเรียนหรือกลุ่มตัวอย่าง และควรมีการทดลองสอนหาประสิทธิภาพเป็นระยะๆ รวมทั้งปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกิจกรรมการเรียนการสอนหรือสื่อการเรียนการสอน และปรับปรุงแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเพื่อให้เหมาะสมกับเหตุการณ์และความก้าวหน้าของนวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา
2. ควรมีการสร้างชุดการสอนในวิชาสังคมศึกษาในระดับชั้นต่างๆ และในเรื่องที่เห็นว่าเหมาะต่อการนำมาสร้างชุดการสอน รวมทั้งการสร้างชุดการสอนในรายวิชาอื่นๆ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น
3. ควรมีการนำชุดการสอนนี้ไปทดลองสอนเปรียบเทียบกับการสอนวิธีอื่นๆ เพื่อจะทราบผลว่าการสอนวิธีใดจะทำให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่ากัน
4. ควรมีการศึกษาความคงทนในการเรียนรู้ของนักเรียนที่เรียนโดยใช้ชุดการสอนรวมทั้งศึกษาเปรียบเทียบความคงทนในการเรียนรู้ของนักเรียน ระหว่างการเรียนโดยใช้ชุดการสอนกับการเรียนโดยวิธีอื่นๆ
5. ประสิทธิภาพของชุดการสอนตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 นี้ขึ้นอยู่กับร้อยละเฉลี่ยของคะแนนแบบฝึกหัดและร้อยละเฉลี่ยของคะแนนการทดสอบหลังเรียน ที่นักเรียนทั้งหมดทำได้ ดังนั้นแบบฝึกหัดจะต้องวัดให้ครอบคลุมเนื้อหาและมีเกณฑ์ในการให้คะแนนที่ดี มีความเป็นปรนัยสูงในส่วนของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนนั้น ควรจะเป็นแบบทดสอบที่มีค่าความเชื่อมั่นสูง มีความเที่ยงตรงในการวัด

นฤชิต บุญจิตร (2547, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาครูด้านการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โรงเรียนบ้านอ้อดลิ่งชั้น อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ โดยการวิจัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาครูโรงเรียนบ้านอ้อดลิ่งชั้นให้มีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถ

จัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ตัวบ่งชี้ 2 ด้านคือ ด้านการสอนของครู ด้านการเรียนรู้ของนักเรียน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ตามแนวคิดของเคมมิส และเม็กแท็กการ์ท (Kemmis and McTaggart) ผลการวิจัยพบว่า ก่อนการดำเนินการพัฒนาครู ครูยังไม่ปรับเปลี่ยนวิธีการเรียนรู้ตามแนวทางการปฏิรูปการเรียนรู้ โดยครูยังจัดการเรียนรู้ที่ยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง เน้นการสอนแบบบรรยาย อธิบายโดยอาศัยประสบการณ์ กิจกรรมการเรียนรู้ไม่เกิดความหมายและความสำคัญกับผู้เรียนเท่าที่ควร การจัดทำแผนการเรียนรู้และการกำหนดกิจกรรมไม่ตอบสนองการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในทางปฏิบัติอย่างเต็มรูปแบบ จากการวิเคราะห์ผลการจัดการเรียนรู้พบว่า ครูยังไม่มีความรู้ ความเข้าใจที่ชัดเจนในกระบวนการปฏิบัติ ทำให้การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญไม่ประสบผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ หลังการดำเนินการพัฒนาครู โดยใช้กลยุทธ์การประชุมกลุ่มย่อย การอบรมเชิงปฏิบัติการ การนิเทศการสอน และการศึกษาเอกสารตำรา ทำให้ครูมีความรู้ความเข้าใจถึงแนวทางการปฏิบัติในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยสามารถออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ จัดทำแผนการเรียนรู้ และนำแผนการเรียนรู้ไปใช้ได้ถูกต้องเหมาะสม

วลี ศรีพิมาย (2548, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาบุคลากรเกี่ยวกับการใช้ระบบสารสนเทศ เพื่อการปฏิบัติงานในกลุ่มนโยบายและแผน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครราชสีมา เขต 2 อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา การวิจัยมีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาบุคลากรเกี่ยวกับการใช้ระบบสารสนเทศ เพื่อการปฏิบัติงานในกลุ่มนโยบายและแผน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 อำเภออำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา ตามกรอบการศึกษาค้นคว้า 2 ด้าน คือ ระบบข้อมูลพื้นฐาน และระบบข้อมูลนักเรียนรายบุคคล โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) 2 วงรอบ แต่ละวงรอบประกอบด้วย การวางแผน (planning) การปฏิบัติ (action) การสังเกต (observation) และการสะท้อนผล (reflection) ผลการวิจัยพบว่า ผลการพัฒนาบุคลากรโดยใช้กลยุทธ์การประชุมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาคูงาน และการนิเทศภายใน ทำให้พบว่าบุคลากรมีความรู้ความเข้าใจและมีความสามารถในการปฏิบัติงานได้ดี อาจเพราะว่ากลยุทธ์ในการพัฒนามีความเหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของบุคลากร โดยได้รับความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ทำให้ได้รับประโยชน์จนเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทำงานได้ดีขึ้น

ถนอมจิตร อวงพิพัฒน์ (2546, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาแผนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้โดยโครงการเรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 การวิจัยมีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาแผนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้โดยโครงการเรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ที่มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ 80/80 และเพื่อศึกษาความพึงพอใจของนักเรียนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า ผลการวิจัยพบว่า แผนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้โดยโครงการเรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากร

และสิ่งแวดล้อม กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 มีประสิทธิภาพ 86.11/85.89 ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์ 80/80 ที่ตั้งไว้ และความพึงพอใจของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 มีความพึงพอใจอยู่ระดับมาก

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการศึกษาได้ว่า การพัฒนา ศักยภาพการแสดงธรรมของพระภิกษุสามเณรวัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร จังหวัดสระบุรี นั้นควรจัดโครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการและโครงการทดลองแสดงธรรมร่วมกับวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่เป็นผู้มีส่วนสำคัญในการเผยแผ่ธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้ทำหน้าที่แสดงธรรมสั่งสอนคฤหัสถ์ให้ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ตามหลักวิชาการเทศนามากยิ่งขึ้น